

Kunstenaars stoppen **niet**

maar de positie van veel culturele zzp'ers is wel precair

Onderzoeksrapportage

Onderzoek naar de beroepspraktijk
en biotoop van zelfstandige kunstdocenten
en artistiek begeleiders

Inhoud

Woord vooraf	4
1 Samenvatting	5
De beroepspraktijk	5
Inkomen, uurtarief en andere werkzaamheden	6
Invloeden en oorzaken, actoren en factoren: wat moet er veranderen en wie moet daarvoor zorgen?	6
Slotconclusie en belangrijkste aanbevelingen	8
2 Aanleiding en achtergrond van het onderzoek	10
Doel van het onderzoek	11
Onderzoeksvragen	11
Uitvoering van het onderzoek	12
3 Literatuur	13
3.1 Precariteit	13
3.1.1 Onzekere financiering	13
3.1.2 Versnippering	14
3.1.3 Verzekeringen, pensioenregelingen en financiële buffers	14
3.1.4 Gebrek aan betaalbare werkplekken	14
3.2 Vrijwillige en onvrijwillige zzp'ers	15
3.3 Inkomen	16
3.3.1 Vergelijking met andere sectoren / werkvormen	17
3.3.2 Redenen voor gebrek aan banen in loondienst	17
3.3.3 Hoe worden inkomsten als culturele zzp'er gegenereerd	18
Uurtarieven	18
Kosten worden niet doorberekend in het uurtarief	18
3.3.4 Armoedegrens	20
3.3.5 De rol van opdrachtgevers	20
3.3.6 Verdringing van betaald werk door vrijwilligers(werk)	21
3.3.7 Intrinsieke motivatie en concurrentie	21
3.3.8 Andere vormen van inkomen	22
3.3.9 Ongelijkheid binnen de sector	22
3.3.10 Inkomensongelijkheid	23
3.3.11 Verlaten van de sector	24
3.3.12 Prijsafspraken	24
3.4 Hybride carrières	24
3.5 Effecten van vorige crisis en bezuinigingen	24
3.6 Informatie over de huidige crisis	25
3.7 Cultuureducatie	26
4 Respons, uitkomsten en analyse	27
De respondenten: achtergrondkenmerken en opleiding	27
De beroepspraktijk	28
Opdrachtgevers en afnemers van diensten	30
De arbeidsmarkt: concurrentie, bekendheid, prijs en kwaliteit	31
Werkaspecten en waarden	33

Verandering in ervaren waarden	34
Inkomen en uurtarief	34
De rol van intermediairs in het bepalen van het tarief	36
Invloeden en oorzaken, actoren en factoren: wat moet er veranderen en wie moet daarvoor zorgen?	37
Stoppen of niet stoppen?	38
5 De biotoop	40
5.1 Goed werkgeverschap, opdrachtgeverschap en sector-specificiteit	41
5.2 Inkomen en collectieve onderhandelingsmacht	42
5.3 De toekomst en sociaal-maatschappelijke waarde	43
5.4 Tot slot	45
5.5 Aanbevelingen	45
Bronnen	47
Appendix 1 - Resultaten	49
Appendix 2 - Vragenlijst	65
Onderzoek beroepspraktijk culturele zzp'ers Limburg	65
Veranderingen	65
Het onderzoek	65
Voor wie?	65
Praktische informatie	66
Vragenlijst	66
Colofon	80

Woord vooraf

Al jaren zijn er zorgen over ontwikkelingen in de cultuursector, waarbij de diverse bezuinigingsrondes de infrastructuur hebben verkleind waardoor instellingen meer en meer met een flexibele schil zijn gaan werken en er steeds meer professionals als zzp'ers actief zijn, meer nog dan in andere sectoren gebeurt. Die ontwikkeling werkt niet alleen verschillende arbeidsvoorwaarden voor verschillende professionals en de daarbij horende ongelijkheid in de hand. Het verandert de sector wezenlijker: beleidsontwikkeling en coördinatie gebeuren meestal langs de lijnen van bestaande infrastructuur en de flexibele schil heeft daarin doorgaans geen stem. Terwijl zzp'ers een onmisbare schakel zijn binnen de cultuureducatie en de amateurkunsten. Zelfstandigheid blijkt in de praktijk vaak synoniem met een zwakke onderhandelingspositie en grote afhankelijkheid.

Er is dus een verschil, tussen zzp-ers en personeel in dienst, in financiële situatie en in de mogelijkheden tot professionele ontwikkeling en daarmee verschil in duurzame inzetbaarheid.

En toen kwam corona en stond de wereld ineens op zijn kop. Wat betekenen de pandemie en vooral de bijbehorende maatregelen voor de zzp'ers in de culturele sector en werd hun kwetsbare positie verder verzwakt? Duidelijk werd dat de overheid een deel van het veld niet meer goed in beeld had en de waarde van de flexibele schil onderschat werd, waardoor steun niet altijd goed terecht kwam.

Met dit gezamenlijke onderzoek in opdracht van LKCA (penvoerder), Huis voor de Kunsten Limburg, Stichting Kunst & Cultuur en Boekmanstichting, wilden we de belangrijkste ontwikkelingen in en rond de culturele beroepspraktijk beter in kaart brengen, om zo proberen de kwetsbaarheid inzichtelijk te maken en de maatschappelijke waarde van de beroepspraktijk te expliciteren. Het moet zicht bieden op de arbeidsmarktpositie en de maatschappelijke waarde die deze professionals creëren, beïnvloeden en veroorzaken en hoe overheden, opdrachtgevers en andere relevante actoren en factoren zich verhouden tot deze beroepspraktijk.

Met de opgedane kennis van dit onderzoek willen we bijdragen aan het formuleren van oplossingen en handelings- en beleidsperspectieven die zowel de kwetsbaarheid van deze beroepsgroep kan verminderen en de door deze groep gecreëerde maatschappelijke waarde kan borgen.

Jan Jaap Knol
Marieke Vegt
Ruud van Eeten
Sanne Scholten

1 Samenvatting

In dit onderzoek is de beroepspraktijk onderzocht van zelfstandige kunstprofessionals die (ook) werken in de cultuureducatie en amateurkunst, dus werken met amateurs/leerlingen/deelnemers. We hebben daartoe literatuuronderzoek gedaan en veldonderzoek (vragenlijst en interviews) in Drenthe en Limburg. De uitkomsten voor deze provincies zijn onderling goed vergelijkbaar. Ook wijken ze wat betreft belangrijke aspecten als inkomen en werkzekerheid, vrijheid, zelfstandigheid, het kunnen benutten van het artistieke vakmanschap en de maatschappelijke waardering, niet wezenlijk af van wat uit onderzoek over Nederland als geheel bekend is. De eerste twee werkaspecten worden negatief ervaren, de andere juist als positief.

De beroepspraktijk

De beroepspraktijk van kunstprofessionals wordt onder andere gekenmerkt door een relatief en absoluut hoog percentage zzp'ers. Landelijke onderzoeken suggereren dat tenminste de helft van de kunstprofessionals in Nederland werkzaam is als zzp'er. Dat is een veel hoger percentage dan voor andere beroepsgroepen en dan in het verleden, en het is ook een hoog percentage in vergelijking met kunstprofessionals elders in Europa. Nederland is dus ver voortgeschreden op het pad van de flexibilisering van de arbeidsmarkt van kunstprofessionals (en andere beroepsgroepen).

Een deel van de verklaring voor het bijzondere karakter van de beroepspraktijk is het bijzondere en afwijkende karakter van het werk zelf. Beeldhouwers, musici en dansers creëren als autonoom kunstenaar vaak niet vraag gestuurd. Hun scheppend werk is sterk intrinsiek gemotiveerd en aanbodgericht. In die zin leent het zich meer voor een zelfstandige beroepspraktijk dan voor werken in loondienst. Hun cultuureducatieve en andere werkzaamheden met amateurs zijn overigens minder aanbodgericht en meer vraag gestuurd.

Een meerderheid van de bevroegde zelfstandige kunstprofessionals wil het liefst (blijven) werken als zzp'er, zelfs nu vanwege corona de inkomsten, de werkzekerheid en de vraag naar hun diensten nog precairder zijn geworden. Voor hen wegen positieve werkaspecten als vrijheid en zelfstandigheid, maatschappelijke waardering en de waardering van cursisten, en de mate waarin zij hun artistieke vakmanschap kunnen benutten, nog zwaarder dan de wel degelijk als negatief ervaren werkaspecten inkomen en werkzekerheid. De bevroegde kunstprofessionals vinden de artistieke waarde en de maatschappelijke waarde die zij in en via hun werk creëren belangrijker dan economische waardecreatie.

Hierbij moet echter de volgende belangrijke kanttekening worden geplaatst, ook om te voorkomen dat men ten onrechte concludeert "dat ze het blijkaar zelf zo willen omdat het nu eenmaal kunstenaars zijn". Weliswaar geeft 86% van de respondenten die nu nog werkzaam zijn, aan niet te willen stoppen als kunstprofessional, maar 14% zegt dat wel te overwegen. En ongeveer 5% van alle respondenten is al gestopt in 2019 of 2020. Een groep culturele zzp'ers is dus wel degelijk gestopt of overweegt dat te doen. Dit kan op termijn ook gevolgen hebben buiten de beroepsgroep, bijvoorbeeld op cultuureducatie en amateurkunstbeoefening, en op de maatschappelijke en andere waarden daarvan.

Een belangrijke vraag in dit kader is ook of de kunstprofessionals die als zelfstandige werkzaam zijn, dat doen uit vrije keuze of dat ze misschien toch liever (ook) in loondienst zouden willen werken. 58% van de respondenten wil het liefst als zelfstandige blijven werken, maar 36% heeft een

voorkeur voor werken in een combinatie van in loondienst en als zelfstandige. En 4% wil het liefst helemaal in loondienst werken. Voor onze beroepsgroep lijkt het werken als zzp'er in vergelijking met zzp'ers in andere beroepen vaker dan gemiddeld geen positieve keuze.

Inkomen, uurtarief en andere werkzaamheden

De uitkomsten van dit onderzoek bevestigden het beeld uit ander onderzoek dat veel kunstprofessionals een laag inkomen hebben. 57% van de respondenten had in 2020 een jaarinkomen van minder dan 20.000 euro. In 2019 gold dat voor 45%. Slechts 15% (2020) en 23% (2019) had een jaarinkomen van tenminste 30.000 euro. Beeldend kunstenaars doen het financieel gemiddeld slechter dan musici. De inkomenspositie van vrouwen blijkt nog precairder dan die van mannen. Hun inkomen is vaak lager en bovendien zijn zij ook vaker alleenverdiener. Van alle respondenten is 24% alleenverdiener en is 33% hoofdkostwinner of verdient ongeveer de helft van het huishoudinkomen. Slechts een minderheid van 34% van de culturele zzp'ers is geen hoofdkostwinner.

Deze precare financiële positie kent diverse oorzaken. Opvallend is het besef bij de kunstprofessionals dat zij werken voor een (veel) te laag uurtarief. Maar liefst 80% van de respondenten antwoordt dat hun uurtarief geen reële afspiegeling is van de kosten en investeringen. Ruim de helft (52%) zegt dat het uurtarief daarvoor zelfs veel hoger zou moeten zijn.

De arbeidsmarkt voor kunstprofessionals is niet of nauwelijks gereguleerd, kent veel concurrentie en de vele aanbieders van “culturele diensten” zijn weinig georganiseerd. Slechts 18% van de respondenten heeft het werk (deels) via een coöperatie of een collectief in groepsverband georganiseerd. Mede daarom zijn de belangen en noden van deze groep minder bekend—ook bij overheden en intermediairs—en worden die belangen minder collectief en structureel en dus minder effectief behartigd.

Overigens is de meerderheid van de bevroegde kunstprofessionals geen voorstander van een duidelijke reglementering van de beroepspraktijk of van een forse beperking van het aantal toetreders tot hun arbeidsmarkt door middel van reductie van het aantal opleidingsplaatsen. Daarnaast is er in de cultuursector relatief veel concurrentie van onbetaalde vrijwilligers en is er volgens enkele respondenten “weinig onderlinge solidariteit”.

De beroepspraktijk kenmerkt zich verder door een hybride karakter. Zowel voor als tijdens de coronapandemie hadden twee op de drie kunstprofessionals die als zzp'er (ook) met amateurs werkten, daarnaast nog andere betaalde werkzaamheden, zowel binnen als buiten de cultuursector en deels ook niet als kunstprofessional. Die laatste groep (ook werkend als niet-kunstprofessional) groeide van 28% van de respondenten voor het uitbreken van de pandemie tot 30% tijdens de pandemie. En zowel voor als tijdens de pandemie verrichtte bijna de helft (49%) van de onderzoeksgroep als zelfstandig kunstprofessional ook betaalde werkzaamheden zonder amateurs, dus buiten het veld van cultuureducatie en amateurkunsten.

Invloeden en oorzaken, actoren en factoren: wat moet er veranderen en wie moet daarvoor zorgen?

In dit onderzoek gebruiken we de term biotoop voor het samenspel van diverse ongelijksoortige elementen die het professionele bestaan van onze doelgroep al dan niet voorspelbaar bepalen. Zo omvat

de biotoop het beleid van een landelijke of lokale overheid, contactpersonen van intermediaire organisaties, cliënten, leerlingen, collega's en concurrenten. 'Actoren en factoren' vormen samen de biotoop. In de biotoop zijn alle factoren en actoren noodzakelijk, zij reageren op en interfereren met elkaar.

Wat zou er idealiter in de biotoop moeten veranderen volgens onze respondenten? Dat zijn op een gedeelde eerste plaats: inkomen, waardering en werkzekerheid. Zij denken daarbij vooral aan meer vraag naar hun diensten, meer bereidheid – van individuele en georganiseerde particulieren, en van intermediairs zoals kunstcentra en (muziek)scholen - om daarvoor een reële prijs te betalen, en aan meer subsidie, minder bezuinigingen en meer werkzekerheid. Ook zouden ze graag betere mogelijkheden tot scholing en ondersteuning hebben. Men wil overigens wel dat veranderingen om de economische aspecten van het beroep minder precair te maken, niet leiden tot verlies van de zo belangrijke positieve aspecten vrijheid, zelfstandigheid en het kunnen benutten van het artistieke vakmanschap.

De kunstprofessionals zijn zich bewust van de belangrijke rol die zij daar zelf bij spelen. Zij zien zichzelf als de belangrijkste actor en erkennen dat ze vaak werk aanbieden en aannemen voor een te laag tarief. Ze geven aan dat te doen omdat ze de inkomsten niet kunnen missen en/of omdat het werk artistiek interessant is. Sommigen noemen ook de maatschappelijke waarde van hun slecht betaalde werkzaamheden als argument om die toch maar te verrichten. En veel culturele zzp'ers geven bovendien aan niet altijd voldoende zakelijke kennis en vaardigheden te hebben voor een in economisch opzicht succesvollere beroepspraktijk.

Hier ligt volgens een aantal respondenten ook een taak voor de kunstopleidingen, waar de meerderheid van de respondenten een opleiding heeft gevolgd. Die zouden nog meer dan nu aandacht kunnen geven aan de voor velen hybride beroepspraktijken na afstuderen en aan de daarvoor nuttige niet-artistieke kennis en vaardigheden ("ondernemerschap").

Overheden en intermediairs worden ook als belangrijke actoren in het systeem of de biotoop gezien. Dat geldt voor de beroepspraktijk tijdens de coronapandemie overigens sterker dan voor de periode daaraan voorafgaand. Het werk van culturele zzp'ers met amateurs werd toen namelijk sterk beïnvloed en beperkt door overheidsmaatregelen, wat de positieve aspecten van de beroepspraktijk sterk verminderde en de negatieve aspecten verder versterkte. Los van corona wordt de invloed van overheden vooral gekoppeld aan bezuinigingen, subsidies, contracten en (een gebrek) aan waardering. Men wil dat overheden en organisaties die publieke cultuurgelden ontvangen, meer waardering geven aan cultuur in algemene zin, en zich specifiek meer bewust worden van de precaire positie van veel culturele zzp'ers, en daar ook naar handelen. Concreet betekent dat in de eerste plaats een faire betaling (Fair Practice Code) voor geleverde diensten en controle daarop, niet alleen door gemeentelijke diensten en organisaties (inclusief intermediairs), maar ook door verenigingen en organisaties waarmee overhe

den een subsidierelatie hebben. En arbeidscontracten die neerkomen op schijnzelfstandigheid moeten plaatsmaken voor arbeid in loondienst.

Verder kunnen overheden bijdragen om de biotoop meer ondersteunend te maken door culturele zzp'ers te helpen bij allerlei vragen en bij het meer gezamenlijk organiseren van hun werk. En – ook al heeft dat waarschijnlijk meer voeten in aarde – door te werken aan betere sociale voorzieningen

en een sociaal vangnet voor zzp'ers. Bijna de helft van de culturele zzp'ers heeft namelijk geen arbeidsongeschiktheidsverzekering of pensioenvoorziening, en de meerderheid heeft geen of nauwelijks financiële buffers om tegenslagen op te kunnen vangen. Ontschotting van beleidsdomeinen wordt door een aantal respondenten ook gezien als mogelijkheid om meer geld voor culturele zzp'ers te genereren.

Wat betreft individuele afnemers als actor kan worden opgemerkt dat hun invloed op de beroepspraktijk voor de coronapandemie zelfs als belangrijker wordt gezien dan die van overheden, verenigingen en intermediairs zoals muziekscholen en centra voor de kunsten. Ook zij zouden volgens verschillende respondenten meer moeten betalen, ofschoon veel kunstprofessionals denken dat er vaak sprake is van onvermogen van particulieren om meer te betalen en niet van onwil.

Een tweede punt met betrekking tot individuele en georganiseerde afnemers betreft een mogelijk veranderende (les)vraag. Volgens een aantal bevraagde actoren is een verschuiving gaande van kunst naar creativiteit, en naar meer informele en minder georganiseerde cultuurbeoefening, wat ook blijkt uit ander onderzoek zoals dat van Delphine Hesters (in een interview met Xandra Nibbeling, 2021). Willen amateurs enkel zo goed mogelijk (leren) spelen, zingen of acteren, of zijn ontspanning en de sociale aspecten van amateurkunstbeoefening en cultuureducatie minstens zo belangrijk als artistieke kwaliteit? Concurrentie is ook sterker op bekendheid, prijs en aanbod dan op artistieke kwaliteit volgens de respondenten. De belangrijkste groepen afnemers van de diensten van kunstprofessionals die als zzp'er (ook) met amateurs werken, zijn volgens onze respondenten op de eerste plaats particulieren, op de voet gevolgd door kunstcentra en muziekscholen, verenigingen, en scholen. Welzijns- en zorginstellingen zijn veel minder belangrijk als opdrachtgever.

Slotconclusie en belangrijkste aanbevelingen

Het bovenstaande bevestigt het vermoeden dat de coronapandemie niet zozeer de oorzaak is van de economisch precaire positie van veel culturele zzp'ers, maar die situatie wel verder heeft verslechterd en ook scherper aan het licht heeft gebracht. De echte oorzaken zijn andere en liggen dieper en zijn meer structureel. Het onderzoek naar ontwikkelingen, actoren en factoren, invloeden en oorzaken, laat de tijdelijke en de meer structurele crisisaspecten van de biotoop van de beroepsgroep zien, als ook redenen om die biotoop te verbeteren, en de richting voor een aantal mogelijke verbeteringen.

Bij de redenen om de biotoop te versterken, neemt niet enkel de precariteit van de beroepsgroep maar ook de sociaal-emotionele en sociaal-maatschappelijke waarde en werking van cultuurparticipatie door amateurs/leerlingen/deelnemers een belangrijke plaats in. De suggesties voor verbeteringen spitsen zich toe op drie kernthema's: inkomenszekerheid, collectieve onderhandelingsmacht, en duurzame aandacht en ondersteuning in beleid, en luiden als volgt: verbetering van inkomenszekerheid door goed werkgeverschap en opdrachtgeverschap, en door een verbeterde onderhandelingspositie van zzp'ers door collectief onderhandelen experimenteel toe te staan en door versterking van de sociale dialoog. Niet alleen de uitkomsten van dit onderzoek geven daartoe aanleiding. Ook het advies van de Commissie Borstlap en suggesties van de SER en Raad voor Cultuur wijzen in deze richting. Het betrekken van sociaal-maatschappelijke waarden in de door de SER voorgestelde inclusieve sociale dialoog kan ook helpen bij de verbetering van de beroepspraktijk van de doelgroep. De onderzoeksuitkomsten suggereren verder dat verbeteringen in de situatie van de doelgroep gezocht kunnen worden in meer samenwerking en organisatie. Het betreft dan onder andere

het creëren van een relatie van de professional met een intermediaire organisatie om de koppeling aan het arbeidsrecht te garanderen. De mogelijkheden die de coöperatievorm biedt bij het ontwikkelen van inhoudelijke en financiële proposities passend in de lokale biotoop, verdienen daarbij nader onderzoek.

2 Aanleiding en achtergrond van het onderzoek

Een belangrijke verandering die zich de laatste jaren heeft voorgedaan onder kunstprofessionals is de grote groei van het aantal en aandeel zzp'ers – fulltime of parttime. Voor sommige kunstprofessionals was dat een bewuste keuze, voor anderen een gedwongen “keuze”. Deze beroepspraktijk is niet altijd zichtbaar en hoorbaar in het landelijke cultuurdebat. Op provinciaal en gemeentelijk niveau is ze van groot belang: niet alleen voor cultuureducatie en cultuurparticipatie maar ook voor het maatschappelijke leven in bredere zin. De culturele professionals werken vaak letterlijk als verbinders tussen cultuur en andere maatschappelijke domeinen als onderwijs, wonen, welzijn en zorg.

De veranderingen hebben verschillende oorzaken en over de gevolgen wordt verschillend gedacht. Zo bestaan er al jaren zorgen over de aantrekkelijkheid en duurzaamheid van het beroep van kunstdocent en/of artistiek begeleider, bij de groep zelf, maar ook bij organisaties die deze kunstprofessionals ondersteunen. Anderen wijzen op positieve aspecten van een positie als culturele zzp'er, zoals de toegenomen wendbaarheid en weerbaarheid en op kansen voor innovatie van de praktijk.

Een belangrijke oorzaak van de hierboven gesignaleerde verandering in de beroepspraktijk en de opkomst van het fenomeen culturele zzp'er zijn de bezuinigingen op centra voor de kunsten en muziekscholen van de laatste decennia. Lokale overheden voelen zich niet meer of veel minder verantwoordelijk voor het verzorgen en ondersteunen van aanbod van kunsteducatie in de vrije tijd. Kunsteducatie is door lokale beleidsmakers grotendeels overgelaten aan de vrije markt. Dat betekent in de praktijk dat het merendeel van de docenten die voorheen bij een gesubsidieerd centrum voor de kunsten of muziekschool in loondienst waren, nu parttime of fulltime actief zijn als zzp'er. En kunstprofessionals die met hun beroepspraktijk beginnen worden vrijwel altijd automatisch zzp'er. Overigens ook voor de bezuinigingen waren al veel kunstprofessionals actief als zzp'er, maar nu geldt het zelfstandig ondernemerschap voor nagenoeg iedereen die les geeft of groepen amateurs begeleidt.

De zorgen die er al langer waren over deze beroepsgroepen zijn versterkt door de corona-pandemie. Ook de culturele sector is hard geraakt, en dat geldt ook voor de vele zzp'ers in de sector van kunsteducatie en cultuurparticipatie. Hierbij moet met name worden gedacht aan de kunstprofessionals die werken met groepen amateurs zoals docenten, regisseurs, dirigenten en begeleiders van community-art projecten.

Tegelijk is bekend uit de literatuur dat kunst- en cultuurbeoefening bijdraagt aan de sociale en mentale weerbaarheid van mens en maatschappij, en dat de culturele zzp'ers daarbij een belangrijke rol vervullen. Die zo belangrijke maatschappelijke waarde wordt echter mogelijk (negatief) beïnvloed door de kwetsbaarheid van de beroepsgroep (Brook et al., 2020).

De coronapandemie heeft niet alleen de kwetsbare kanten van de veranderingen van de beroepspraktijk en de risico's daarvan voor de samenleving als geheel nog scherper dan voorheen aan het licht gebracht. Nu blijkt ook en opnieuw dat de kennis van de beroepspraktijk van kunstprofessionals en met name van de zzp'ers binnen deze beroepsgroep en van het systeem waarbinnen zij werken, onvoldoende is.

Doel van het onderzoek

Dit onderzoek door de Universiteiten van Groningen en Maastricht, in opdracht van LKCA (penvoerder), Huis voor de Kunsten Limburg, Stichting Kunst & Cultuur (Drenthe) en de Boekmanstichting, moet de belangrijkste ontwikkelingen in en rond deze culturele beroepspraktijk beter in kaart brengen, en zo proberen de kwetsbaarheid te verklaren en de maatschappelijke waarde van de beroepspraktijk te beschrijven. Het wil zicht bieden op hoe overheden en opdrachtgevers zich verhouden tot deze beroepspraktijk en op andere relevante actoren en factoren die de arbeidsmarktpositie en de maatschappelijke waarde die deze professionals creëren, beïnvloeden en veroorzaken.

De opgedane kennis van ontwikkelingen van de beroepspraktijk en van oorzaken en invloeden, moet bijdragen aan het formuleren van oplossingen en handelings- en beleidsperspectieven die zowel de kwetsbaarheid van deze beroepsgroep kan verminderen en de door deze groep gecreëerde maatschappelijke waarde kan borgen.

Onderzoeksvragen

Hoofdvraag:

Wat kenmerkt de beroepspraktijk van kunstprofessionals die als parttime of fulltime zzp'er (ook) werken met amateurs, met het oog op mogelijke oorzaken van de kwetsbaarheid van deze beroepsgroep en met aandacht voor de maatschappelijke waarde die deze kunstprofessionals creëren.

Deelvragen	Methode
1. Events: Hoe ziet de beroepspraktijk eruit van deze kunstprofessionals sinds de pandemie? Welke individuen en groepen maken gebruik van het aanbod van deze kunstprofessionals?	Literatuuronderzoek (wetenschappelijke literatuur en rapporten) om de bestaande kennis over de beroepspraktijk te verzamelen Vragenlijstonderzoek om de belangrijkste aspecten van de beroepspraktijk in kaart te brengen
2. Patterns, trends: Welke actoren en factoren <i>beïnvloeden</i> de beroepspraktijk, arbeidsmarktpositie en maatschappelijke werking van deze kunstprofessionals?	Interviews en focusgroep(en) om te bepalen welke actoren en factoren van invloed zijn op de beroepspraktijk, welke daarvan invloed hebben op inkomen en de werkzekerheid, en welke invloed ze hebben op strategische keuzes van professionals.
3. Underlying structures: Welke van deze actoren en factoren <i>veroorzaken</i> de kwetsbare arbeidsmarktpositie (het geringe inkomen en de slechte werkzekerheid) van deze kunstprofessionals?	<i>(NB: De harde factoren die het inkomen beïnvloeden komen uit deelvraag 1. Het gaat hier om welke actoren en factoren op welke manier door respondenten als invloedrijk worden ervaren en leiden tot andere strategische keuzes, mogelijk ook de ervaren negatieve invloed op de maatschappelijke werking)</i>
4. Mental models: Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de relevante biotoop en de positie van de culturele zzp'er hierin, gezien als systeem?	Literatuuronderzoek, mondelinge (en mogelijk) schriftelijke bevraging.

Uitvoering van het onderzoek

Voor het onderzoek is een vragenlijst ontworpen (zie Appendix 2) met behulp van het programma Survey Monkey. Deze vragenlijst is via Stichting Kunst en Cultuur in Drenthe en het Huis voor de Kunsten Limburg uitgezet onder de doelgroep door middel van een gerichte mailing en via mededelingen op de websites van beide organisaties, met een link naar de enquête. Het aantal respondenten is:

	Limburg	Drenthe
Respondenten werkzaam met amateurs / leerlingen / deelnemers	258	141
Vragenlijst volledig ingevuld	111	68

De vragenlijsten zijn ingevuld tussen 10 mei en 10 juni 2021. Omdat we niet de omvang en de samenstelling van de populatie van zelfstandige kunstdocenten en artistiek begeleiders in Limburg en Drenthe kennen, weten we niet in hoeverre de resultaten van het onderzoek representatief zijn voor de gehele populatie. Het onderzoek is daardoor tentatief en probeert op een verkennende wijze meer zicht te krijgen op de belangrijkste actoren en factoren die de biotoop van de zelfstandig kunstdocent en artistiek begeleider vormen en beïnvloeden. De antwoorden op de gesloten vragen zijn geanalyseerd met SPSS, en de analyse is beschrijvend van aard. Voor de analyse en de beschrijving zijn de resultaten van beide vragenlijsten samengevoegd. Over het algemeen zijn de resultaten uit beide provincies zeer gelijkend, maar waar er sprake is van verschil wordt dit in de rapportage benoemd. In Appendix 1 staan de resultaten per vraag, uitgesplitst naar Limburg, Drenthe en voor beide provincies samengevoegd. De open vragen in de vragenlijsten zijn niet opgenomen in de bijlage, maar zijn verwerkt in de rapportage. De analyse van open vragen zijn gedaan met behulp van Atlas.ti.

In de vragenlijst konden respondenten aangeven of ze beschikbaar waren voor deelname aan een aanvullend focusgroepgesprek. Van degenen die daarop positief reageerden zijn twintig mensen willekeurig uitgenodigd voor een focusgroep. Uiteindelijk hebben twee focusgroepen plaatsgevonden, één met drie respondenten uit Drenthe op 21 juni 2021, en één met drie respondenten uit Limburg op 22 juni 2021. Beide focusgroepen waren online. De kwalitatieve data uit de survey en de focusgroepen zijn gecodeerd in Atlas.ti

3 Literatuur

Dit hoofdstuk schetst de huidige situatie in de culturele sector in Nederland rond een aantal voor dit onderzoek relevante thema's. De doelgroep van dit onderzoek, kunstprofessionals die lesgeven aan amateurs, wordt vaak niet uitgesplitst als losse categorie binnen de data over de culturele sector. Daarnaast wordt het lesgeven vaak gecombineerd met een praktijk als 'maker' en andersom, veelal onder hetzelfde BTW nummer. Dit alles maakt de groep ook lastiger om uit te splitsen in algemene data. Echter, doordat de groep wel mee wordt genomen binnen de algemene data over de kunst- en cultuursector wordt er in dit hoofdstuk met deze data gewerkt. Wanneer het niet wordt gespecificeerd gaat het daarom over de volledige sector, waaronder ook kunst- en cultuureducatie van amateurs valt.

De Vlaamse socioloog Delphine Hesters heeft verschillende punten benoemd waarin zij de toenemende precariteit van de kunst en cultuursector zag in ons buurland België. Hieronder vallen groeiende ongelijkheid binnen de markt. Ook maakt literatuur melding van een verschuiving van interesse in kunst naar interesse in creativiteit binnen de maatschappij (en de bijkomende instrumentalisering van kunst), individualisering en verzelfstandiging van de mensen die werken in de sector en de verschuiving in de relatie tussen kunstenaar en samenwerkers/opdrachtgevers (Nibbeling 2021). Deze zaken kwamen ook naar voren in het literatuuronderzoek naar de Nederlandse situatie en, hoewel deze aspecten met name de verschuiving tonen van de visie van de maatschappij op de sector, heeft dit ook praktische gevolgen voor zij die werken in de sector.

In dit hoofdstuk worden de verschillende punten opgesplitst in de volgende deelhoofdstukken: (toenemende) precariteit (1.0), de afname aan banen in loondienst en het daarbij komende gedwongen ondernemerschap (2.0), laag inkomen en de oorzaken hiervan (3.0), hybride carrières (4.0), de effecten van de vorige crisis en de daarbij komende bezuinigingen (5.0) en de effecten van de huidige crisis (6.0). Daarnaast is er een hoofdstuk gewijd aan cultuureducatie (7.0).

3.1 Precariteit

Precariteit in de kunst- en cultuursector is al langer bekend. Zo bleek uit de monitor Kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen van het CBS dat beeldend kunstenaars de meest precare arbeidspositie van alle kunstenaars hebben op basis van inkomen, aantal werkkringen, aandeel zelfstandigen en aandeel fulltime werkenden (Brom 2019). Binnen de literatuur valt de precariteit verder uit te splitsen naar onzekere (publieke) financiering (1.1), versnippering (1.2) en gebrek aan verzekeringen, pensioenregelingen en financiële buffers (1.3). Daarnaast zijn er ook andere problemen die bijdragen aan de precariteit, maar die vanwege de grootte van het onderwerp worden behandeld in een los hoofdstuk.

3.1.1 Onzekere financiering

Eén van de oorzaken van precariteit in de sector is de teruglopende en onzekere publieke financiering voor de sector (Rasterhoff en Schrijen 2020). Door deze onzekerheid voor culturele instanties wordt er vaker gewerkt met flexwerkers en zzp'ers. Ook op individueel niveau is financiering onzeker. Het werk is bijvoorbeeld niet vraaggestuurd (id.) en daarnaast is veel werk onbetaald. Denk hierbij aan audits en projectvoorstellen waarbij er veel uren in de voorbereiding worden gestoken zonder zekerheid op de potentiële inkomsten (Benlahbib et al. 2020, 5; 24).

3.1.2 *Versnippering*

Ook is het werk van de zzp'ers in de sector vaak versnipperd, zowel binnen de praktijk als daarbuiten. Door vaak voor kortere periodes voor een opdrachtgever te werken kan de zzp'er zich minder ontwikkelen binnen de functie en dat is nadelig voor zowel opdrachtgever als opdrachtnemer, zo benoemen enkele ervaringsdeskundigen in een rapport van Benlahbib e.a. uit 2020 (Benlahbib et al. 2020, 10). Daarnaast moeten om financiële redenen vaak bijbanen worden aangehouden na het afstuderen, ook dit zorgt ervoor dat de zzp'er zich minder kan ontwikkelen (id., 17). Toch zijn deze banen nodig, juist om zichzelf te kunnen ontwikkelen moeten zzp'ers veel onbetaalde uren werken aan hun vaardigheden, ondertussen is er wel een inkomen nodig om van te leven (id., 19). Met name vakmanschap is hier vatbaar voor gezien de langzame aard van het leren van deze vaardigheden (Gielen 2013, 8).

3.1.3 *Verzekeringen, pensioenregelingen en financiële buffers*

Om financiële redenen hebben veel zzp'ers in Nederland niet de mogelijkheid om verzekeringen of pensioenregelingen af te sluiten (Rasterhoff en Schrijen 2020; Van der Torre et al. 2019, 66; CBS 2021). Aangezien de premies die reguliere verzekeringsmaatschappijen rekenen voor arbeidsongeschiktheidsverzekeringen veel te hoog zijn voor deze groep wordt er naar alternatieven gezocht. Het broodfonds is er één van. In Nederland zijn er inmiddels 'bijna 550 broodfondsen met in totaal bijna 25.000 deelnemers. Er komen meer dan honderd fondsen per jaar bij' (Benlahbib et al. 12).

Een broodfonds houdt in dat ondernemers zichzelf organiseren in een kleine groep waarin iedereen maandelijks een bedrag inlegt. Dit bedrag kan men zelf bepalen en is in verhouding tot het bedrag dat deze ondernemer krijgt bij ziekte. Wanneer een lid van de groep door ziekte of andere omstandigheden tijdelijk niet kan werken wordt zijn of haar inkomen aangevuld met de inleg van de andere ondernemers uit de groep. Voor het pensioenfonds zijn er nog niet dergelijke initiatieven, maar, naast dat veel (culturele) ZZP'ers in het huidige systeem niet over de financiële middelen beschikken om pensioenregelingen te treffen, heeft het afsluiten van een pensioenverzekering voor deze groep vaak ook onvoldoende meerwaarde; Een aanzienlijk deel heeft een dermate laag inkomen dat de AOW hoger ligt dan hun huidige inkomen (SER en Raad voor Cultuur 2017, 39). Ofwel, hierdoor hebben ze het bedrag wat ze kwijt zouden zijn aan pensioenpremie nu harder nodig dan tijdens hun pensioen.

3.1.4 *Gebrek aan betaalbare werkplekken*

Voor veel culturele ondernemers is het gebrek aan betaalbare werkplekken een knelpunt, met name in de steden worden betaalbare werkplekken steeds schaarser. Dit terwijl dit vaak creatieve broedplaatsen zijn en daarom (zijn bedoeld als) een aantrekkelijke plek voor creatievelingen (Brom 2019). Joram Kraaijeveld, directeur van Platform BK, theorie docent aan de Rietveld Academie en visitatie-commissielid cultuur voor de gemeente Utrecht, benoemde verschillende nieuwe wetten omtrent woningen en sociale huur als oorzaken voor de huidige schaarheid aan ateliers (Kraaijeveld 2019, 21). De Woningwet uit 2015 had het doel om woningcorporaties te dwingen zich op hun kerntaak te richten, namelijk het 'bouwen en beheren van huurwoningen voor mensen met lagere inkomens' (ib.). Dit hield ook in dat commerciële activiteiten niet in de (sociale huur) panden van de woningcorporaties mochten plaatsvinden. De wet zorgde er daarmee voor dat de corporaties hun sociale huurwoningen en overig vastgoed administratief van elkaar moesten splitsen, hierbij konden de

corporaties zelf beslissen onder welke categorie de ateliers en atelierwoningen zouden vallen. Kraaijeveld benoemt dat hierdoor ‘veel sociaal-maatschappelijke, culturele en sportieve organisaties’ tussen wal en schip vielen; Doordat hun activiteiten werden gezien als commercieel werden ze naar de commerciële markt doorgeschoven, dit terwijl hun inkomsten hier niet toereikend voor waren (ib.).

Ook de wet Markt en Overheid uit 2012 wordt door Kraaijeveld bestempeld als een oorzaak voor een tekort aan betaalbare werkplekken. Deze wet hield in dat maatschappelijk vastgoed van Nederlandse gemeenten alleen kostprijsdekkend aan derden mocht worden verhuurd. Echter, doordat afschrijfkosten en marktontwikkeling ook werden meegenomen in deze huurprijs, stegen de huurprijzen van ateliers tot 40% (ib.). Daarnaast hebben sindsdien veel gemeenten besloten om hun vastgoed te verkopen, dit zag Kraaijeveld gebeuren in zowel Amsterdam als Rotterdam. Beide gemeenten verkochten een groot deel van hun vastgoed, met name panden die niet in het Kunstenplan zaten of gemeentelijke doelstellingen dienden. Hoewel beide gemeenten organisaties hebben die zich inzetten voor de creatieve sector door atelierruimtes te regelen, biedt de Amsterdamse organisatie alleen huurcontracten aan van hooguit tien jaar, wat voor onzekerheid zorgt voor de atelierhouders. Daarnaast zijn de prijzen voor deze Amsterdamse ateliers vaak hoog maximaal 300 euro voor minimaal 40% van het totale oppervlak dat ze beheren (Kraaijeveld 2019, 22-23). Door kunstenaars meer zekerheid te bieden over de prijs en toekomst van hun atelier kunnen gemeenten deze kunstenaars aan de stad binden. Juist nu “maatschappelijk vastgoed uit de portefeuilles van corporaties en gemeenten verdwijnt” en “werkplekken schaarser, duurder en tijdelijker” worden ziet Kraaijeveld mogelijkheden in coöperatief eigendom van de ateliers voor organisaties en kunstenaars (ib.).

3.2 Vrijwillige en onvrijwillige zzp'ers

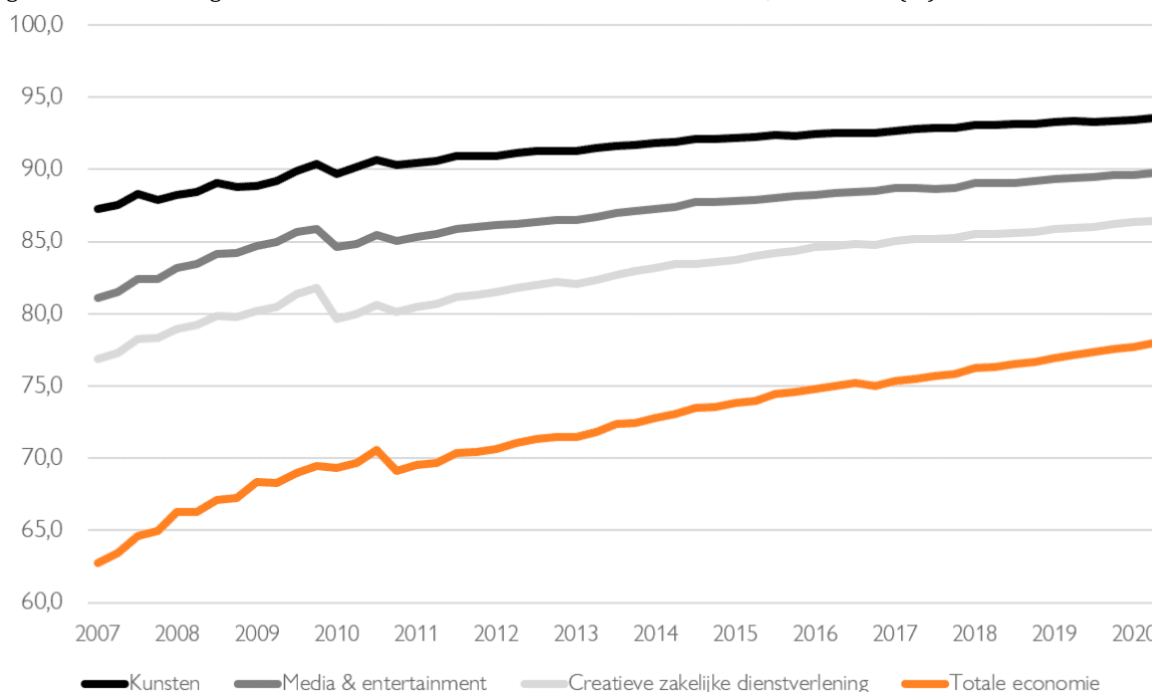
Sinds 2007 is het aantal eenmanszaken in de sector alleen maar toegenomen en daarmee ook hoger dan gemiddeld in de gehele economie (CBS 2020). Dit is ook te zien in onderstaande figuur (uit Rasterhoff en Schrijen 2020). Het hoge aandeel ZZP'ers in de sector komt door de aard van het werk in de sector, het is autonoom werk en tijdelijke aanstellingen zijn zeer gebruikelijk (Benlahbib et al., 4). Veel beroepen binnen de sector kunnen ook haast niet binnen een andere vorm dan het zzp'er zijn worden beoefend (ib.). Zo zou de artistieke vrijheid niet goed samengaan met het werknemerschap en weerhoudt het werknemerschap kunstenaars en creatieve ondernemers ervan om aan verschillende projecten voor verschillende opdrachtgevers te werken. Gegevens over 2017 t/m 2019 laten al zien dat kunstenaars vaker werken als zelfstandige dan andere werkenden, namelijk 57% van de kunstenaars vergeleken met 12% van alle werkenden. Deze percentages zijn zowel vergeleken met andere sectoren als vergeleken met andere (Europese) landen hoog (CBS 2017, 55; 65, CBS 2021)

Binnen de populatie van zelfstandigen ligt echter een grijs gebied. Ondanks dat het werknemerschap de artistieke vrijheid beperkt, heeft dit toch voor een deel van de ZZP'ers de voorkeur. Doordat er voor deze groep geen mogelijkheid is tot werk in loondienst zijn er veel gedwongen- en schijnzelfstandigen. De invoering van de VAR (Verklaring Arbeidsrelatie) in 2002 en de latere uitbreiding hiervan in 2005 maakte dit mogelijk, hierbij werden verschillende verantwoordelijkheden weggenomen van de opdracht-/werkgever. Na de invoering van de VAR werd er daarnaast bijna niet gecontroleerd op schijnzelfstandigheid (Benlahbib et al., 5).

Volgens het kabinet zouden zelfstandigen (in het algemeen, dus niet alleen de diegenen in de culturele sector) met een uurtarief onder de 15 à 18 euro met langdurige opdrachten (vanaf 3 maanden) niet meer als zelfstandigen moeten worden beschouwd, hen zou een contract als werknemer moeten

worden aangeboden. ZZP'ers met een uurtarief vanaf 75 euro met kortere opdrachten vallen hier niet onder (Lahaut 2019, 3). Ook in de cultuur is er sprake van een groep professionals die vrijwillig, en een groep die onvrijwillig zelfstandig is geworden. Ten tijde van het kabinet Rutte II is het aantal onvrijwillige zzp'ers in de cultuur sterk gegroeid.

Figuur X. Ontwikkeling van het aandeel eenmanszaken in de culturele sector, 2007-2020 (%)

Bron cijfers: CBS 2020c en CBS 2020d, op basis van afbakening culturele sector uit CBS 2018.

3.3 Inkomen

Het gemiddelde inkomen in de culturele sector is laag vergeleken met ander werk op hetzelfde niveau. Daarnaast is het aantal banen in loondienst schaars en moeten uit het inkomen van zzp'ers in de sector vaak meerdere kostenposten als materiaal, locatie en verzekeringen worden betaald, waardoor het uiteindelijke inkomen nog lager komt te liggen. Daarnaast is niet al het werk betaald en worden betaalde krachten soms verdrongen door vrijwilligers en stagiaires. Vaak hebben opdrachtgevers hier ook een rol in. Ondanks de lage inkomsten en de grote concurrentie (op prijs en kwaliteit) van zowel betaalde als onbetaalde krachten blijven mensen vaak in de sector werken vanwege hun intrinsieke motivatie. Daarnaast is het voor velen ook vaak (financieel) niet mogelijk om zich te laten omscholen. Om rond te komen hebben veel zzp'ers nog andere bezigheden waarmee ze geld verdienen, zowel binnen als buiten de sector en als zzp'er en in loondienst. Een mogelijke oplossing om dergelijke constructies onnodig te maken en financiële precariteit in de sector te verkleinen zouden prijsafspraken zijn. In enkele sectoren is dit al ingevoerd, echter wordt het binnen de meeste sectoren door regelgeving nog gezien als kartelvorming en is het daarom verboden.

3.3.1 *Vergelijking met andere sectoren / werkvormen*

Inkomens in de sector zijn lager dan voor anderen in hetzelfde beroepsniveau (CBS 2017). Zo is het jaarinkomen van afgestudeerden aan creatieve HBO-opleidingen een jaar nadat zij in 2014 afstudeerden, met gemiddeld 20,9 duizend euro aanzienlijk lager dan het gemiddelde van alle HBO-afgestudeerden in 2014 (27,5 duizend euro) (Brom 2019). Het mediane persoonlijk (bruto) jaarinkomen van de totale groep kunstenaars lag in 2017/2019 op 32 duizend euro, 9 duizend minder dan bij de totale werkzame beroepsbevolking (CBS 2021b).

3.3.2 *Redenen voor gebrek aan banen in loondienst*

Sinds de invoering van de uitgebreide VAR in 2005 steeg het aantal ZZP'ers in Nederland. Doordat de VAR de verantwoordelijkheid van betalen van belastingen en sociale premies weghaalde bij de werkgevers en verplaatste naar de zzp'er, maakte dit het inhuren van zzp'ers als werkrachten aantrekkelijk, aldus hoogleraar Arbeidsrecht Evert Verhulp in een interview voor *Kunsten 92' in De staat van de arbeidsmarkt agenda culturele en creatieve sector* (Van Lier 2020). Daarnaast gaf het aan de zzp'er de mogelijkheid om te concurreren op prijs en gaf het ze enkele belastingvoordelen. Het nadeel van de VAR werd pas later zichtbaar. Veel werkgevers begonnen werknemers te ontslaan en huurden ze terug in als zzp'er of flexwerker. Dit gebeurde in verschillende sectoren zoals de zorg, de bouw, in het onderwijs en in de cultuursector. Veel van deze zzp'ers bleven dus hetzelfde werk doen als tijdens hun werknemerschap, zij waren geen ondernemers, maar schijnzelfstandigen. Als schijnzelfstandigen hadden deze zzp'ers niet de vrijheid van een echte ondernemer, maar wel de lasten van het ondernemerschap zoals administratie en het regelen van eigen pensioen en verzekeringen, dit voor een tarief waarin deze voorzieningen niet werden meegerekend (Benlahbib 2020, 5).

Naast de invoering van de VAR is ook de financiële positie van instellingen een factor in de stijging van het aantal zzp'ers in de sector. Veel instellingen hebben niet meer de financiële mogelijkheden om vaste dienstverbanden aan te gaan en, om te besparen en te flexibiliseren, huurden zij in plaats daarvan zzp'ers in. Ook hierbij wordt vaak teruggezien dat mensen die eerder voor deze instanties in loondienst waren nu worden ingehuurd als zzp'er of schijnzelfstandige, dit was met name het geval in de cultuureducatie (Lahaut 2019, 2).

De nieuwe Wet DBA (Deregulering Beoordeling Arbeidsrelatie) die in 2016 had moeten worden ingevoerd, zou schijnzelfstandigheid oplossen. Er was echter een groot grijs gebied tussen zelfstandige en schijnzelfstandige, hierdoor kreeg de wet veel tegenstand en is deze in de koelkast gezet (Benlahbib et al. 2020, 6). In januari 2020 is deze wet opnieuw ingetreden, maar deze wordt tot oktober 2021 niet gehandhaafd doordat deze nog te onduidelijk zou zijn (KVK "Wet DBA en modelovereenkomsten"). Het doel van de Wet Arbeidsmarkt in Balans is om tijdelijke aanstellingen onaantrekkelijker te maken en het aanbieden van vaste contracten juist aantrekkelijker (Id.). De wet regelt arbeidscontracten en ontslag, en wil de kloof tussen vaste en flexibele contracten kleiner maken.

Hoogleraar arbeidsrecht Gerrard Boot van de universiteit van Leiden heeft een soortgelijke oplossing op het oog om het aannemen van werknemers weer aantrekkelijker te maken dan het inhuren van zzp'ers. Hij stelt voor om van de €3,5 miljard aan jaarlijkse zelfstandigenaftrek een deel te gebruiken om juist de werknemersaftrek te verhogen en premies te verlagen. Hierdoor zou het aantrekkelijker worden om weer mensen, met name schijnzelfstandigen, in dienst te nemen (Benlahbib et al. 2020, 6)

Een groter aanbod aan banen in loondienst in de sector zal echter niet voor iedereen de mogelijkheid creëren om in dienstverband te werken. Zoals eerder gezegd zijn namelijk niet alle functies binnen de sector te vertalen naar loondienst omdat zij de vrijheid en flexibiliteit van het ondernemerschap vereisen (Id.). Het werk in de cultuureducatie is daar een voorbeeld van.

3.3.3 Hoe worden inkomsten als culturele zzp'er gegenereerd

Uit onderzoek in Vlaanderen bleek dat een beeldend kunstenaar gemiddeld 53 procent van diens werktijd besteedt aan de core business, d.w.z. de kunst. Van de overige werkzaamheden is 15 procent gerelateerd aan kunst, 8 procent van de tijd wordt besteed aan artistiek werk in andere sectoren en 24 procent van de werktijd wordt gependend buiten de kunst (Nibbeling 2021). Daarnaast geven ervaringsdeskundigen aan dat leukere klussen vaak het slechtst worden betaald en de minder leuke klussen juist het best (Benlahbib et al. 2020, 9). Hierdoor is een culturele zzp'er genoodzaakt om bij elke klus de overweging te maken om te kiezen voor inkomen of voor plezier.

Uurtarieven

Bureau Lahaut schreef in 2019 een rapport over de inkomsten van zzp'ers in de kunst en cultuursector. Hiervoor werden onder andere de gegevens over de sector uit het onderzoek "Karakteristieken en tarieven van zzp'ers" (2018) van SEO geanalyseerd. Uit deze gegevens bleek dat de mediaan van het bruto inkomen in de sectorcluster kunst €42 per uur was. De mediaan bij alle zzp'ers die meededen aan de enquête lag met €50 per uur iets hoger. Dit is ook terug te zien in het rekenkundig gemiddelde, bij alle zzp'ers was dit €81 per uur, binnen de sectorcluster kunst was dit slechts €57 per uur (Lahaut 2019, 12). Daarnaast scoort de sectorcluster laag op het 25ste percentiel, terwijl bij zzp'ers uit alle clusters een kwart minder dat €33 per uur vroeg, lag dit binnen de sectorcluster kunst op €24 per uur. Daarmee staat de sectorcluster op de één na laatste plaats, boven de gezondheidszorg waar een kwart minder dan €12 per uur vraagt. Daarnaast blijkt er binnen de sectorcluster kunst ook een groep waardoor extreem lage uurtarieven worden gevraagd, de onderste 10% had namelijk een uurtarief onder €4.-, dit waren vaak zzp'ers die slechts weinig uren werkten als zzp'er, vaker academisch waren opgeleid en daarnaast vaak ook in loondienst werkten (id.).

Hoewel dergelijke onderzoeken het vaak laten lijken alsof uurtarieven vaststaan, is dit niet altijd het geval, voor veel zzp'ers zijn de tarieven enigszins vloeibaar. Zo bleek uit onderzoek van Henk Vinken dat wanneer een zzp'er al voor langere tijd geen opdrachten heeft gekregen, hij of zij sneller geneigd is om voor elk tarief te werken (Vinken 2019, 4). Dit drijft de prijzen omlaag en draagt daarbij toe aan de precariteit in de sector.

Kosten worden niet doorberekend in het uurtarief

In het onderzoeksrapport "Passie gewaardeerd" van de SER en de Raad voor Cultuur uit 2017 wordt dieper ingegaan op de "zeer lage arbeidskosten in de sector", volgens dit rapport zijn deze arbeidskosten een teken dat er niet voldoende wordt gedacht aan een "reële doorberekening van de kosten" (SER 2017, 62). Dit rapport ziet het als taak van makers en instellingen om de productiekosten die zitten in materialen en arbeidstijd beter in beeld te brengen en door te rekenen. Daarnaast noemt het rapport het belangrijk dat er ook bij subsidieaanvragen een redelijke vergoeding voor makers wordt begroot. Hierbij zien de opstellers van het rapport ook een taak voor het Rijk, provincies, gemeenten en publieke fondsen.

In het stuk “Ondernemers tegen wil en dank” wordt echter een derde verantwoordelijke aangewezen die de lage arbeidskosten in stand houdt. Ntb-jurist Mark Gerrits, die leden begeleidt in de overstap van werknemerschap naar ondernemerschap, benoemt ook de markt als factor in het geheel. Gerrits wijst naar de vele taken en verantwoordelijkheden die een zzp’er aanneemt, waaronder het regelen van een leslokaal, lesrooster, factuuradministratie en een BTW-boekhouding, voor zijn voorbeeld van de muzikdocent. Ondanks deze extra taken rekenen zzp’ers hetzelfde uurtarief als de (gesubsidiëerde) muziekschool, want, zoals Gerrits benoemd, “de markt is niet bereid om meer voor muzieklessen te betalen” (in Verheggen 2011, 6).

Ook het rapport “Kunst als gunst” van bureau Lahaut uit 2019 behandelt de lage inkomsten van zzp’ers in de kunst- en cultuursector. Net als de twee eerdere bronnen wordt hierin genoemd dat kosten niet altijd reëel worden doorberekend, Lahaut differentieert hierin tussen twee soorten kosten, arbeidsgerelateerde en niet-arbeidsgerelateerde kosten. Onder de eerste vallen zaken als een arbeidsongeschiktheidsverzekering en pensioenvoorzieningen, onder de tweede vallen kostenposten als de aanschaf van materialen, vervoerskosten, opleiding, acquisitie, huur, etc. (Lahaut, 13). Voor dit laatste geldt dat deze kosten gemiddeld 31% van de ontvangen vergoeding uitmaken, met een mediaan van 25%. Binnen de sectorcluster kunst nemen deze kosten gemiddeld van 35% van de vergoeding in beslag met een mediaan van 30%, ook in de sectorcluster cultuur, sport en recreatie nemen deze kosten een groot deel van de vergoeding in beslag met een gemiddelde van 35% en een mediaan van 35% (Lahaut 2019, 13). Na aftrek van deze kosten houden zzp’ers met zakelijke opdrachtgevers maximaal €36 per uur aan hun arbeid over, met een gemiddelde van €58, in de sectorcluster kunst houdt de helft maximaal €28 per uur eraan over, met een gemiddelde van €38 per uur. Daarmee staat de sectorcluster op basis van de mediaan op de 8e plek in vergelijking met de andere tien sectoren. Met een mediaan van €26 ligt ook de sectorcluster cultuur, sport en recreatie hieronder, met als laagste de gezondheidszorg met een mediaan van €20 (Lahaut 2019, 14).

Naast het niet doorberekenen van de niet-arbeidsgerelateerde kosten, voegt Lahaut aan de eerdere bronnen toe dat ook de arbeidsgerelateerde kosten door veel zzp’ers niet worden doorberekend, vaak wordt hier überhaupt geen geld voor gereserveerd, aldus Lahaut (13). De uurtarieven die hij eerder in zijn rapport benoemde (voor de aftrek van niet-arbeidsgerelateerde kosten gemiddeld €57.- en €51.- respectievelijk voor de sectorclusters “kunst” en “cultuur, sport en recreatie”), zouden daarom tot een nog lager inkomen leiden wanneer deze kosten wel worden gemaakt en afgetrokken van het inkomen.

Naast daadwerkelijke kosten worden ook overige zaken niet meegerekend die in loondienst tot een hogere vergoeding zouden leiden, hieronder vallen bijvoorbeeld ervaring en opleiding. Daarnaast geldt voor kunst- en cultuuronderwijs ook dat tarieven alleen voor de lestijd gelden en niet ook voor de voorbereidingstijd (Vinken 2019, 5). Over deze zaken zou beter moeten worden onderhandeld, hetzelfde geldt ook voor betere voorzieningen (materiaal, arbeidsomstandigheden). Vinken constateert dat dit momenteel, met name in bepaalde sectoren als fotografie en fotojournalistiek waar de prijzen van tevoren vaak vast staan, niet of nauwelijks gebeurt, met uitzondering van enkele gevestigde namen (id.). Omdat tarieven als feiten worden gepresenteerd en vaak niet (meer) onderhandelbaar lijken, stelt Vinken voor dat instanties zelfstandigen eerder moeten betrekken in het onderhandelingsproces. Hierdoor krijgen opdrachtgevers een realistischer beeld van de kosten, dit kunnen zij meenemen in de aanbestedingsfase (id.).

3.3.4 Armoedegrens

Veel zzp'ers in de kunst- en cultuursector verdienen weinig, zo weinig dat ze vaak rond of onder de armoedegrens leven. Lahaut wijst naar eerder onderzoek van Terweel uit 2017 waaruit bleek dat bijna de helft van de zzp'ers minder dan 15.000 euro per jaar verdient en daarmee ook geen inkomstenbelasting hoeft te betalen (Lahaut 2019, 3.) Het gaat hier echter om de groep zzp'ers als geheel. De kunstsector is goed voor 5% van de totale hoeveelheid zzp'ers in Nederland (id., 7), hoewel dit aantal laag lijkt is 72% van de mensen binnen de kunstsector werkzaam als zzp'er (id., 8). Van deze zzp'ers werkt 84% voor minimaal 12 uur per week aan de eigen onderneming (id., 9).

Een voorbeeld van slecht verdienende zzp'ers zijn musici. Volgens twee artikelen van NRC Handelsblad uit december 2019 verdient driekwart van de klassieke musici in Nederland minder dan de helft van een modaal inkomen. Zelfs 42% verdiende minder dan €9.000 bruto per jaar, ruim onder de armoedegrens. Door het lage inkomen wordt bijvoorbeeld een kinderwens uit- of afgesteld en worden partners soms bewust gekozen op hun inkomen (szekerheid) (zie ook Spel 2019).

Armoede onder zzp'ers in de kunst- en cultuursector is niet slechts een Nederlands probleem, ook over de grens in België is hier onderzoek naar gedaan. Evenals in Nederland zijn ook daar veel kunstenaars afhankelijk van het inkomen van een partner. Anderen leven onder de armoedegrens. Onder de Belgische beeldend kunstenaars kan slechts 11% leven van het inkomen uit het kunstenaarschap. Bij de andere kunstdisciplines lag dit percentage niet veel hoger (Nibbeling 2021).

3.3.5 De rol van opdrachtgevers

Zoals eerder benoemd is het belangrijk dat culturele zzp'ers eerder in het onderhandelingsproces over de prijs van hun diensten worden betrokken. Omdat dit nu nog niet het geval is zijn de honoraria voor deze groep vanuit instanties vaak laag (Vinken 2019; Lahaut 2019). In 2015 bleek uit onderzoek dat kunstenaars voor opdrachten van musea en dergelijke vaak per uur berekend lager betaald krijgen dan het minimumloon. Dit komt niet alleen doordat het bedrag van tevoren al vaststaat, maar ook doordat de vergoeding vaak niet afhankelijk is van de ervaring en reputatie van de kunstenaar of de tijd die nodig is om de opdracht te vervullen (Lahaut 2019, 6).

De groep zzp'ers die Vinken interviewde gaf aan niet naar oude contracten te willen kijken aangezien deze "te confronterend" zouden zijn, dit omdat hun tarieven vaak al jaren gelijk zijn gebleven, of zelfs zijn gedaald (Vinken 2019, 7). Naast dat honoraria eerder al te laag waren, worden door bijvoorbeeld gemeenten steeds hogere kwaliteitseisen gesteld aan de projecten die zij financieel ondersteunen (waaronder cultuureducatie), dit ondanks dat hun budgetten verminderen. Vinken verwacht dat hierdoor op den duur alleen nog "welwillende amateurs" zouden willen werken in de culturele en creatieve sector; "Culturele en creatieve productie wordt hobbyisme, iets om erbij te doen" (ib). De culturele zzp'ers waar Vinken mee sprak gaven aan dat dit ook een effect zal hebben op de kwaliteit van de producten en diensten in de sector, als voorbeeld wezen zij naar de lagere kwaliteit van regionale media tegenover de landelijke media met een groter budget.

Volgens bureau Lahaut is het zzp-schap voor instanties een uitweg uit hun eigen financiële krapte, deze wordt overgedragen op de zzp'ers. Hierdoor vraagt Lahaut zich af of "wij getuige zijn van een verschuiving van een financieel probleem van instellingen naar werkenden, die op termijn wellicht zal resulteren in een nieuwe groep 'werkende armen'" (Lahaut 2019, 18).

Van Lier (2020) concludeerde dat er nog mogelijkheden zijn om “op systeemniveau het verdienvermogen van creatieve makers te vergroten” (20). Een voorbeeld is door kunstenaars een deel van de vastgoedwinsten te geven in de buurten die zij hielpen om op de kaart te zetten door het proces ook wel bekend als gentrificatie. Componist Esther Grootchal en componist/onderzoeker Jan-Bas Bollen schreven samen de verkenning “Alternatieve waardering- en financieringsstructuur–een FAIR CHAIN voor de vrije kunsten”. Hierin noemden zij meerdere potentiële oplossingen waarin opdrachtgevers en overheden een rol kunnen spelen, waaronder de volgende.

Eén oplossing die Grootchal en Bollen zien is de mogelijkheid om toeristenbelasting terug te laten vloeien naar kunstenaars, dit aangezien deze groep het culturele klimaat verbetert en daarmee toerisme stimuleert. Daarnaast zien zij een rol voor gemeenten om de eerder genoemde oplossing te bewerkstelligen waarvoor aan projectontwikkelaars voorwaarden worden gesteld om kunstenaars mee te laten profiteren van culturele investeringen. Een soortgelijke constructie zien zij in de invoering van de Digitax waarbij een deel van de winst van techreuzen naar de makers gaat die de inhoud creëren waar deze grote bedrijven aan verdienen. Ook stellen zij dat “in wijken die als Cultureel District worden aangemerkt [...] een deel van de onroerendezaakbelasting of de BTW” gebruikt kan worden voor de cultuur in die wijk. Tevens vinden ze dat (creatieve) broedplaatsen en kunstenaars voor hun rol in gentrificatie permanente erkenning en een vaste positie in gebiedsontwikkeling verdienen. Weer een andere mogelijkheid die zij zien is om een percentage van de opbrengsten uit rechtenvrije kunstwerken terug naar de hedendaagse kunst te laten stromen (Id.). Door de invoering van één of meer van deze mogelijke oplossingen hopen zij het verdienvermogen van creatieve makers te vergroten.

3.3.6 Verdringing van betaald werk door vrijwilligers(werk)

Er worden steeds meer vrijwilligers ingezet in de culturele sector. Dit zou betaalde kunstenaars kunnen verdringen (Van Lier 2020, 41; Brom 2019; Cassiers 2019; SER 2017). Daarnaast worden deze vrijwilligers vaak niet om maatschappelijke redenen ingezet, maar om financiële redenen. Hoewel niet zeker is of de vrijwilligers daadwerkelijk het werk van anderszins betaalde krachten vervullen, is er wel informatie die hierop zou kunnen wijzen. Volgens een onderzoek in 2018 nam het aantal vacatures in de sector toe, maar werden deze voor ruim 40% ingevuld met hoogopgeleide vrijwilligers en stagiaires en niet met betaald personeel (Lahaut 2019, 2).

Ook Cassiers benoemt daarnaast dat het niet ongebruikelijk is dat voor artistieke diensten geen financiële vergoeding wordt geboden, vaak ook wordt er ‘betaald’ in zichtbaarheid, oefening, eer of mentorschap. Zoals Cassiers zegt: “Waar verloning naar werken in elke andere sector een evidentie is, geldt dat allesbehalve in de cultuur- en kunstensector. Deze sector draait en bouwt op vrijwilligerswerk” (Cassiers).

3.3.7 Intrinsieke motivatie en concurrentie

Veel kunstenaars en andere culturele ondernemers hebben een sterke intrinsieke motivatie om hun werk uit te voeren. Hier ligt echter een valkuil aangezien deze motivatie ervoor zorgt dat ze zo graag kunst willen maken dat ze ook met lagere tarieven akkoord gaan (Benlahbib et al 2020, 5; Lahaut 2019, 6; SER 2017, 31). Hierdoor worden velen in de sector een sponsor van hun eigen baan. Doordat makers blijven maken komt er een overaanbod in de markt wat vervolgens zorgt voor prijsdalingen en ongelijke machtsverhoudingen. Ondanks dit alles verlaat men de sector niet, juist vanwege hun intrinsieke motivatie en de wil om de artistieke ontwikkeling voorop te stellen (Lahaut 2019, 31-32).

Edith Cassiers wijst naar het grote aantal afstudeerders als één van de oorzaken van de hoge concurrentie op prijzen, hierdoor zal volgens haar het culturele aanbod altijd groter zijn dan de vraag ernaar. Er zijn te weinig opdrachten en banen voor de afstudeerders waardoor ze vaak voor bedragen werken die “minder dan aanvaardbaar” zijn, dit houdt de “giftige vicieuze cirkel” van slecht betaald werk in stand (Cassiers). Zoals eerder benoemd was het met name de invoering van de (uitgebreide) VAR in 2005 die de concurrentie op prijs mogelijk maakte waardoor deze vicieuze cirkel ontstond (Van Lier 2020, 6).

In een interview met Rasterhoff en Schrijen vertelt Thijs Lijster, Universitair Docent Kunst- en Cultuurfilosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen, dat dit ook komt doordat volgens hem ‘cultuurmakers onderling soms weinig solidair zijn’. Door akkoord te gaan met de lage prijzen ondermijnen de individuele zzp’ers het collectief. Toch worden collectieven opgericht waarbij zzp’ers met elkaar afspreken om opdrachten die onder bepaalde tarieven liggen niet langer aan te nemen. Een voorbeeld hiervan is het in 2018 opgerichte Platform voor Freelance Musici waar in december 2019 al 2.500 musici bij waren aangesloten. Dit platform pleit ervoor dat zzp’ers op termijn dezelfde behandeling zullen krijgen als zij die in loondienst werken, daarnaast is het platform opgericht met het motief dat musici zouden durven om misstanden aan te kaarten, ook als dit verlies van werk tot gevolg heeft (Spel 2020).

3.3.8 Andere vormen van inkomen

Ondanks, of juist vanwege, de lage inkomens als zelfstandige hebben zzp’ers in de sector vaak andere bronnen en vormen van inkomsten. Zo is het verschil van inkomsten kleiner wanneer wordt gekeken op huishoudniveau, dit duidt erop dat het inkomen van kunstenaars relatief vaak wordt gecompenseerd door het inkomen van een partner of andere huisgenoten (CBS 2017). Daarnaast sprokkelen de zzp’ers aan alle kanten en in allerlei vormen bij. Zo wordt er ook gewerkt onder meerdere rechtsvormen, in loondienst, en worden opdrachten die in principe als zzp’er zijn uitgevoerd ‘verloond’ (Verheggen 2011, 9).

3.3.9 Ongelijkheid binnen de sector

Binnen de sector heerst er veel ongelijkheid, zowel wat betreft inkomsten als wat betreft de kansen die men krijgt. Dit heeft ook te maken met de ‘winner-takes-all-market’. Of dit ook binnen de cultuur-educatie het geval is wordt niet besproken in de literatuur, aangezien men (in het geval van fysieke lessen) een maximaal aantal leerlingen kan lesgeven zal er wellicht een kleiner verschil in inkomsten binnen deze groep zijn. Echter, aangezien cultuureducatoren vaak ook praktiserend kunstenaar zijn binnen de discipline waarin ze lesgeven, hebben ook zij met deze winner-takes-all-market te maken.

Wat de kansen betreft in de cultuursector is er bijvoorbeeld ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, hoewel de verhoudingen tussen studenten vaak gelijk zijn is er ongelijkheid te zien in het werkveld en de inkomsten van de mensen hierin. Met name witte mannen hebben vaker de kans om zich verder te ontwikkelen, bijvoorbeeld omdat zij de financiële middelen hebben om in hun ontwikkeling te investeren (Benlahbib et al., p. 19). Daarnaast wordt de inkomensongelijkheid veroorzaakt doordat tarieven—en daarmee de concurrentie op lonen— niet collectief of door overheidsinstanties worden bepaald, maar dat deze last op de schouders van uitvoerende zzp’ers wordt gelegd (id., 26).

3.3.10 Inkomensongelijkheid

Teunis Ijdens wijst naar de effecten die overheidsingrijpen kan hebben op de inkomenspositie van zzp'ers. Ijdens deed eerder onderzoek naar de verschillen in de arbeidsmarkt voor jazz muzikanten en cabaretiers. Terwijl binnen jazz subsidies een grote rol spelen, is dat bij cabaret niet het geval, dit is een vrije markt. De subsidie voor jazz zorgde ervoor dat veel muzikanten voor ongeveer hetzelfde tarief werkten, men kon alleen extra verdienen wanneer ze extra concerten gaven. Bij cabaret was dit niet het geval, in deze markt werken veel artiesten voor weinig geld en is er slechts een kleine groep die juist een hoog tarief kan vragen (Benlahbib 2020, 6).

De situatie binnen cabaret is terug te zien binnen meerdere disciplines in de kunst- en cultuursector. Zo concluderen de SER en de Raad voor Cultuur dat er in de culturele en creatieve sector sprake is van een imperfecte markt. Dit heeft onder andere te maken met de manier waarop vraag en aanbod in de sector bij elkaar komen. Om de waarde van een product of dienst in deze sector te bepalen is vaak voorkennis nodig. Dit is voor het publiek een reden om op zeker te spelen, zij richten zich vaak op de bekende/gevestigde namen in de sector, "al dan niet gesteund door deskundigen" (SER 2017, 31). Door de focus van het publiek op deze bekendere makers in de sector, krijgen deze makers een constante stroom aan publiek, opdrachtgevers en inkomen, dit terwijl de nog onbekende namen dit potentiële publiek, de opdrachtgevers en mogelijk inkomen mislopen. Een dergelijke markt wordt ook wel een "winner takes all" markt genoemd, hierin verdient een "handvol makers het merendeel van het geld" (SER 2017, 31). Volgens de SER en de Raad voor Cultuur is dit mogelijk in meerdere disciplines van de culturele en creatieve sector, waaronder de beeldende kunst, muziek, film, literatuur en architectuur.

Om het verschil tussen de winner-takes-all markt en een markt met gelijke lonen beter te kunnen begrijpen onderscheidt onderzoeker Teunis Ijdens vier verschillende typen arbeidsrelaties. Hij maakt gebruik van twee assen die met elkaar kruisen. Één as is verdeeld in "vraag dominant" (meer aanbod dan vraag) en "aanbod dominant" (meer vraag dan aanbod), de andere as is verdeeld naar het niveau waarop afspraken binnen de sector worden gemaakt, deze as loopt van "individueel" naar "collectief". Bij collectieve afspraken kan het hier gaan om bijvoorbeeld "cao's, honorarium normen, sociale regelingen zoals de bijstand of de WWIK, of subsidieregelingen" (Benlahbib et al. 2020, 6). Bij een sector of discipline waar het aanbod dominant is, en waar collectieve afspraken worden gemaakt is er sprake van professionele beroepsbeheersing. Volgens Ijdens is dit terug te zien bij bijvoorbeeld artsen, maar is het afwezig binnen de culturele en creatieve sector (Ijdens in Benlahbib et al., p. 6). Bij een dominante vraag en collectieve afspraken is er sprake van een beschermde markt, volgens Ijdens is dit nog binnen enkele disciplines in de culturele en creatieve sector het geval zoals de orkestwereld en de museumwereld. Echter benoemt Ijdens dat de sector steeds meer lijkt te verschuiven naar een "zuivere spotmarkt" waarin "de vraag domineert en er geen collectieve afspraken gelden die de zwakke positie van werkenden beschermen" (Ijdens in Benlahbib et al. 2020, 6). Volgens Ijdens resulteert dit erin dat in het hoogste segment zzp'ers de klussen voor het uitkiezen hebben, maar "voor de rest betekent het een uitlevering aan een markt die niet per se zit te wachten op hun diensten en producten en te kiezen heeft uit een overvloedig aanbod" (ib.). Vervolgens ontstaat dan de andere kant van de winner-takes-all, namelijk een "race to the bottom waar de meeste zzp'ers zich niet aan kunnen onttrekken omdat er simpelweg geen alternatief is in de vorm van een vaste baan" (ib.).

3.3.11 Verlaten van de sector

Hierover is weinig tot geen informatie te vinden in de literatuur. Wel wordt genoemd dat er kunstenaars zijn die door de precariteit in de sector omscholing overwegen, maar hiervoor de kosten niet kunnen betalen (Benlahbib et al. 2020, 8).

3.3.12 Prijsafspraken

Zoals uit bovenstaande punten blijkt zou het bevorderlijk zijn voor de zzp'ers in de sector wanneer concurrentie op de tarieven tot zekere mate zou worden teruggedrongen. Afspraken over minimumtarieven zouden hiervoor de oplossing kunnen vormen (SER 2017, 38). Dit zou met name de slechtst verdienenden binnen de sector helpen. Het bezwaar dat collectieve tariefafspraken als kartelvorming gezien kunnen worden, wordt internationaal en nationaal op dit moment nader onderzocht.

Er is ook een rol weggelegd voor creatieve opleidingen, zij zouden aandacht kunnen besteden aan hoe hun studenten na het afstuderen een 'gezonde praktijk' kunnen draaien en naar hoe kostenopbouw zich vertaalt naar tarieven (Vinken 2019, 12). Hierdoor zouden zij wellicht niet meer onder de gangbare tarieven duiken (Ib.). Verdere mogelijkheden om de onderhandelingspositie per deelsector te versterken, zijn omschreven in een rapport dat werd uitgevoerd in opdracht van Platform ACCT. Hierin wordt met betrekking tot professionals in cultuureducatie en amateurkunst onder andere opgemerkt dat er behoefte is aan een praktisch kader met informatie over hoe je tot een tarief komt, waar het op gebaseerd is, wat er onderdeel van uit maakt en hoe je afspraken maakt (Vinken 2021, 17).

3.4 Hybride carrières

Hybride carrières zijn gebruikelijk in de culturele sector. Een hybride carrière houdt in dat men meerdere banen of werkkringen combineert. In de cultuursector komt dit vaker voor dan in de economie als geheel. Van de kunstenaars had 18 procent in de periode 2017-2019 meer dan één werkring tegen 8 procent van alle werkzame personen in Nederland (CBS). Het combineren van banen is vaak nodig vanwege de kwetsbare inkomenspositie (SER 2016). Veelal wordt de kunstpraktijk bekostigd door bijbanen in andere sectoren zoals de horeca of het onderwijs (Cassiers 2019, 7). Zoals eerder gezegd is de culturele ondernemer hierdoor vaak de sponsor van zijn of haar eigen baan. Naast bijbanen buiten de sector wordt er ook vaak lesgegeven binnen het eigen vakgebied: "Lesgeven is voor veel zelfstandige filmmakers, dansers en beeldend kunstenaars zowel een ideale bijbaan als een noodgedwongen redmiddel" (Benlahbib et al.2020, 8). Dit soort hybride carrières waarin bijvoorbeeld les wordt gegeven zijn vaak met name vanuit financiële noodzaak aangezien het hart bij de kunstpraktijk ligt (Id., 21).

3.5 Effecten van vorige crisis en bezuinigingen

In het rapport van PACCT (Van Lier 2020) noemen zowel Ruud Nederveen, voorzitter van de Creatieve Coalitie, als professor Evert Verhulp van de Universiteit van Amsterdam dat bij eerdere bezuinigingen in de kunst en cultuursector het productieniveau niet omlaag is gegaan. Verhulp constateert dat toentertijd in veel gevallen de producties doorgingen en de bezuinigingen door werden geschoven naar de werkenden die vanuit de instanties minder of niet betaald kregen. Nederveen onderschrijft dit, "[a]ls je door je ooghalen kijkt, zie je dat het productieniveau van makers niet is afgenomen. De rekening is bij hen terecht gekomen!" (in Van Lier 2020).

Ook Benlahbib et al. concluderen dat bij eerdere bezuinigingen, zoals die in 2011, de sector niet is “verschrompeld”, dit doordat velen die werkzaam waren in de cultuursector besloten om akkoord te gaan met de slechtere betaling en voorwaarden; “Min of meer hetzelfde volume aan kunst wordt geproduceerd voor aanzienlijk minder geld” (Benlahbib et al. 2020, 6). Van den Bunder, bestuurder van de Kunstenbond en namens FNV Zelfstandigen lid van de SER, benadrukt dat dit komt doordat de zzp-markt niet is gereguleerd, hierdoor kan men elkaar op prijs kapot concurreren, wat de arbeidsmarktpositie verslechtert. Hij verwacht dat door collectieve afspraken en tarieftabellen de arbeidsmarkt weer in balans kan komen aangezien dit het hanteren van (te) lage tarieven kan tegenhouden (Ib.).

Naast de overheidsbezuinigingen werd de cultuursector ook door andere factoren sterk geraakt door de economische crisis, “[m]et name de creatieve zakelijke dienstverlening kreeg in de eerste jaren van de crisis direct te maken met de gevolgen van verminderende consumentenbestedingen, vraaguitval en financiële krapte” (Vinken 2019, 5). Ofwel, naast subsidiegelden slonken ook de inkomsten vanuit opdrachtgevers/klanten.

Tussen 2010 en 2015 daalde het aantal banen in de culturele en creatieve sector van 162.830 naar 139.570, oftewel, een krimp van 14,3%. Tegelijkertijd steeg het aantal zelfstandigen in de sector tussen 2010 en 2014 van 92.820 naar 106.000, een stijging van 14.2%. Deze getallen vallen op wanneer ze worden vergeleken met de totale economie. Hierin steeg juist het aantal banen tussen 2010 en 2015 met 1,4 procent, ook steeg het aantal zelfstandigen, maar met slechts 7,6% tussen 2010 en 2014 (SER 2017, 33). Uit deze cijfers van de culturele en creatieve sector valt op te maken dat velen van loondienst overstapten naar zzp’erschap. Gerrard Boot, hoogleraar Arbeidsrecht, constateert dat dit vaak niet vrijwillig was. Door de kabinetsbezuinigingen in 2011 werd vooral de onderkant van de sector geraakt. Met name kleine vaste contracten werden opgezegd, deze krachten werden ontslagen en vervolgens “opnieuw ingehuurd voor een tarief dat op 60-70% van hun salaris ligt en onder de cao-tarieven zit” (Boot qtd. in Benlahbib et al., p. 5). Volgens Boot gebeurde dit met name met muziekschooldocenten, maar bijvoorbeeld ook bij toneelgezelschappen (Benlahbib et al. 2020, 5).

Ook Lahaut wijst naar het groeiende aantal zzp’ers sinds de economische crisis en de bezuinigingen van het Kabinet-Rutte II. Veel mensen zijn door die bezuinigingen zogenaamde genoodzaakte-, onvrijwillige-, of schijnzelfstandigen geworden. Zij hebben niet zelf vrijwillig en bewust gekozen voor het werk als zelfstandige, maar waren genoodzaakt om zelfstandige te worden aangezien het voor hen niet langer mogelijk was om hun werk in loondienst uit te voeren (Lahaut, 3). Vanwege deze lage (en dalende) werkgelegenheid, in combinatie met “een relatief hoge kans op werkloosheid, een stijgend aantal zzp’ers zonder basale sociale zekerheid, lage en dalende inkomens en een zwakke onderhandelingspositie van werkenden”, concludeerden de SER en de Raad voor Cultuur in hun rapport van 2017 dat de arbeidsmarkt in de culturele en creatieve sector zorgwekkend is. Ook stellen ze dat deze zorgwekkende trend het gevolg was van de eerdere economische crisis en de overheidsbezuinigingen, evenals de “bijzondere kenmerken van de culturele en creatieve sector” zelf (SER 2017, 13).

3.6 Informatie over de huidige crisis

Uit de literatuur blijkt dat de vorige crisis—de financiële crisis die een decennium geleden plaatsvond—grote gevolgen had voor de culturele sector. Niet alleen de daaropvolgende bezuinigingen, maar ook regelingen als de VAR hebben de sector veranderd. De precariteit die het gevolg was van

deze verandering is hoogstwaarschijnlijk gebeven, waardoor men in de sector al onder precare omstandigheden werkte toen de huidige coronacrisis aanbrak. Zo hadden mensen binnen de culturele sector de laagste financiële reserves voor dergelijke situaties. Hierdoor kwamen zij in acute financiële problemen toen door corona de vraag naar hun diensten verminderde of wegviel (Rasterhoff en Schrijen 2020). Daarnaast was in maart 2020, toen de crisis begon, het aantal eenmanszaken op zijn hoogst. Echter waren niet alleen zelfstandigen in de sector kwetsbaar, ook mensen met een tijdelijk of flexibel contract waren kwetsbaar doordat ook zij risico liepen op werkloosheid.

3.7 Cultuureducatie

In hun rapport voor het Sociaal en Cultureel Planbureau uit 2018 benoemen Andries van den Broek en Yvette Gieles dat er verschillende manieren zijn om “in de vrije tijd als liefhebber een vorm van cultuur te beoefenen” (Van den Broek en Gieles 2018, 74). Niet alleen kan er onderscheid worden gemaakt tussen leren en beoefenen, daarnaast is het ook mogelijk om dit zowel formeel (op de markt bij bedrijven en vrij gevestigde docenten) als informeel te doen. Daarnaast is er ook nog de optie van zelfstudie, bijvoorbeeld via het internet of instructieboeken en kan men een kunstdiscipline ook in verschillende vormen met anderen uitoefenen, bijvoorbeeld binnen een vereniging, stichting of ensemble, maar ook in de vorm van een band of andere informele groep.

Door al deze verschillende vormen van cultuureducatie is het lastig om precieze getallen te geven van het aantal mensen dat hieraan deelneemt. Zo constateren Van den Broek en Gieles dat er geen overzicht is van het “aantal cursisten die bij ateliers, bij muziek- en dansscholen en bij docenten op de vrije markt les hebben” (112). Wel hebben zij de inschatting kunnen maken dat er in 2016 circa 380.000 mensen waren aangesloten bij kunsteducatieve kunstinstellingen door dit te extrapoleren vanuit gegevens van Cultuurconnectie. Het totale aantal docentcontacturen van deze mensen in het vrijetijdsegment was 1,7 miljoen, dit omdat veel lessen in groepsvorm plaatsvinden en individuele lessen veelal korter zijn (een half uur les in totaal) dan groepslessen. Binnen een gemiddeld docentcontactuur worden veelal meerdere leerlingen en cursisten bereikt. Volgens Van den Broek en Gieles volgden iets minder dan de helft van de cursisten in 2016 meer dan twintig sessies, dit waren meestal vocale en instrumentale lessen, het andere deel (iets meer dan de helft) van de cursisten had in dat jaar minder frequente lessen, meestal in de overige disciplines als theater en beeldende kunst.

Ook de SER en de Raad voor Cultuur stellen dat er nog weinig betrouwbare cijfers zijn over cultuureducatie, met name over de werkgelegenheid in de branche (SER 2017, 34). Zij verwijzen naar een eerdere pilot van het CBS waaruit bleek dat in 2015 “circa 13 duizend personen in loondienst of als zelfstandige werkzaam (zijn) in deze branche, waarvan 10.500 docenten en 2.500 ondersteunend personeel. Daarnaast waren er bijna 7.500 vrijwilligers en stagiairs in de branche actief” (p. 34). Verder bleek ook dat de personeelsformatie in de cultuureducatie tussen 2007 en 2014 met 21% was gedaald (Ib.).

Ook in de Verkenning arbeidsmarkt cultuursector door de SER en de Raad voor Cultuur (SER 2016) wordt de trend van afnemend personeel in de cultuureducatie bediscussieerd. Hierin wordt het benoemd als een duidelijke omschakeling van “arbeid in loondienst naar zelfstandige beroepsuitoefening”, hoewel de onderzoekers dit terugzien in de volledige sector is het met name zichtbaar in de cultuureducatie (p. 6). Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar gemeentelijke bezuinigingen die ervoor zorgden dat veel muziekscholen werden opgeheven, de muziekdocenten die daar eerder in dienst waren moeten sindsdien hun beroep uitoefenen als zelfstandige. Een soortgelijke trend zien zij ook bij orkesten en koren (p. 6).

4 Respons, uitkomsten en analyse

De respondenten: achtergrondkenmerken en opleiding

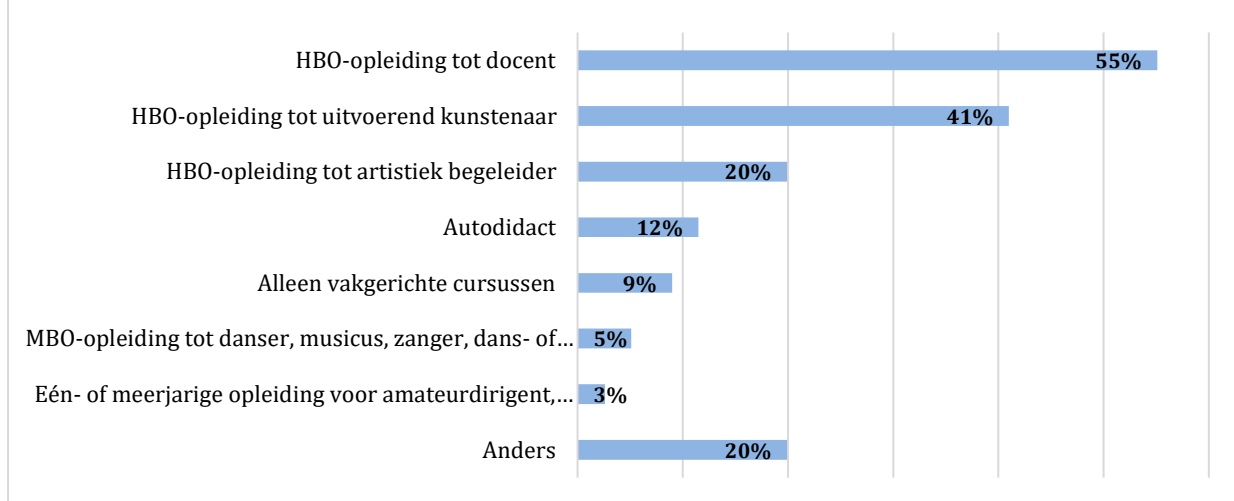
In totaal reageerden 378 personen op de oproep om de digitale vragenlijst (zie bijlage) in te vullen, 245 op de oproep vanuit Limburg en 133 op die vanuit Drenthe. 313 respondenten (193 Limburg, 120 Drenthe) gaven bij vraag 2 aan dat zij momenteel als kunstprofessional werkzaam zijn als zzp'er met amateurs/leerlingen/deelnemers. 65 respondenten antwoordden dat zij dat nu niet zijn. 33 respondenten waren voor 2021 nog niet als kunstprofessional werkzaam als zzp'er met amateurs/leerlingen/deelnemers, tegenover 15 die sindsdien zijn gestopt. De redenen om te stoppen zijn divers, maar hebben vaak te maken met de restricties vanwege de coronapandemie en het daardoor veroorzaakte verlies aan werk en inkomen.

Iets meer dan de helft (56%) van de respondenten is vrouw (51% Limburg, 62% Drenthe). In de beschrijving en analyse van de inkomenspositie zal blijken dat die van vrouwen gemiddeld nog slechter is dan die van mannen. 70% van de bevroegden is tussen de 41 en 66 jaar oud. Opvallend is het vrijwel ontbreken van jongeren in de responsgroep. Slechts drie respondenten vallen in de categorie jonger dan 25 jaar en één op vier (24%) respondenten behoort tot de leeftijdsgroep 25 tot 40 jaar. Ook in de recente ZEA van het CBS en TNO is het aandeel jongeren onder alle zzp'ers in Nederland met krap 2% erg klein. De gemiddeld wat hogere leeftijd van de respondenten zou erop kunnen duiden dat de vragenlijsten naar een gemiddeld wat oudere groep zijn gestuurd en/of relatief vaak door oudere kunstprofessionals zijn beantwoord, mogelijk omdat jongere professionals minder zijn aangesloten bij de netwerken die voor dit onderzoek zijn benaderd. Een andere mogelijke verklaring is dat jonge toetreders tot de culturele arbeidsmarkt nog meer moeite hebben om daarin als zelfstandige te overleven en/of dat zij vaker en eerder dan anderen, lees ouderen, een ander beroep kiezen of moeten kiezen. Data over de arbeidsmarkt voor afgestudeerden van HBO-kunstopleidingen laten enerzijds zien dat het vinden van werk als kunstprofessional weliswaar niet gemakkelijk is – zeker in vergelijking met afgestudeerden van andere HBO-opleidingen – maar dat het een meerderheid uiteindelijk toch wel lukt. De in de HBO-Monitor gehanteerde CBS-definitie van werk zegt overigens weinig over inkomen en de duur en omvang van het werk, enkel dat er betaalde werkzaamheden zijn verricht in de eigen of een verwante richting (<https://www.vereniginghogescholen.nl/kennisbank/feiten-en-cijfers/artikelen/arbeidsmarkt>, 12 april 2021).

Bij de vraag naar de samenstelling van het huishouden antwoordt 19% dat er sprake is van een eenpersoonshuishouden. Voor vrouwen geldt dat vaker dan voor mannen. 81% is deel van een meerpersoonshuishouden.

In het werken met amateurs/leerlingen/deelnemers zijn de meest beoefende kunstdisciplines muziek (55%), gevolgd door beeldende kunsten (33%), theater/toneel (17%) en film & audiovisuele media (12%). In elk van de overige disciplines is minder dan 10% van de respondenten werkzaam. De grote meerderheid van de respondenten heeft als vooropleiding één of meerdere HBO-kunstopleidingen gevolgd: 55% die tot docent, 41% (ook) die tot uitvoerend kunstenaar, en 20% (ook) die tot artistiek begeleider. In Drenthe hebben overigens meer respondenten (51%) een HBO-opleiding tot uitvoerend kunstenaar afgerond dan in Limburg (33%). Autodidacten vormen slechts 12% van de beroepsgroep.

Figuur 1 Gevolgde opleiding voor het werk als kunstprofessional

De beroepspraktijk

Het werkterrein van de meeste respondenten is lokaal/regionaal. Een minderheid van de bevroegden in Limburg en Drenthe is ook buiten de eigen provincie actief. Voor Drenthe betreft dat met name werkzaamheden in de aangrenzende provincies Groningen (11%) en Overijssel (9%). Voor Limburg is dat niet de provincie Noord-Brabant (2%), maar gaat het om werk over de landsgrens in Duitsland en België zoals de antwoorden op vraag 19 laten zien. Dat meer dan 10% van de Limburgse kunstprofessionals (ook) in Duitsland en/of België met amateurs/leerlingen/deelnemers werkt, is vrijwel zeker uniek voor Nederland. In Drenthe is dit slechts 1% van de bevroegden. In Limburg geeft 28% van de respondenten aan met buitenlandse amateurs te werken, in Drenthe 9%.

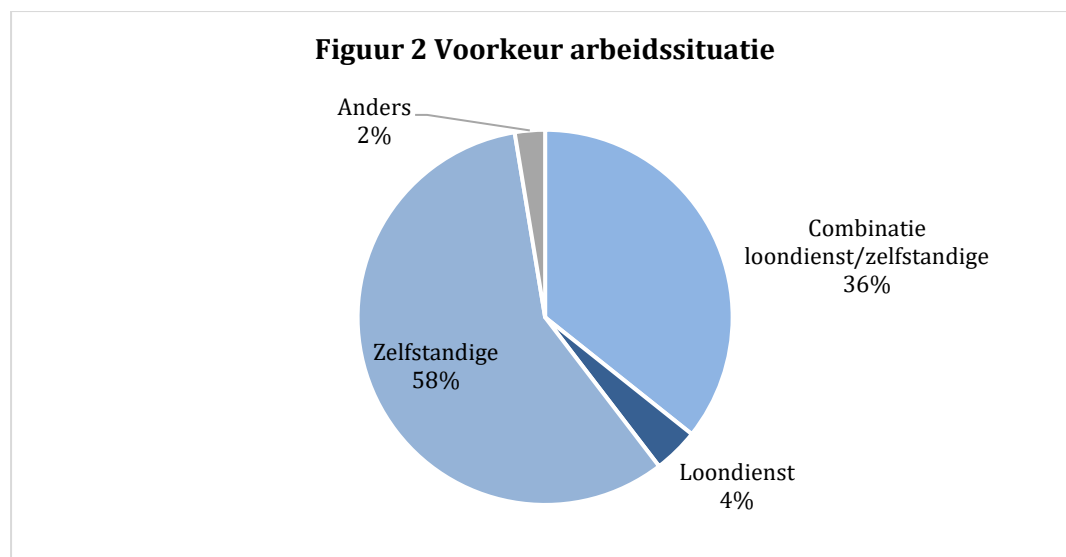
Exact één op de vijf respondenten werkte voor het uitbreken van de corona pandemie behalve als zelfstandige ook in loondienst. Tijdens de pandemie daalde dit percentage fors, naar 13%. Deze daling komt echter volledig voor rekening van Limburg, waar het percentage zzp'ers die ook in loondienst werken, afnam van 20% naar 6 %, terwijl het in Drenthe gelijk bleef. Bijna één op de tien bevroegde kunstprofessionals verricht(te) ook onbetaald vrijwilligerswerk. Een arbeidssituatie als zelfstandige in een collectief was en is betrekkelijk zeldzaam met respectievelijk 7% sinds maart 2020 en 8% voor het uitbreken van de coronapandemie. Hierbij bestaat wel een duidelijk verschil tussen Drenthe en Limburg. In Drenthe verrichten meer zzp'ers hun arbeid ook in een collectief dan in Limburg, zowel voor als na het uitbreken van de pandemie.

Het organiseren van werkzaamheden via een collectief of coöperatie komt iets vaker voor met 18%. Maar voor vrijwel alle respondenten (94%) geldt dat in elk geval een deel van hun werkzaamheden als zelfstandig kunstprofessional individueel plaatsvindt. Van ruim één op de drie respondenten is het werk ook georganiseerd via intermediairs als kunstencentra, muziekscholen of zorginstellingen, in de betekenis van hoe de opdracht tot stand is gekomen.

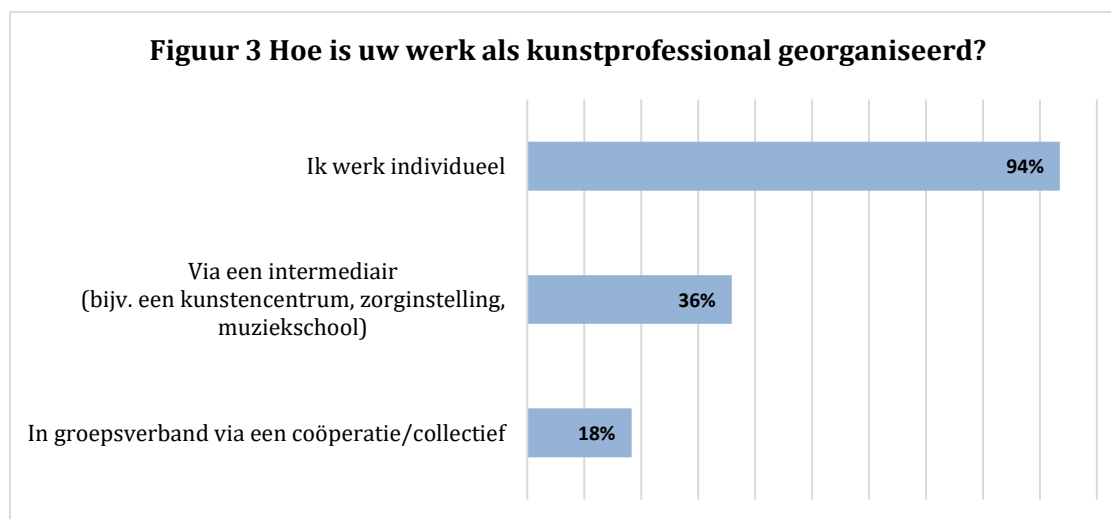
De beroepspraktijk van kunstprofessionals wordt verder gekenmerkt door een relatief en absoluut hoog percentage zzp'ers. Landelijke onderzoeken suggereren dat een meerderheid (57%) (zie § 2.0) van de kunstprofessionals in Nederland werkzaam is als zzp'er. Dat is een veel hoger percentage dan voor andere beroepsgroepen en dan tien of twintig jaar geleden. En het is ook een hoog percentage in

vergelijking met kunstprofessionals elders in Europa. Nederland is dus ver voortgeschreden op het pad van de flexibilisering van de arbeidsmarkt van kunstprofessionals. In de eerder besproken literatuur worden onder andere bezuinigingen en veranderingen in wetgeving rond arbeid genoemd als verklaring voor deze ontwikkeling. Een andere verklaring voor dit belangrijke kenmerk van de beroepspraktijk van kunstenaars is het bijzondere en afwijkende karakter van het werk zelf. Beeldend kunstenaars en musici creëren vaak niet vraaggestuurd. In het autonome deel van de kenmerkende hybride beroepspraktijk is het scheppend werk vaak intrinsiek gemotiveerd en aanbodgericht. In die zin leent het zich voor een beroepspraktijk als zelfstandige. Hun cultuureducatieve werk is overigens meer vraaggestuurd.

Voor een meerderheid (58%) van onze respondenten heeft het werken als zzp'er ook de voorkeur, zelfs nu vanwege corona de inkomsten, de werkzekerheid en de vraag naar hun diensten nog precairder zijn dan voor het uitbreken van de coronapandemie. Dit percentage is wel aanzienlijk lager dan dat voor alle zzp'ers in Nederland. Volgens zeer recent onderzoek van het CBS en TNO (CBS en TNO (2021) Zelfstandigen Enquête Arbeid) zou bij vrije keuze 89% van hen doorgaan als zelfstandige. Onder de culturele zzp'ers in Limburg en Drenthe is werken als zelfstandige en in loondienst echter favoriet bij 36% van de bevroegde kunstprofessionals. Het volgende antwoord uit de enquête geeft goed aan hoe men deze optie inkleurt: "liefst als zelfstandig met iemand die me helpt met werk wat ik niet leuk vindt en niet goed kan zoals boekhouding, of in loondienst lijkt me ook heerlijk, maar dan wil ik wel mijn vrijheid behouden om nieuwe dingen te kunnen opzetten". Ook onder de groep kunstprofessionals die nu nog werken als culturele zzp'er is er dus een flinke minderheid die liever geheel of gedeeltelijk in loondienst werkt en een kleine meerderheid die voorkeur heeft voor volledige zelfstandigheid. Het enkel werken in loondienst is weinig populair met een score van 4%.

Figuur 3 Hoe is uw werk als kunstprofessional georganiseerd?

De beroepspraktijk is verder, zoals ook uit de literatuur blijkt, sterk hybride. Zowel voor als tijdens de coronapandemie hadden twee op de drie kunstprofessionals die als zzp'er (ook) met amateurs werkten, daarnaast nog andere betaalde werkzaamheden, zowel binnen als buiten de cultuursector en deels ook niet als kunstprofessional. Die laatste groep (ook werkend als niet-kunstprofessional) groeide van 28% van de respondenten voor het uitbreken van de pandemie tot 30% tijdens de pandemie. En zowel voor als tijdens de pandemie verrichtte bijna de helft (49%) van de responsgroep als zelfstandig kunstprofessional ook betaalde werkzaamheden zonder amateurs.

De coronapandemie heeft betrekkelijk weinig invloed gehad op de aard en samenstelling van de betaalde werkzaamheden in zelfstandigheid van de respondenten, maar heeft wel de hoeveelheid en de inkomsten uit die werkzaamheden sterk negatief beïnvloed zoals uit de antwoorden op andere vragen zal blijken. 80% van de respondenten werkte tijdens het invullen van de vragenlijst in het voorjaar van 2021 minder dan 20 uur per week met amateurs/leerlingen/deelnemers, en 55% zelfs hooguit 10 uur. De verschillende coronamaatregelen zijn er debet aan dat 87% van de bevroegden aangeeft sinds maart 2020 (veel) minder met amateurs te werken dan daarvoor.

Opdrachtgevers en afnemers van diensten

De belangrijkste opdrachtgevers van kunstprofessionals die als zzp'er (ook) met amateurs werken, zijn volgens onze respondenten op de eerste plaats particulieren, op de voet gevolgd door kunstencentra en muziekscholen, verenigingen, en scholen. Welzijns- en zorginstellingen zijn veel minder belangrijk als opdrachtgever. Scholen zijn overigens voor de Drentse respondenten belangrijker dan voor hun collega's in Limburg. Het omgekeerde geldt echter voor verenigingen, ook al zijn die als opdrachtgever door corona (tijdelijk) minder belangrijk geworden in beide provincies.

Veel respondenten werken niet met of voor slechts één bepaalde doelgroep. Ongeveer de helft van de bevroegde kunstprofessionals werkt met amateurs/leerlingen/deelnemers van alle leeftijden. Het specifiek werken met mensen met een lichamelijke of psychische beperking, uit aandachtswijken of met asielzoekers komt relatief weinig voor. In Drenthe werken daarbij meer kunstprofessionals als zelfstandige met mensen met een lichamelijke of psychische beperking, en met ouderen dan in Limburg.

De arbeidsmarkt: concurrentie, bekendheid, prijs en kwaliteit

De arbeidsmarkt voor kunstprofessionals is niet of nauwelijks gereguleerd en kent veel concurrentie. Een meerderheid (61%) van de respondenten geeft aan dat zij concurrentie ondervinden. Maar slechts een op de vier – iets meer in Limburg en iets minder in Drenthe - ervaart dit als veel concurrentie. Ongeveer de helft (47%) van de culturele zzp'ers vindt de concurrentie ook een probleem, maar voor slechts 11% is het ook een groot probleem.

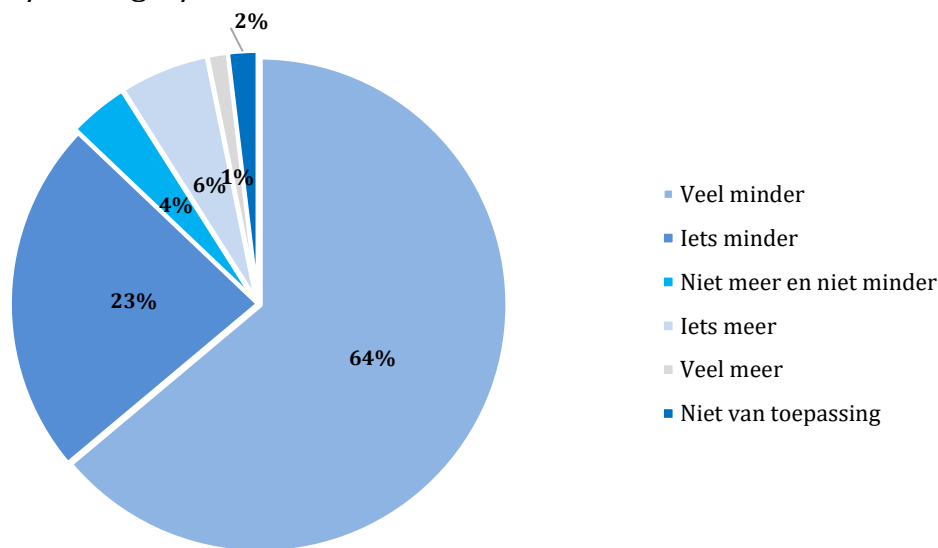
Geconcurrerd wordt er volgens de respondenten vooral op bekendheid, prijs en aanbod, op de voet gevolgd door concurrentie op kwaliteit en locatie. Volgens de bevraagde kunstprofessionals is kwaliteit voor de afnemers van hun diensten minder belangrijk dan bekendheid en prijs. Zij vinden ook dat hun kwaliteit en ervaring onvoldoende worden meegenomen in de tariefbepaling. Uit de eerder besproken literatuur kwam ook naar voren dat het publiek in de observatie van de respondenten kiest voor bekendheid boven kwaliteit. In een vraaggestuurde of door vraag gedomineerde markt zoals die in ons onderzoek wringt dat met het vaak primair artistiek-kwalitatief gestuurde aanbod van kunstprofessionals met een zwakke onderhandelingspositie.

In een aantal gesprekken en in de literatuur is in deze context een mogelijk veranderende (les)vraag genoemd. Iemand vatte die kort samen als “ze willen wel spelen, maar er niet voor leren”. Volgens een aantal bevraagde kunstprofessionals en andere actoren is een verschuiving gaande van kunst naar creativiteit, en naar meer informele en minder georganiseerde cultuurbeoefening. Dit blijkt eveneens uit ander onderzoek zoals dat van Delphine Hesters. Deze veranderingen hebben ook invloed op de vraag naar de diensten van zelfstandig werkende kunstprofessionals. Willen amateurs enkel zo goed mogelijk (leren) spelen, zingen, dansen of acteren, of zijn ontspanning en de sociale aspecten van amateurkunstbeoefening en cultuureducatie minstens zo belangrijk als artistieke kwaliteit?

Sommige bevraagde kunstprofessionals en intermediairs roemen in dit kader de flexibiliteit en het aanpassingsvermogen van zzp'ers in hun aanbod. Maar anderen mopperen juist over deze verandering en willen die tegengaan: “jongeren moeten weer in aanraking komen met muziek en het als een vak gaan beschouwen. De muziek die ze kennen is geproduceerd d.m.v. samples en volgens algoritmes vormgegeven zodat zoveel mogelijk mensen het leuk vinden. Artistieke elementen in de hedendaagse popmuziek zijn verdwenen”.

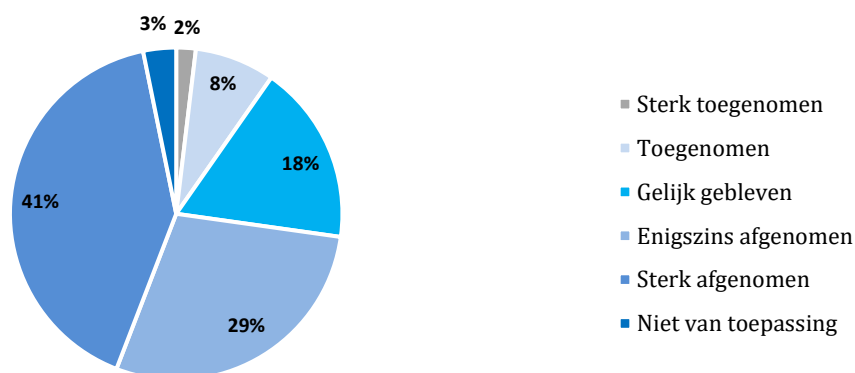
Voor precies de helft van de respondenten was er op het moment van invullen van de vragenlijst weinig tot geen vraag naar hun diensten. Corona speelt hierbij zeker een belangrijke rol. 70% antwoordde bij vraag 25 dat sinds het uitbreken van de pandemie de vraag naar hun diensten (sterk) is afgenomen. Een deel van de beroepsgroep heeft echter vertrouwen in herstel van de vraag in de toekomst: “als de corona maatregelen van tafel zijn, verwacht ik weer volop aan het werk te kunnen.”

Figuur 4 Werkt u sinds maart 2020 meer/minder met amateurs/leerlingen/deelnemers?

Toch mag op basis van de resultaten van ander onderzoek naar de beroepspraktijk van culturele zzp'ers niet worden aangenomen dat na het opheffen van de verschillende coronarestricties de vraag zodanig zal toenemen dat er gesproken kan worden van voldoende vraag naar de diensten van alle kunstprofessionals. Dat was immers voor 2020 ook niet het geval. Desalniettemin geven verschillende respondenten expliciet aan dat ze verwachten dat de vraag na de crisis weer zal opveren. Kwaak et al. (2020) berekenen echter aan de hand van mogelijke exit-scenario's uit de coronacrisis voor de brede sector 'cultuur, recreatie en overige diensten' dat de vraag in drie van de vier scenario's wel zal terugveren, maar niet tot het oude niveau (p. 30).

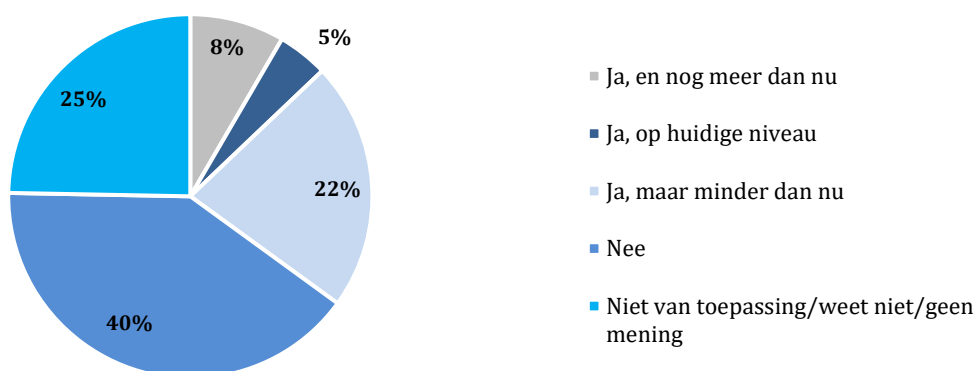
Figuur 5 Vraag naar uw diensten voor amateurs/leerlingen/deelnemers sinds maart 2020

Een belangrijke, corona gerelateerde verandering in het aanbod van diensten is het online gaan werken. 90% van de respondenten geeft aan dat voor maart 2020 geen van hun werkzaamheden online plaatsvond. Tijdens de corona pandemie daalde dit percentage naar 21%. Deze noodgedwongen verandering lijkt echter van tijdelijke aard. Want na de pandemie wil slechts 13% de online

werkzaamheden op hetzelfde of op een hoger niveau voortzetten, tegenover 40% dat er juist helemaal mee wil stoppen. Het laatste komt niet zozeer voort uit conservatisme, maar heeft te maken met de aard van veel werkzaamheden met amateurs/leerlingen/deelnemers. Die lenen zich niet goed voor online. Ze zijn offline veel effectiever en bevredigender, zowel voor de kunstprofessional als voor de afnemer. En juist de intrinsieke waarde van het werk telt zwaar.

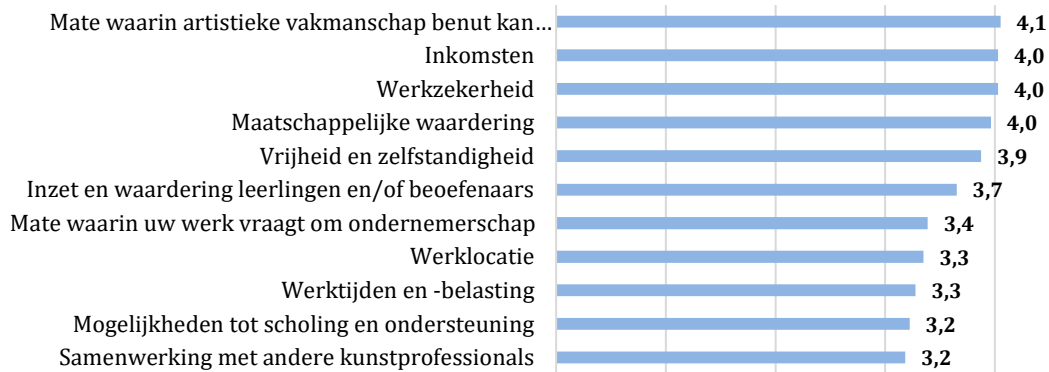
Figuur 6 Intentie voortzetten online werkzaamheden na coronapandemie

Werkaspecten en waarden

Dat brengt ons bij het belangrijke deel van dit onderzoek over de mate van tevredenheid over en de belangrijkheid van de verschillende werkaspecten, en de waarden die men in en via het werk creëert. De respondenten bevestigen de uitkomsten van eerder onderzoek (Neele e.a., 2020): ook in ons onderzoek zijn zelfstandige kunstprofessionals zeer tevreden over hun vrijheid en zelfstandigheid, gevolgd door de aspecten mate waarin zij hun artistieke vakmanschap kunnen benutten en de inzet en waardering van leerlingen en andere (amateur)kunstbeoefenaars. Ook de mate waarin het werk vraagt om ondernemerschap wordt redelijk positief gewaardeerd, ofschoon het volgende citaat illustratief is voor de perceptie van vrij veel respondenten en geïnterviewden: “op dat vlak wordt er dus veel van ons gevraagd, zeker in deze tijd, maar daar voel ik me niet toe opgeleid of capabel in”. Ronduit negatief beoordeelt men de aspecten werkzekerheid, inkomsten en de mogelijkheden tot scholing en ondersteuning. Het gebrek aan maatschappelijke waardering wordt ook als negatief aspect genoemd, maar is wel sterker gevoeld tijdens de coronapandemie dan daarvoor. De coronamaatregelen maakten het werken enerzijds grotendeels onmogelijk en anderzijds vonden velen dat de overheden de cultuursector in het algemeen en de culturele zzp'ers in het bijzonder in de kou heeft laten staan. Hun kritiek raakt overigens ook vaak de intermediairs vanwege de als onvoldoende ervaren steun en solidariteit in deze moeilijke periode. Veel respondenten hebben dat ervaren als gebrek aan erkenning en waardering van de artistieke en maatschappelijke waarde van hun werk.

Figuur 7 Belangrijkste werkaspecten die moeten veranderen om werk aantrekkelijker te maken
(1=onbelangrijk / 5=zeer belangrijk)

En juist die twee waarden worden het belangrijkste gevonden door onze respondenten, belangrijker dan de economische waarde die zij creëren door hun werk. De culturele zzp'er die als kunstprofessional met amateurs werkt, is veel sterker intrinsiek gemotiveerd dan financieel. De bovengenoemde positieve werkaspecten en de even belangrijke artistieke en maatschappelijke waardecreatie tellen voor de beroepsgroep nog zwaarder dan de wel degelijk als negatief ervaren werkaspecten inkomen en werkzekerheid.

Verandering in ervaren waarden

Corona heeft voor 60% van de respondenten geresulteerd in een verandering van de waarde die zij konden creëren. Voor de meesten was dat een diepgevoelde en ronduit negatieve verandering: "ik merk dat ik me door Corona erg geïsoleerd en op mezelf teruggeworpen heb gevoeld. Ik ben eerlijk gezegd mijn waarde daardoor nogal kwijtgeraakt. Het voelt meer aan als een soort overleven met name door het geen directe contact met leerlingen".

De mogelijkheid om lessen online te volgen werd volgens respondenten veelal zeer gewaardeerd, al waren respondenten zelf niet altijd tevreden over wat ze online konden bieden. "Maar het effect van de lessen is wel veel minder groot via video dan in het echt."

Een aantal respondenten reflecteert op hoe de waarden die worden ervaren in de loop van de coronacrisis zijn veranderd. In het bijzonder ziet men een verschuiving van de artistieke waarden naar sociaal-emotionele waarden, die in de literatuur uitgebreid zijn beschreven (o.a. Carnwath en Brown 2014; en ook Van den Broek 2019): "Mensen hebben meer behoefte aan contact. Theater kan een uitstekende brug hiervoor zijn." en "Mentale ondersteuning bij leerlingen werd belangrijker."

Inkomen en uurtarief

De uitkomsten van ons onderzoek bevestigden het beeld uit ander onderzoek dat veel kunstprofessionals een (erg) laag inkomen hebben en dat hun inkomen substantieel lager is dan dat van andere HBO-afgestudeerden. 57% van de respondenten geeft aan dat het jaarinkomen in 2020 minder dan 20.000 euro bedroeg. In 2019 gold dat voor 45%. Slechts 15% en 23% hadden in respectievelijk

2020 en 2019 een jaarinkomen van tenminste 30.000 euro. Beeldend kunstenaars doen het niet alleen landelijk, maar ook in Limburg en Drenthe financieel gemiddeld slechter dan musici.

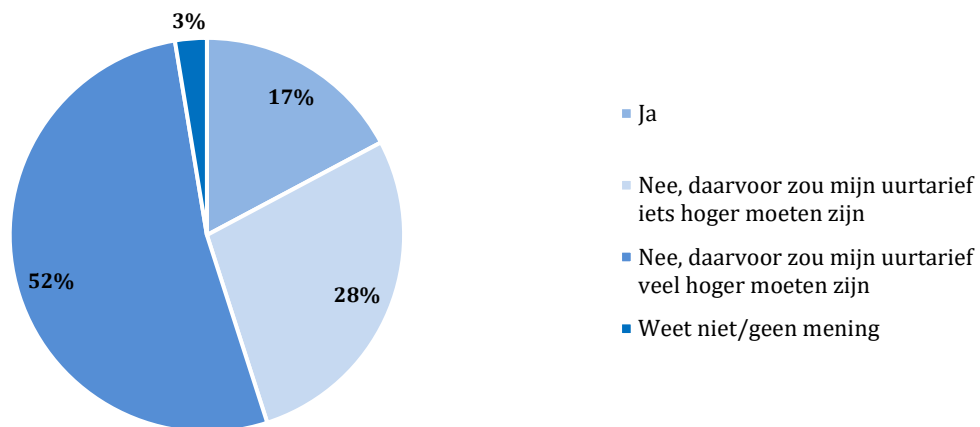
De inkomenspositie van veel vrouwen blijkt daarbij nog precairder dan die van mannen, wat ook bekend is uit ander onderzoek. Hun inkomen is vaak lager dan dat van mannen en bovendien zijn zij ook vaker alleenverdiener. In 2019 had 2% van de mannelijke respondenten een jaarinkomen onder de 10.000 euro tegenover 23% van de vrouwelijke. Door de coronapandemie namen deze percentages toe tot respectievelijk 18% en 44%. Bij de inkomens boven de 30.000 euro is de situatie juist omgekeerd. Daar vinden we veel meer mannen dan vrouwen: In 2019 39% tegenover 11 %, en in 2020 27% tegenover 6%.

In Drenthe en Limburg lijkt iets minder dan gemiddeld in Nederland sprake van aanvullend inkomen binnen het huishouden. 24% van de respondenten is alleenverdiener en 33% is hoofdkostwinner of verdient ongeveer de helft van het huishoudinkomen. Slechts voor een minderheid van 34% van deze groep culturele zzp'ers geldt dat zij geen hoofdkostwinner zijn. Opmerkelijk is dat 42% van de vrouwelijke kunstprofessionals tot deze minderheid behoort en maar 24% van hun mannelijke collega's. De inkomenspositie van vrouwelijke culturele zzp'ers is volgens ons onderzoek dus sterker gepolariseerd dan die van mannen.

De voor velen preciaire economische positie kent verschillende oorzaken. Opvallend is het brede besef bij de kunstprofessionals dat zij werken voor een (veel) te laag uurtarief. Maar liefst 80% van de respondenten antwoordt dat hun uurtarief geen reële afspiegeling is van de kosten en investeringen. Meer dan de helft van hen (52%) zegt dat het uurtarief daarvoor zelfs veel hoger zou moeten zijn. Ook dit sluit aan bij wat bekend is uit de literatuur.

In de antwoorden op de open vragen en tijdens de gesprekken met zelfstandig werkende kunstprofessionals werd keer op keer aandacht gevraagd voor de in hun ogen vaak onfaire vergoeding, ook door intermediairs en overheden. En niet alleen is de uurprijs vaak (te) laag, ook het aantal uren dat men vergoed krijgt, is vaker niet dan wel toereikend voor de benodigde tijdsinvestering. Concreet betekent dit dat er de facto veel onder- en onbetaald werk wordt verricht. Bezuinigingen en onzekere financiering zijn in het afgelopen decennium, en worden nog steeds volgens veel culturele zzp'ers vaak op hen afgewenteld. Men klaagt ook over een gebrek aan solidariteit binnen de beroepsgroep. Altijd lijkt er wel iemand bereid om genoeg te nemen - of te moeten nemen - met een nog lagere vergoeding, vaak ook omdat het "inhoudelijk interessant werk" betreft. In de literatuur (Cassiers 2019) wordt dit het in stand houden van een "giftige vicieuze cirkel" genoemd.

Figuur 8 Uurtarief reele afspiegeling kosten/investeringen?

De rol van intermediairs in het bepalen van het tarief

Veel respondenten geven aan dat tarieven eenzijdig kunnen worden bepaald door opdrachtgevers en intermediairs, of dat opdrachten worden vergeven met een vooraf bepaalde uurprijs. De tussenkomst van een intermediair kan zelfs geld kosten: “Wanneer er vanuit een basisschool wordt betaald, zonder tussenkomst van een centrum voor de kunsten die er ook van moet leven, is er een goede boerham mee te verdienen.”

Versillende respondenten zien dat er geen ruimte is voor onderhandeling, wat overigens de vraag oproept of dit in een geprivatiseerde sector als deze een acceptabele praktijk is. Regulering van prijs en omvang van de ‘markt’ door middel van een zuiver spel tussen vraag en aanbod werkt in deze sector kennelijk onvoldoende. Het perspectief op deze sector als een markt is dan ook weinig productief. De sector is in de vorige crisis niet wezenlijk gekrompen, en de theoretische vraag is niet te kwantificeren. Vraag en aanbod vinden elkaar in een lokaal spel waarin allerlei externe factoren van invloed zijn, zoals landelijk cultuurbeleid of gemeentelijk beleid dat het lokale systeem van cultuurparticipatie sterk beïnvloedt, bijvoorbeeld door verzelfstandiging van muziekscholen en kunstencentra. In een situatie waarin er meer aanbod is dan vraag en de prijs onder een acceptabel minimum kan zakken is prijsregulatie nodig.

Soms ervaren respondenten naast de beperkte onderhandelingsruimte ten opzichte van opdrachtgevers en intermediairs ook ongelijkheid tussen de zelfstandige culturele kunstprofessionals en de medewerkers van intermediairs, die in loondienst zijn, en een gebrek aan begrip bij intermediairs en opdrachtgevers voor de situatie van de zzp’ers: “Ik merk het gemak waarmee mijn voormalige werknemer mijn geplande projecten IN Corona afzegde, zonder zich ook maar enigszins te verdiepen of zich te verplaatsen in de positie van een ZZPer me een gevoel geeft of ik er niet toe doe”.

Invloeden en oorzaken, actoren en factoren: wat moet er veranderen en wie moet daarvoor zorgen?

Een ander kernthema van het onderzoek betreft de factoren en actoren die de beroepspraktijk beïnvloeden en die als sturend binnen de biotoop of het systeem van de culturele zzp'er kunnen worden aangemerkt. Kennis van oorzaken en invloeden, en van actoren en factoren is nodig met het oog op eventuele pogingen om de precariteit van de groep te verminderen zonder daarbij afbreuk te doen aan de belangrijke, positief ervaren werkaspecten.

De belangrijkste invloed ging volgens de respondenten in beide provincies zowel voor als tijdens de corona crisis uit van de factor "de vraag naar uw diensten". Op enige afstand volgen de factoren bezuinigingen door overheden, het bijzondere karakter van het werk, (gebrek aan) bereidheid om voor diensten te betalen, subsidies, en persoonlijke omstandigheden. Een respondent vatte een aantal van deze factoren in twee zinnen samen:

"Creatieve vakken worden vaak gezien als hobby en het is lastig om een reëel bedrag te ontvangen voor je diensten. Ook voor leerlingen met weinig geld is muzieklles bijna niet meer haalbaar nu overheden de subsidies hebben stopgezet".

Door corona kwam digitalisering nog bij dit rijtje van beïnvloedende factoren, maar zoals eerder beschreven lijkt deze factor geen grote blijvende invloed te hebben op de beroepspraktijk. De toename die men toekent aan de invloed van (het gebrek aan) ondersteuning sinds maart 2020 is eveneens terug te voeren op de vele problemen en vragen waarmee culturele zzp'ers werden geconfronteerd tijdens de corona pandemie.

De kunstprofessionals zijn zich bewust van de belangrijke invloed die zij zelf hebben. Zij zien zichzelf als de belangrijkste actor. Pas op enige afstand volgen individuele afnemers, gevolgd door georganiseerde particuliere afnemers zoals amateurverenigingen, en intermediairs als muziekscholen en kunstcentra. De invloed van overheden werd voor maart 2020 als minder belangrijk ervaren. Door de coronapandemie werden overheden echter belangrijke actoren, maar helaas vooral in negatieve zin. Overheidsmaatregelen maakten zeker het werken met amateurs/leerlingen/deelnemers voor veel kunstprofessionals min of meer onmogelijk en de steunmaatregelen zijn daarbij door velen als onvoldoende ervaren zoals het volgende citaat treffend verwoordt: "het uitzoeken van steunmaatregelen en de geldende spelregels en zelf opgeven van alle financiële gegevens en mogelijke verliezen heeft mij veel slapeloze nachten en dagen achter de computer gebracht. Voor uiteindelijk drie maanden TOZO. Door de partnertoets gold voor mij bijstandsniveau- waarvan ik mijn lesruimte niet kon betalen. Dus vele uren uitzoekwerk als boekhouder en administrateur ipv mijn eigenlijk vak kunnen uitoefenen, zangeres en zangdocente. Ziedaar de valkuil van het gedwongen ondernemerschap!" Een andere kunstprofessional, een oudere musicus, schrijft als volgt over de noodzaak van verandering: "het is een branche waar nog ontzettend veel werk aan de winkel is als het om ondernemerschap gaat, ik vraag me af hoeveel conservatoria daaraan doen om ondernemerschapsvaardigheden, én sociale vaardigheden te updaten".

In de antwoorden op de vragen 39 en 40 wat er moet veranderen om het werk als zelfstandig kunstprofessional met amateurs aantrekkelijker te maken, kiezen de respondenten in de eerste plaats voor zaken die de economische precariteit van het beroep en dan met name het geringe inkomen en de grote werkonzekerheid, verminderen. Dat zijn in volgorde van belangrijkheid: (meer) subsidies, (minder) bezuinigingen, (meer) vraag naar hun diensten, en (meer) bereidheid en vermogen om

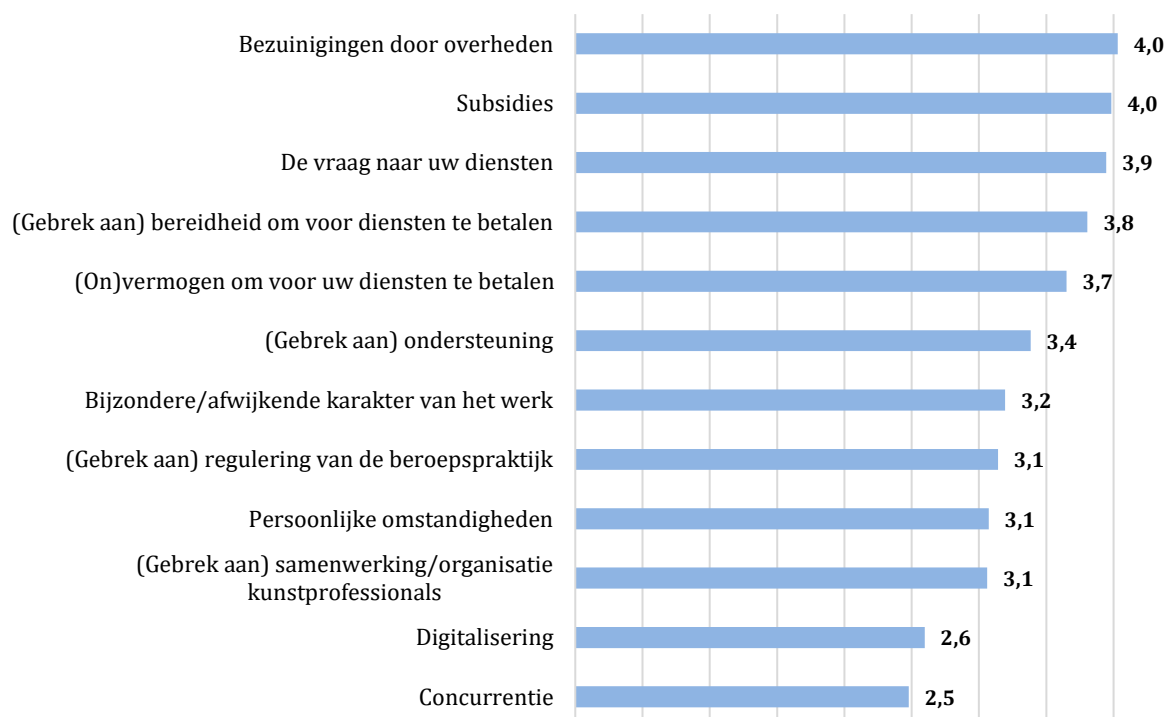
daarvoor te betalen.

Deze veranderingen moeten deels door overheden en door organisaties en verenigingen die mede van overheidssubsidies afhankelijk zijn, worden gerealiseerd. Andere hiervoor benodigde actoren zijn individuele en georganiseerde particuliere afnemers. Meer ondersteuning – door overheden en/of vanuit de beroepsgroep zelf – wordt ook genoemd als gewenste verandering, evenals de behoefte aan een sociaal vangnet. Veel culturele zzp'ers hebben immers geen of geen afdoende verzekeringen, pensioenvoorzieningen of financiële buffers. Een respondent schrijft om die reden te zijn gestopt: “het is als zzp'er niet mogelijk om een normaal salaris te verdienen in de cultuursector. Laat staan een redelijk pensioen en een goede verzekering af te sluiten”.

Het allerbelangrijkste werkaspect is en blijft echter de mate waarin men het artistieke vakmanschap kan benutten. Dat en de maatschappelijke waardering moeten weer terug naar het oude, pre-corona niveau, en mogen ook niet meer verminderen. Dit bevestigt opnieuw de sterke intrinsieke motivatie van de meeste kunstprofessionals die als zelfstandige met amateurs werken.

Figuur 9 Belangrijkste factoren die moeten veranderen om werk aantrekkelijker te maken

(1=onbelangrijk / 5=zeer belangrijk)

Stoppen of niet stoppen?

Die intrinsieke motivatie verklaart ook de antwoorden in de enquête en in de gesprekken op de vraag of men is gestopt of overweegt te stoppen met het werk als zelfstandig kunstprofessional. 86% van de respondenten die nu nog werkzaam is, antwoordt dat zij niet willen stoppen als kunstprofessional. “kunstenaars stoppen nooit” verzekerde een van de gesproken kunstprofessionals ons. Slechts 14% zegt dat wel te overwegen. Deze overtuiging om door te gaan is opgetekend midden in de coronacrisis, waardoor zoals uit ons onderzoek blijkt, de toch al moeilijke financiële positie van

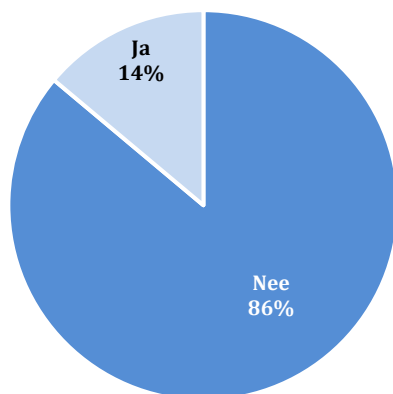
zelfstandige kunstprofessionals nog verder verslechterde en bovendien de zo belangrijke immateriële positieve werkaspecten ook in het gedrang kwamen.

Niet stoppen moet je je ook kunnen veroorloven, bijvoorbeeld doordat de thuissituatie voldoende financiële zekerheid geeft. Dat is voor de meeste respondenten echter niet het geval. Een aantal overwegingen van respondenten rond de vraag of ze gaan stoppen of niet, heeft te maken met de identiteit die kennelijk aan het werk wordt ontleend. Respondenten zien het als een missie om de waarde van (beeldende) kunst door te geven:

”Dit is wat ik kan en waar ik gelukkig van word, ondanks alle tegenwerking” en “kunstenaars stoppen nooit”, zoals een respondent opmerkte.

De lezer zou hieruit ten onrechte kunnen concluderen “dat ze het blijkbaar zelf zo willen omdat het nu eenmaal kunstenaars zijn”. Uit de commentaren en de gesprekken blijkt echter dat de kunstprofessionals het niet zo willen. Ze willen veranderingen, lees verbeteringen van hun beroepspraktijk. Velen zijn bereid om wat betreft inkomen en werkzekerheid grote offers te brengen vanwege de artistieke en maatschappelijke waarde van het werk. Maar lang niet elke zelfstandige kunstprofessional kan of wil dat. Een op de zeven respondenten geeft aan te gaan stoppen of dat te overwegen. En dat is uit de groep culturele zzp’ers die nu nog over is gebleven. Eerder zijn anderen al gestopt. Een deel van de culturele zzp’ers die met amateurs werkt, is dus wel degelijk gestopt of overweegt dat te doen. Het water staat velen tot aan de lippen.

Figuur 10 Gestopt of overweegt u te stoppen

5 De biotoop

Zoals hierboven besproken maakt dit onderzoek gebruik van een ‘ijsbergmetafoor’ om inzichtelijk te maken welke dynamieken de praktijk van onze respondenten beïnvloeden. We zagen in het vorige hoofdstuk uitgewerkt welke actoren en factoren de respondenten als invloedrijk ervaren. Het doel van het onderzoek is om mede op basis van deze ervaringsgegevens te beredeneren hoe een sterkere ondersteuning van de doelgroep in de biotoop eruit zou kunnen zien.

De term *biotoop* wordt in dit rapport gebruikt om het samenspel aan te duiden van diverse elementen die in het professionele bestaan van onze doelgroep op voorspelbare en onvoorspelbare manieren een rol spelen. Zo omvat de biotoop het beleid van een landelijke of lokale overheid, contactpersonen van intermediaire organisaties, cliënten, leerlingen, collega’s en concurrenten. Deze ‘actoren en factoren’ bevolken de biotoop, zij zijn noodzakelijk en reageren op en interfereren met elkaar.

In dit hoofdstuk gaat het om de vraag of op basis van dit onderzoek suggesties gedaan kunnen worden voor de verbetering van de ondersteuning van de zelfstandige kunstprofessionals in het gebied van cultuureducatie, op scholen en daarbuiten. Voor het beredeneren van wat de biotoop zou moeten kunnen leveren kijken we naar twee thema’s, namelijk inkomenszekerheid en sociale dialoog / duurzame ondersteuning in beleid.

Dit onderzoek toont dat werkzekerheid door veel respondenten negatief wordt beoordeeld. Er is sprake van een slechte onderhandelingspositie en een uur-tarievenoorlog door concurrentie. In de bespreking van dit punt betrekken we twee recente publicaties. De eerste publicatie is *Passie Gewaardeerd* van de Sociaal Economische Raad en de Raad voor Cultuur (SER 2017). De SER en Raad voor Cultuur merken op dat er behoefte is aan *sectorspecifiek* arbeidsmarktbeleid om werkenden in de culturele sector beter te beschermen, gezien de ‘bijzondere kenmerken van de culturele en creatieve sector’. De tweede publicatie is het advies van de Commissie Regulering Werk (Borstlap 2020). Deze commissie heeft in detail gekeken naar de positie van de ZZP’er op de arbeidsmarkt. De vraag is of het advies van Borstlap aanknopingspunten biedt om - in het licht van de door de SER geconstateerde specificiteit van onze sector - de precariteit van de door ons onderzochte groep aan te pakken.

Het sectorspecifieke kenmerk van de sector waar de SER en de Raad voor Cultuur op doelen (SER 2017, 32) is de wettelijke verantwoordelijkheid voor de overheid om het cultuuraanbod op peil te houden. De overheid doet dat door een deel van dat aanbod te subsidiëren, waarmee feitelijk een disbalans in de betreffende arbeidsmarkt in stand gehouden wordt. Precariteit is daar mede het gevolg van. De SER ziet de volgende oplossingsrichtingen:

1 verbetering van inkomenszekerheid

Dit zou zich volgens het SER rapport kunnen manifesteren in

- 1.1 Goed werkgeverschap en opdrachtgeverschap.
- 1.2 Een verbeterde onderhandelingspositie van zzp’ers door collectief onderhandelen experimenteel toe te staan.

Als *ultimum remedium* suggereert de SER wettelijk een minimum uurtarief te regelen.

2 versterking van de sociale dialoog.

De commissie Borstlap dringt aan op een grotere gelijkwaardigheid van loondienst en flexibele

arbeid, waarin niet de gezagsverhouding bepalend is maar de inbedding van de zelfstandige in de organisatie en de vraag of de werkzaamheden van de zelfstandige deel uitmaken van de normale activiteiten van de organisatie. Door aanpassing van de afbakeningscriteria (het irrelevant worden van de partijbedoelingen en de modernisering van het begrip gezag) zal een deel van de huidige zelfstandigen onder het arbeidsrecht vallen.

Bevat het rapport van de Commissie Regulering van Werk (Borstlap 2020) adviezen die behulpzaam zijn bij het beredeneren van een structuur die bijdraagt aan de bescherming van de zelfstandigen bevraagd in dit onderzoek, in aanmerking nemende de suggesties van de SER en de Raad voor Cultuur rond goed opdrachtgeverschap, de onderhandelingspositie, en de sociale dialoog?

5.1 Goed werkgeverschap, opdrachtgeverschap en sector-specificiteit

De door de SER ingebrachte sector-specifieke verantwoordelijkheid voor de overheid om cultuuraanbod te garanderen en de suggestie van de Raad te waken voor goed werkgeverschap en opdrachtgeverschap roepen de vraag op waar het opdrachtgeverschap zit voor de professionals in dit onderzoek.

De commissie Borstlap redeneert dat de aanpassing van het gezagscriterium leidt tot een minimumtarief omdat de toepasbaarheid van de Wet minimumloon een gevolg is van het vallen onder het arbeidsrecht (p. 72). Dit zou een element kunnen zijn in de uitwerking van het goede werkgeverschap en opdrachtgeverschap voor zelfstandigen in dit onderzoek, althans in die gevallen waarin onze culturele zzp'er zaken doet met een werkgever of opdrachtgevende organisatie. Veel culturele zzp'ers in dit onderzoek doen echter 'zaken' met individuele leerlingen of deelnemers, al dan niet via regionale intermediairs, waarop sommige respondenten in dit onderzoek kritisch zijn juist als het gaat om de totstandkoming van tarieven. Deze ZZP'ers vallen in de groep zelfstandigen die bij Borstlap wordt geacht zich 'op productmarkten staande te kunnen houden' (ib). Dit kan echter niet goed omdat er geen sprake is van een markt die door een mechanisme van vraag en aanbod zichzelf kan reguleren.

Respondenten in dit onderzoek schetsen een samenspel met bijvoorbeeld intermediairs en gemeenten. Een suggestie kan zijn dat juist intermediairs een grotere verantwoordelijkheid als werkgever kunnen nemen, zodanig het werk van dat zelfstandige kunstprofessionals voor wie zij een bemiddelende rol hebben ook wordt gezien als werk dat bescherming krijgt die het arbeidsrecht biedt. Om het advies van de commissie Borstlap te operationaliseren voor onze doelgroep kan het dus zinnig zijn om te onderzoeken of professionals rechtstreeks (dus niet via een uitzendbureau, p. 72) een overeenkomst kunnen aangaan met een intermediaire organisatie waarin de professional is 'ingebed' (p. 70) met zijn of haar specifieke vaardigheden die (per definitie, want individueel) niet in de organisatie aanwezig zijn maar er wel thuishoren.

De onderzoekers zijn zich ervan bewust dat deze suggestie niet vrij is van juridische voetangels en klemmen die door hen niet kunnen worden overzien, zoals ook de commissie Borstlap het 'werkne-mer, tenzij' uitgangspunt noemt, dat de commissie van belang vindt 'uit het oogpunt van het belang van een adequate handhaving' (70) maar waarvan niet zeker is of dat in het Europese recht standhoudt.

Een partij die deze rol kan spelen is de provinciale of gemeentelijke intermediaire koepel op het gebied van cultuureducatie en participatie. Door deze intermediair te belasten met deze taak ontstaat een bescherming van de inkomsten die door een professional met cliënten zijn overeengekomen. Hoe tarieven tot stand komen is onderwerp van de volgende paragraaf.

5.2 Inkomen en collectieve onderhandelingsmacht

Voor wat betreft de situatie van inkomsten bij onze respondenten constateert ons onderzoek concurrentie op prijs, een te lage uurprijs die in sommige gevallen door opdrachtgevers kan worden bepaald, en - voor de professional die in meerdere gemeenten werkt - per gemeente verschillende praktijken. Aanbieders staan alleen in het onderhandelen over de uurprijs. Het literatuurhoofdstuk van dit onderzoeksrapport beschrijft dat deze praktijk van een te laag uurtarief en achterblijvende mogelijkheden voor pensioen- en andere sociale voorzieningen oorzaken zijn van precariteit. Het is dus belangrijk dat professionals een grotere onderhandelingsmacht hebben krijgen bij het vaststellen van uurprijzen, door krachtenbundeling en versterking van deze vaardigheid die nu eenmaal deel is van ondernemerschap, zodanig dat aan een minimum uurbedrag kan worden vastgehouden.

Dit maakt het relevant te kijken naar de tweede suggestie van de SER en de Raad voor Cultuur (2017), een verbetering van de onderhandelingspositie van zzp'ers door bij wijze van experiment collectief onderhandelen toe te staan. Ook bij de voorbereidingen van het regeerakkoord voor 2021-2025 staat dit onderwerp op de agenda, met name in het Sociaal Akkoord 2021-2025 dat de SER presenteerde. Centraal staan het toestaan van collectief onderhandelen, in lijn met Europese regelgeving; het voorkomen van schijnconstructies en de verbetering van de positie van echte zelfstandigen. Geconstateerd wordt, net als in dit onderzoek, dat het gebrek aan collectieve onderhandelingsmacht kan leiden tot te lage uurtarieven.

Vinken (2019) constateert een positieve houding ten opzichte van het collectief onderhandelen over uurtarieven, maar doet geen suggestie ten aanzien van hoe die onderhandeling in zijn werk zou kunnen gaan. Het collectief organiseren ligt dan voor de hand en gezien wordt dat respondenten zich in stichtingen verenigen om toegang te krijgen tot ondersteuning van overheden:

'Vanwege het feit dat er geen steun is voor onze beroepsgroep moeten we ons storten op het oprichten van stichtingen om geld aan te vragen bij niet al te behulpzame overheden om toch in de nabije toekomst te kunnen werken en overleven.'

Een stichting heeft ook nadelen voor de professional, er wordt immers een bestuur van relatieve buitenstaanders bij het werk betrokken en dat heeft mogelijk effecten op de professionele autonomie en bewegingsvrijheid die ook door onze respondenten belangrijk wordt gevonden. Een denkbaar alternatief is de inmiddels in populariteit groeiende coöperatieve vorm. Achttien procent van de respondenten is lid van een coöperatie, maar door de kleine populatie kunnen verschillen tussen de ervaringen van respondenten die wel, en zij die niet in een coöperatie georganiseerd zijn niet meer dan geïndiceerd worden. Met dit voorbehoud kan niettemin opgemerkt worden dat leden van coöperaties in dit onderzoek iets jonger zijn dan gemiddeld, economische waarden belangrijker vinden dan gemiddeld. Ze ervaren iets meer vraag naar hun diensten dan gemiddeld (in Limburg meer dan in Drenthe). Opmerkelijk is dat respondenten in Limburg meer tevreden zijn over de aspecten van hun werk als kunstprofessional (vraag 29) zoals inkomsten, werkzekerheid, de mate waarin men artistiek vakmanschap kan benutten, vrijheid en zelfstandigheid ervaart, terwijl men dat in Drenthe juist minder

is. In Drenthe is van deze subgroep niemand tevreden met het uurtarief en vindt 85 procent dat het tarief hoger zou moeten zijn om een afspiegeling te zijn van de reële kosten en investeringen (vraag 43), in Limburg is dat respectievelijk 20% en 60%.

Een verdere analyse van de ervaringen met coöperaties van creatieve en culturele professionals dan hier kan worden gegeven is vereist om te achterhalen in hoeverre de geconstateerde verschillen tussen de coöperatieën en gemiddeld, en tussen de twee provincies, gerelateerd zijn aan het feit dat men georganiseerd is in een coöperatie. In ieder geval is er een groter financieel bewustzijn bij de coöperatieën, met grote verschillen tussen de provincies, in combinatie met grotere tevredenheid over aspecten van het werk. Kennelijk weten coöperatieën, althans in Limburg, die twee zaken te combineren.

De vraag is of de coöperatievorm hieraan bijdraagt en functioneel kan zijn en voldoende ‘onderhandelingsmacht’ heeft bij het onderhandelen door individuele professionals met actoren zoals overheden en cliënten over een inhoudelijke en financiële propositie die passend is binnen de biotoop. De constructie zoals voorgesteld in de vorige paragraaf zou er vervolgens voor zorgdragen dat de werkzaamheden van de professionals beschermd worden door het arbeidsrecht.

Belangrijk is echter ook, aansluitend op observaties van respondenten in dit onderzoek dat zij zichzelf een belangrijke rol toebedelen in het inrichten van hun praktijk, dat er in de beloning recht gedaan wordt aan de in dit vakgebied brede diversiteit aan inhoud en kwaliteit in relatie tot wat er speelt in de lokale biotoop. Die variëteit zou beschermd moeten worden.

5.3 De toekomst en sociaal-maatschappelijke waarde

De SER en de Raad voor Cultuur (2017) pleiten voor een versterking van de sociale dialoog. Dit brengen wij hier aan de orde omdat een aantal observaties in dit onderzoek betrekking tot welke waarden door respondenten gegenereerd worden zien als een aspect van cultuureducatie dat door de corona crisis scherper in het licht is komen te staan. Een feit is dat de behoefte aan cultuurparticipatie groot was, juist tijdens de crisis (‘Juist als iets niet kan, neemt de behoefte toe’) maar niet alleen om het culturele genot of een artistieke prestatie neer te zetten. Die reden was van meer sociaal-maatschappelijke aard.

‘Eigenlijk is het nog belangrijker geworden, omdat kunst ook een uitlaatklep is die nu veel te lang is stilgelegd.’

Alhoewel de cijfers enigszins uiteen kunnen lopen (Van den Broek 2019, 8) is te zeggen dat rond 50% van de bevolking van 6 jaar en ouder doet aan amateurkunstbeoefening¹. Van den Broek constateert dat SCP cijfers niet kunnen onderbouwen dat kunstbeoefening bijdraagt aan het geluk of tevredenheid van de deelnemers, dat wil zeggen deelnemers ondernemen ook andere activiteiten die deze effecten kunnen hebben. Een meer ervaringsgerichte benadering (Walmsley 2018) levert een positiever beeld op van effecten van cultuurdeelname op geluk en *well-being*.

1 Het gaat hier om allerlei vormen, zoals het spelen in een band, dus ook die vormen waar niet per se een professionele begeleider bij betrokken is.

Respondenten melden dat zij een verschuiving constateerden. Waar het aanvankelijk ging om cultuur-intrinsieke waarden zoals het bewust worden van een bredere culturele horizon en het versterken van verbeelding, worden daarnaast waarden die in dit onderzoek 'sociaal-maatschappelijk waarden' worden genoemd belangrijker. Deze waarden worden in veel literatuur uit en te na geobserveerd² en worden ook door onze respondenten gesignaleerd: zelfvertrouwen, bewustwording, persoonlijk welbevinden, autonomie, waardering, inzicht, tegen eenzaamheid zijn enkele van de begrippen die door respondenten worden genoemd.³

'De artistieke waarde is fors gedaald, maar de maatschappelijke waarde (het elkaar toch digitaal kunnen ontmoeten) is gestegen.'

'Ik leer kinderen creatief te zijn, om te gaan met falen en frustratie, samen te werken. Hun zelfvertrouwen neemt toe door een betere vaardigheid in het oplossen van problemen.'

'Mentale ondersteuning bij leerlingen werd belangrijker.'

'Theater is meer belangrijk dan ooit. Ik zie jongeren meer met sociale media en minder met mensen in contact. Theater en theatersport zijn zeer belangrijk om aan de bewustwording van o.a. menselijke interactie te werken.'

De coronacrisis heeft deze waarden, die op zich al bekend waren, in een sterker licht gezet. Dit is een argument om voor de toekomstige waardering van het werk van deze professionals beter te kijken naar de sociaal-maatschappelijke waarde van cultuurbeoefening. In de representatie van de culturele professional in het lokale beleid zou deze waarde ook zichtbaar moeten zijn, doordat provinciale intermediairs bij het bepleiten van politieke ondersteuning van culturele professionals aan deze sociaal-maatschappelijke effecten een groter belang hechten. Dat vereist een betere representatie van de professional in beleidsvorming rond lokale initiatieven. Aan de kant van de overheden is het van belang dat voor erkenning van de waarden die worden gegenereerd voorbij het strikt culturele beleidsdomein er wordt gewerkt aan ontschotting van met name de culturele en maatschappelijke beleids-terreinen.

Het is belangrijk dat de ondersteuning van de groep kunstprofessionals in de cultuureducatie niet alleen wordt beredeneerd vanuit het perspectief van inkomenszekerheid van de groep professionals zelf of de culturele waarde die zij genereren, maar dat daaraan wordt toegevoegd de sociaal- maatschappelijke waarden die door deze professionals worden gerealiseerd.

De sociale dialoog die de SER en de Raad voor Cultuur (2017) graag versterkt zien betreft generiek overleg tussen werkgevers en werknemers, waarin zelfstandigen beter betrokken zouden moeten worden, om te komen tot een 'inclusieve sociale dialoog' (83). Het is van belang dat waarden die bijdragen aan 'identiteitsvorming, ontplooiing, zingeving en informatievoorziening' (p. 30) een prominere rol krijgen in de inclusieve sociale dialoog.

De maatschappelijke waardering voor het vakgebied zien wij als een aspect dat voor de toekomst van dit vakgebied op de langere termijn van belang is. Het is belangrijk die toekomst te zien in relatie tot

2 Een peiling van deze waarden bij de leerlingen en participanten van onze respondenten maakte geen deel uit van dit onderzoek.

3 De onderzoekers maken dit punt op basis van de observaties van de respondenten, de cliënten en leerlingen zelf zijn immers niet bevraagd.

waarden die door de ondervraagde professionals gerealiseerd worden. In de redenering door de SER over de specificiteit van de sector, zijnde de verantwoordelijkheid van de overheid om bepaalde waarden voor de maatschappij te borgen, kunnen deze waarden een groter belang krijgen. Deze waarden worden volgens onze respondenten ondergewaardeerd maar zijn voor de weerbaarheid van deelnemers, en dat zijn de meeste Nederlanders, juist in deze tijd van belang.

5.4 Tot slot

Respondenten zijn in het algemeen optimistisch en verwachten dat de vraag na de crisis weer zal terugkeren, maar men vraagt tegelijk om meer waardering voor het werk en zichtbaarheid in het beleid. De ‘algehele houding in Den Haag’ en het ‘afgekalfde’ cultuureducatie systeem worden gehekelde als voorbeelden van de lage prioriteit die aan het werk van deze professionals wordt gegund.

Respondenten voelen zich op zichzelf teruggeworpen en onvoldoende gewaardeerd door overheid en samenleving. Gemeenten worden als weinig behulpzaam ervaren en in het beleid zijn kunstprofessionals die als zelfstandige met amateurs, cursisten en andere deelnemers werken te weinig zichtbaar. Er is sprake van ongelijkheid in de relatie met intermediairs, men heeft er last van dat vertegenwoordigers van intermediairs in een veilige arbeidssituatie zitten en zich weinig lijken te kunnen voorstellen van de beperkte werkzekerheid van zelfstandige kunstprofessionals. Zoals hierboven gemeld bestaat bij verschillende respondenten de indruk dat organisaties prijsafspraken gemaakt hebben.

Tegenover deze constatering staat dat respondenten zichzelf als de belangrijkste actor zien voor het creëren van betere omstandigheden. Naast de aloude verzuchting dat opleidingen te weinig aandacht besteden aan het ontwikkelen van vaardigheden die hieraan kunnen bijdragen lijken respondenten weinig concrete handvatten te hebben om veranderingen teweeg te brengen. Hieronder volgen enkele aanbevelingen.

5.5 Aanbevelingen

Voor het beredeneren van een sterkere ondersteuning vanuit de biotoop van de culturele zelfstandige professional maakt dit rapport gebruik van eigen data in relatie tot het advies van de Commissie Borstlap en suggesties van de SER/ RvC aangaande verbetering van inkomenszekerheid door goed werkgeverschap en opdrachtgeverschap en een verbeterde onderhandelingspositie van zzp'ers door collectief onderhandelen experimenteel toe te staan en versterking van de sociale dialoog. Suggesties betreffen het creëren van een relatie van de professional met een intermediaire organisatie om de koppeling aan het arbeidsrecht te garanderen; het nader onderzoeken van de affordances van de coöperatieve vorm bij het ontwikkelen van inhoudelijk/financiële proposities passend in de lokale biotoop, en het betrekken van sociaal-maatschappelijke waarden in de door de SER voorgestelde inclusieve sociale dialoog.

Alles overziend ligt het voor de hand om kritisch te kijken naar de relaties tussen de verschillende elementen van de biotoop die in dit onderzoek besproken worden, namelijk de overheid, intermediaire organisaties, de professional zelf en de cliënt.

- De crisis heeft aan het licht gebracht welke sociaal-maatschappelijke waarden cultuureducatie

teweeg brengt (ook Carnwath en Brown 2014). Deze waarden dienen een grotere rol te spelen in beleidsafwegingen over de ondersteuning van de hier bestudeerde sector. Bij het bepalen van deze agenda spelen regionale intermediairs een rol.

- De (gedeeltelijke) oplossing voor de geconstateerde stress op het gebied van economische precariteit op de lange termijn, die ook in de crisis urgent aan het licht kwam, kan gezocht worden in een aansluiting op de aanbevelingen van de commissie Borstlap, met dien verstande dat bij wijze van 'sectorspecifiek arbeidsmarktbeleid' professionals beschermd worden door een nader te ontwikkelen relatievorm met een bestaande regionale intermediaire organisatie.
- De oplossing voor de geconstateerde stress rondom de totstandkoming van prijzen en tarieven is dat professionals zich organiseren in coöperaties met een kwaliteitskeurmerk van professionaliteit en onderlinge afspraken over fair practice minimum tarieven, die niet onder het minimumloon mogen geraken.

Lokale overheid	
↑	zichtbaarheid waarden op de politieke agenda
Intermediair	
↓	dekking van minimumprijs, Borstlap zekerheden
Coöperatie	
↓	onderhandelingsmacht op prijs
Cliënt	

Bronnen

- Benlahbib, R. et al. (2020). *Prijs n.o.t.k. Zzp'ers in de cultuursector*. Amsterdam: Kunsten '92.
- Broek, A. van den en Y. Gieles (2018). *Het culturele leven. 10 culturele domeinen gezien vanuit 14 kern-thema's*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den (2019). Try this at home. Individuele en sociale aspecten van amateur-kunstbeoefening. *Cultuur + Educatie* (53), pp. 6 - 19.
- Brom, R. (2019). *'De moeilijk te vatten arbeidsmarktpositie van de kunstenaar'*. In *Boekman* #117. Amsterdam: Boekman.
- Brook, O. D. O'Brien M. Taylor (2020). *Culture is Bad for You*. Manchester University Press.
- Carnwath, J D, AS Brown (2014). *Understanding the Value and Impacts of Cultural Experiences*. London: Arts Council England.
- Cassiers, E. (2019) *'Kunst=werk'*, in: *Rekto:verso* (85)
- CBS (2017). Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2020). Omzet en inkomenspositie zzp'ers in culturele sector. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/47/omzet-en-inkomenspositie-zzp-ers-in-culturele-sector>
- CBS (2021). Kunstenaars en werkenden in overige creatieve beroepen, 2017/2019. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/23/kunstenaars-en-werkenden-in-overige-creatieve-beroepen-2017-2019>
- CBS en TNO (2021). *De werksituatie van zelfstandig ondernemers zonder personeel anno 2021. de resultaten van de Zelfstandigen Enquête Arbeid (ZEA) in vogelvlucht*. Leiden, Heerlen: TNO en CBS
- Gielen, P. (2013). Artistic Praxis and the neoliberalization of the educational space. In *Journal of aesthetic education* (47) 1.
- Kraaijeveld, J. (2019). Betaalbare ateliers, een maatschappelijke zaak. In *Boekman* #117. Amsterdam: Boekman.
- Kwaak, T. et. al. (2020). CPB scenario's economische gevolgen coronacrisis voor sectoren, grootteklassen en regio's. Zoetermeer: Panteia.
- Lahaut, D. (2019). *Kunst als gunst? Beloning van zzp'ers in de sector kunst*. Amsterdam: Bureau Lahaut.

Lier, B. Van (2020) Platform ACCT, De staat van de arbeidsmarktagenda culturele en creatieve sector Amsterdam: Kunsten '92.

Neele, A., Mariën, H. & Z. Zernitz (LKCA) (2020) Arbeidstevredenheid van buitenschoolse kunstdocenten en artistiek begeleiders Prachtig vak in een falende markt. Utrecht: LKCA.

Nibbeling, X. (2021) De sociaal-economische positie van kunstenaars als 'wicked problem'. Website cultuur + Ondernemen.

Rasterhoff, C. en B. Schrijen (2020). Hoe precair is het werk in de culturele sector. In gesprek met kunst- en cultuurfilosoof Thijs Lijster. Online bron.

SER (2016) Verkenning arbeidsmarkt culturele sector. Den Haag: SER en Raad voor Cultuur.

SER (2017). Passie gewaardeerd: versterking van de arbeidsmarkt in de culturele en creatieve sector. Den Haag: SER en Raad voor Cultuur

Spel, M. (2019). Steeds weer die rotvraag: 'En, kom je een beetje rond?'. *NRC Handelsblad* 18 december 2019.

Terweel, B. et al. (2017). *Evaluatie fiscale ondernemersregelingen*. Amsterdam: SEO.

Torre, van der, et al. (2019), "Zelfstandigen enquête arbeid". CBS / TNO.

Verheggen, A. (2011). 'Ondernemers tegen wil en dank', in: *Muziekwereld*.

Vinken, H. (2019). Tarieven in de culturele en creatieve sector: ruimte voor collectief onderhandelen. Tilburg: HTH-Research

Walmsley, B. (2018). Deep hanging out in the arts: an anthropological approach to capturing cultural value, *International Journal of Cultural Policy* (24:2), 272-291,

Appendix 1 – Resultaten

Q0002. Bent u op dit moment als kunstprofessional werkzaam als zelfstandige zonder personeel (zzp'er) met amateurs/leerlingen/deelnemers?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja	120	90%	193	78,8%	313	83%
Nee	13	10%	52	21,2%	65	17%
Totaal	133	100%	245	100,0%	378	100%

Q0003. Was u in 2019 en/of 2020 wel als kunstprofessional werkzaam als zzp'er met amateurs/leerlingen/deelnemers? Indien u bij vraag 2 'nee' heeft ingevuld en bij vraag 3 'nee' of 'ja, maar ik ben gestopt omdat' invult, bent u vervolgens klaar met het invullen						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja, maar ik ben gestopt omdat:	3	38%	12	30%	15	31%
Nee	5	63%	28	70%	33	69%
Totaal	8	100%	40	100%	48	100%

Q0004. Wat is uw geslacht?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Man	26	37%	41	48%	67	43%
Vrouw	44	62%	44	51%	88	56%
Anders	0	0%	1	1%	1	1%
Wil ik niet zeggen	1	1%	0	0%	1	1%
Totaal	71	100%	86	100%	157	100%

Q0005. Wat is uw leeftijd?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Jonger dan 25 jaar	0	0%	3	4%	3	2%
25 – 40 jaar	16	23%	21	25%	37	24%
41 – 55 jaar	24	34%	30	35%	54	35%
56 – 66 jaar	29	41%	25	29%	54	35%
Ouder dan 66 jaar	2	3%	6	7%	8	5%
Totaal	71	100%	85	100%	156	100%

Q0006. Wat is de samenstelling van uw huishouden?
--

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Eenpersoonshuishouden	16	23%	14	17%	30	19%
Meerpersoonshuishouden met kinderen	28	39%	36	42%	64	41%
Meerpersoonshuishouden zonder kinderen	27	38%	35	41%	62	40%
Totaal	71	100%	85	100%	156	100%

Q0007. In welke discipline(s) bent u als zelfstandig kunstprofessional zonder personeel werkzaam met amateurs/leerlingen/deelnemers? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Muziek	39	55%	47	55%	86	55%
Theater/toneel	14	20%	13	15%	27	17%
Dans	3	4%	7	8%	10	6%
Film & audiovisuele media	9	13%	9	11%	18	12%
Beeldende kunst	27	38%	24	28%	51	33%
Creatief schrijven	6	9%	5	6%	11	7%
Anders	4	6%	7	8%	11	7%
Totaal	71		85		156	

Q0008. Heeft u een opleiding gevolgd voor uw werk als kunstprofessional? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
HBO-opleiding tot artistiek begeleider	12	17%	19	22%	31	20%
HBO-opleiding tot docent	36	51%	50	59%	86	55%
HBO-opleiding tot uitvoerend kunstenaar	36	51%	28	33%	64	41%
MBO-opleiding tot danser, musicus, zanger, dans- of muziekdocent, etc.	2	3%	6	7%	8	5%
Eén- of meerjarige opleiding voor amateurdirigent, amateurregisseur, amateuracteur, amateurkunstenaar, etc.	3	4%	1	1%	4	3%
Alleen vakgerichte cursussen	8	11%	6	7%	14	9%
Autodidact	8	11%	10	12%	18	12%
Anders, namelijk...	17	24%	14	17%	31	20%
Totaal	71		85		156	

Q0009. In welke provincie bent u hoofdzakelijk werkzaam als zelfstandig kunstprofessional?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Limburg	0	0%	80	95%	80	52%
Drenthe	54	77%	0	0%	54	35%
Groningen	8	11%	0	0%	8	5%
Friesland	1	1%	0	0%	1	1%
Zeeland	0	0%	0	0%	0	0%
Noord-Holland	0	0%	0	0%	0	0%
Zuid-Holland	0	0%	1	1%	1	1%
Utrecht	1	1%	1	1%	2	1%
Gelderland	0	0%	0	0%	0	0%
Flevoland	0	0%	0	0%	0	0%
Noord-Brabant	0	0%	2	2%	2	1%
Overijssel	6	9%	0	0%	6	4%
Totaal	70	100%	84	100%	154	100%

Q0010. Arbeidssituatie vóór maart 2020						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Loondienst	14	20%	17	20%	31	20%
Zelfstandige met personeel	0	0%	2	2%	2	1%
Zelfstandige zonder personeel	71	100%	74	88%	145	94%
Zelfstandige in een collectief	9	13%	3	4%	12	8%
Vrijwilliger (onbetaald werk)	5	7%	8	10%	13	8%
Anders	2	3%	7	8%	9	6%
Niet van toepassing	0	0%	0	0%	0	0%
Totaal	71	100%	84	100%	155	100%

Q0010. Arbeidssituatie sinds maart 2020						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Loondienst	11	20%	3	6%	14	13%
Zelfstandige met personeel	0	0%	2	4%	2	2%
Zelfstandige zonder personeel	53	96%	43	83%	96	90%
Zelfstandige in een collectief	7	13%	0	0%	7	7%
Vrijwilliger (onbetaald werk)	1	2%	9	17%	10	9%
Anders	4	7%	3	6%	7	7%
Niet van toepassing	0	0%	0	0%	0	0%
Totaal	55	100%	52	100%	107	100%

Q0011. Hoe wilt u bij voorkeur binnen de cultuursector werken?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
In een combinatie van in loondienst en als zelfstandige	27	38%	28	34%	55	36%
In loondienst	4	6%	2	2%	6	4%
Als zelfstandige	39	55%	50	60%	89	58%
Anders, namelijk:	1	1%	3	4%	4	3%
Totaal	71	100%	83	100%	154	100%

Q0012. Andere betaalde werkzaamheden voor maart 2020						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Nee	15	23%	29	39%	44	32%
Ja, binnen de cultuursector, als zelfstandig kunstprofessional (zonder amateurs)	29	45%	27	36%	56	40%
Ja, binnen de cultuursector, als kunstprofessional, in loondienst	9	14%	7	9%	16	12%
Ja, binnen de cultuursector, niet als kunstprofessional, in loondienst	1	2%	3	4%	4	3%
Ja, buiten de cultuursector, als zelfstandig kunstprofessional (zonder amateurs)	5	8%	8	11%	13	9%
Ja, buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional, maar wel als zelfstandige	9	14%	8	11%	17	12%
Ja, buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional, in loondienst	10	16%	8	11%	18	13%
Totaal	64	100%	75	100%	139	100%

Q0012. Andere betaalde werkzaamheden sinds maart 2020						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Nee	12	24%	21	38%	33	31%
Ja, binnen de cultuursector, als zelfstandig kunstprofessional (zonder amateurs)	23	46%	19	35%	42	40%
Ja, binnen de cultuursector, als kunstprofessional, in loondienst	9	18%	3	6%	12	11%
Ja, binnen de cultuursector, niet als kunstprofessional, in loondienst	0	0%	3	6%	3	3%
Ja, buiten de cultuursector, als zelfstandig kunstprofessional (zonder amateurs)	3	6%	6	11%	9	9%

Ja, buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional, maar wel als zelfstandige	6	12%	8	15%	14	13%
Ja, buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional, in loondienst	7	14%	8	15%	15	14%
Totaal	50	100%	55	100%	105	100%

Q0013. Hoe is uw werk als zelfstandig kunstprofessional georganiseerd? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ik werk individueel	68	96%	75	92%	143	94%
Via een intermediair (bijv. een kunstencentrum, zorginstelling of muziekschool)	29	41%	26	32%	55	36%
In groepsverband via een coöperatie/collectief	13	18%	15	18%	28	18%
Totaal	71	100%	82	100%	153	100%

Q0014. Hoeveel uur werkt u met amateurs/leerlingen/deelnemers sinds maart 2020 in een gemiddelde week?

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
0	9	13%	7	8%	16	10%
1 - 10	24	34%	45	54%	69	45%
11 - 20	20	28%	19	23%	39	25%
21 - 30	14	20%	6	7%	20	13%
31 - 40	4	6%	0	0%	4	3%
Meer dan 40	0	0%	7	8%	7	5%
Totaal	71	100%	84	100%	155	100%

Q0015. Werkt u sinds maart 2020 als zelfstandig kunstprofessional meer of minder met amateurs/leerlingen/deelnemers?

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Veel minder	48	68%	51	61%	99	64%
Iets minder	18	25%	18	21%	36	23%
Niet meer en niet minder	2	3%	4	5%	6	4%
Iets meer	1	1%	8	10%	9	6%
Veel meer	0	0%	2	2%	2	1%
Niet van toepassing	2	3%	1	1%	3	2%
Totaal	71	100%	84	100%	155	100%

Q0016. Belangrijkste opdrachtgevers voor maart 2020						
<i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Kunstencentra en muziekscholen	49	3,9	57	3,4	106	3,6
Welzijns- en zorginstellingen	32	2,3	44	1,9	76	2,1
Scholen	47	3,8	54	3,3	101	3,5
Overheden	31	2,5	39	2,6	70	2,5
Particulieren	57	3,8	64	3,8	121	3,8
Verenigingen	45	3,3	57	3,8	102	3,6
Overige	24	3,8	25	3,6	49	3,7

Q0017. Belangrijkste opdrachtgevers sinds maart 2020						
<i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Kunstencentra en muziekscholen	40	3,8	45	3,1	85	3,4
Welzijns- en zorginstellingen	22	2,0	33	1,8	55	1,9
Scholen	38	3,4	43	3,0	81	3,2
Overheden	22	2,2	32	2,3	54	2,2
Particulieren	49	3,9	51	3,6	100	3,7
Verenigingen	36	2,6	47	3,2	83	2,9
Overige	18	3,0	23	3,6	41	3,3

Q0018. Werkt u als zelfstandig kunstprofessional specifiek voor bepaalde doelgroepen? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Kinderen/jongeren	43	61%	33	39%	76	49%
Volwassenen	37	53%	37	44%	74	48%
Ouderen	16	23%	11	13%	27	18%
Alle leeftijden	34	49%	40	48%	74	48%
Ja, specifiek voor personen met een lichamelijke beperking	7	10%	2	2%	9	6%
Ja, specifiek voor personen met een psychische beperking	8	11%	3	4%	11	7%
Ja, specifiek voor personen uit aandachtswijken	1	1%	2	2%	3	2%
Ja, specifiek voor vluchtelingen en asielzoekers	6	9%	4	5%	10	7%
Nee, niet voor een of meer specifieke doelgroepen	11	16%	14	17%	25	16%
Ja, specifiek voor ...	10	14%	5	6%	15	10%
Totaal	70		84		154	

Q0019. [DRENTHÉ] Werkt u ook met amateurs/leerlingen/deelnemers die woonachtig zijn in Duitsland of andere landen? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.		
	N	%
Nee	63	91%
Ja, in Nederland met Duitse amateurs	4	6%
Ja, in Duitsland met Duitse amateurs	1	1%
Ja, in Duitsland met Nederlandse amateurs	0	0%
Ja, met andere buitenlandse amateurs	2	3%
Totaal	69	

Q0019. [LIMBURG] Werkt u ook met amateurs/leerlingen/deelnemers die woonachtig zijn in België, Duitsland of andere landen? Meerdere antwoorden zijn mogelijk.		
	N	%
Nee	60	72%
Ja, in Nederland met Belgische amateurs	9	11%
Ja, in Nederland met Duitse amateurs	7	8%
Ja, in België met Belgische amateurs	5	6%
Ja, in Duitsland met Duitse amateurs	8	10%
Ja, in België met Nederlandse amateurs	3	4%
Ja, in Duitsland met Nederlandse amateurs	1	1%
Ja, met andere buitenlandse amateurs	8	10%
Totaal	83	

Q0020. Ondervindt u momenteel als zelfstandig kunstprofessional concurrentie binnen het werkveld?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja, veel	12	17%	25	30%	37	24%
Ja, maar niet veel	24	34%	33	39%	57	37%
Nee/niet merkbaar	23	33%	17	20%	40	26%
Weet niet/geen mening	11	16%	9	11%	20	13%
Totaal	70	100%	84	100%	154	100%

Q0021. Waarop wordt volgens u vooral geconcurrereerd in het werkveld?						
<i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Prijs	52	3,2	65	3,5	117	3,4
Kwaliteit	43	3,3	67	3,1	110	3,2

Aanbod	49	3,4	67	3,4	116	3,4
Locatie	45	3,2	64	2,8	109	3,0
Service	40	3,0	56	2,7	96	2,8
Bekendheid	49	3,6	70	3,7	119	3,7
Anders	9	2,3	11	3,0	20	2,7

Q0022. Is de ondervonden concurrentie een probleem voor uw beroepspraktijk?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja, een groot probleem	5	7%	11	13%	16	11%
Ja, maar geen groot probleem	22	31%	33	40%	55	36%
Nee, geen probleem	32	46%	29	35%	61	40%
Weet niet/geen mening	11	16%	10	12%	21	14%
Totaal	70	100%	83	100%	153	100%

Q0023. Is de concurrentie in het werkveld toe- of afgenomen sinds maart 2020?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Sterk toegenomen	2	3%	4	5%	6	4%
Toegenomen	7	10%	13	16%	20	13%
Gelijk gebleven	30	43%	30	36%	60	39%
Enigszins afgenomen	1	1%	8	10%	9	6%
Sterk afgenomen	1	1%	3	4%	4	3%
Weet niet/geen mening	29	41%	25	30%	54	35%
Totaal	70	100%	83	100%	153	100%

Q0024. Hoe ervaart u op dit moment de vraag naar uw diensten voor amateurs/leerlingen/deelnemers?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Er is veel vraag naar mijn diensten	8	11%	10	12%	18	12%
Er is (redelijk wat) vraag naar mijn diensten	29	41%	30	36%	59	38%
Er is weinig vraag naar mijn diensten	25	36%	33	39%	58	38%
Er is nauwelijks of geen vraag naar mijn diensten	8	11%	11	13%	19	12%
Totaal	70	100%	84	100%	154	100%

Q0025. Is de vraag naar uw diensten voor amateurs toe- of afgenomen sinds maart 2020?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Sterk toegenomen	1	1%	2	2%	3	2%
Toegenomen	4	6%	8	10%	12	8%
Gelijk gebleven	13	19%	14	17%	27	18%
Enigszins afgenomen	19	27%	25	30%	44	29%
Sterk afgenomen	30	43%	33	39%	63	41%
Niet van toepassing	3	4%	2	2%	5	3%
Totaal	70	100%	84	100%	154	100%

Q0026. Welk deel van werkzaamheden vindt online plaats? (VOOR MAART 2020)						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Mijn werkzaamheden vinden niet online plaats	51	91%	50	89%	101	90%
Minder dan 25%	6	11%	5	9%	11	10%
25% - 50%	2	4%	1	2%	3	3%
Meer dan 50%	1	2%	2	4%	3	3%
Weet niet/geen mening	1	2%	1	2%	2	2%
Totaal	56	100%	56	100%	112	100%

Q0026. Welk deel van werkzaamheden vindt online plaats? (SINDS MAART 2020)						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Mijn werkzaamheden vinden niet online plaats	12	21%	13	21%	25	21%
Minder dan 25%	14	25%	14	22%	28	23%
25% - 50%	7	12%	12	19%	19	16%
Meer dan 50%	25	44%	27	43%	52	43%
Weet niet/geen mening	2	4%	1	2%	3	3%
Totaal	57	100%	63	100%	120	100%

Q0027. Hoe wordt uw online aanbod door amateurs/leerlingen/deelnemers gewaardeerd?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Goed	24	34%	31	37%	55	36%
Voldoende	17	24%	17	20%	34	22%
Niet voldoende/niet onvoldoende	4	6%	4	5%	8	5%
Onvoldoende	1	1%	3	4%	4	3%
Slecht	2	3%	1	1%	3	2%
Niet van toepassing/weet niet/geen mening	22	31%	28	33%	50	33%

Totaal	70	100%	84	100%	154	100%
--------	----	------	----	------	-----	------

Q0028. Wilt u uw online werkzaamheden na de coronapandemie voortzetten?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja, en nog meer dan nu	4	6%	9	11%	13	8%
Ja, op huidige niveau	2	3%	5	6%	7	5%
Ja, maar minder dan nu	16	23%	18	21%	34	22%
Nee	32	46%	30	36%	62	40%
Niet van toepassing/weet niet/geen mening	16	23%	22	26%	38	25%
Totaal	70	100%	84	100%	154	100%

Q0029. Hoe tevreden bent u momenteel over de verschillende aspecten van uw werk als zelfstandig kunstprofessional?						
<i>schaal van 1 (heel ontevreden) tot 5 (heel tevreden)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Inkomsten	61	2,5	77	2,6	138	2,6
Mogelijkheden tot scholing en ondersteuning	60	2,8	64	2,9	124	2,8
Maatschappelijke waardering	68	2,8	78	2,5	146	2,6
Samenwerking met andere kunstprofessionals	63	3,6	70	3,5	133	3,5
Werkzekerheid	69	2,2	78	2,4	147	2,3
Werktijden en -belasting	64	3,1	69	3,0	133	3,0
Werklocatie	61	4,0	67	3,6	128	3,8
Inzet en waardering van leerlingen en/of beoefenaars	65	4,2	71	3,9	136	4,0
Mate waarin u uw artistieke vakmanschap kunt benutten in uw werk	70	4,0	78	3,6	148	3,8
Mate waarin uw werk vraagt om ondernemerschap	66	3,6	76	3,6	142	3,6
Vrijheid en zelfstandigheid	69	4,3	78	4,2	147	4,2
Anders	11	1,6	6	2,2	17	1,8

Q0030. Hoe belangrijk vindt u de waarde(n) die u creëert door uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers? Rangschik de volgende waarden van belangrijkste naar minst belangrijk						
<i>schaal van 1 (minst belangrijk) tot 3 (belangrijkst)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Maatschappelijke waarde	62	2,3	62	2,3	124	2,3
Artistieke waarde (ontwikkeling artistieke vaardigheden)	59	2,3	68	2,4	127	2,3
Economische waarde (uw inkomsten)	60	1,7	71	1,8	131	1,7

Q0032. Is volgens u de waarde die u als zelfstandig kunstprofessional zonder personeel creëert door uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers, veranderd door de coronapandemie?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja, namelijk:	42	61%	50	60%	92	60%
Nee	18	26%	16	19%	34	22%
Weet niet/geen mening	9	13%	18	21%	27	18%
Totaal	69	100%	84	100%	153	100%

Q0033. Welke factoren beïnvloedden volgens u uw beroepspraktijk vóór maart 2020? <i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Het bijzondere en afwijkende karakter van het werk als kunstprofessional	63	3,4	74	3,3	137	3,4
De vraag naar uw diensten	66	4,0	78	3,9	144	3,9
(Gebrek aan) bereidheid om voor uw diensten te betalen	58	3,2	72	3,1	130	3,2
(On)vermogen om voor uw diensten te betalen	58	2,9	69	3,0	127	3,0
Subsidies	53	2,9	70	3,4	123	3,2
Bezuinigingen door overheden	53	3,4	74	3,6	127	3,5
Concurrentie	59	2,2	78	2,7	137	2,5
Digitalisering	50	1,9	71	2,3	121	2,1
(Gebrek aan) samenwerking en organisatie van kunstprofessionals	53	2,7	73	2,9	126	2,8
(Gebrek aan) regulering van de beroepspraktijk	49	2,8	66	2,8	115	2,8
(Gebrek aan) ondersteuning	50	2,6	67	2,7	117	2,6
Persoonlijke omstandigheden	54	3,1	73	3,2	127	3,1
Anders	9	3,3	2	2,5	11	3,2

Q0034. Welke factoren beïnvloedden volgens u uw beroepspraktijk sinds maart 2020? <i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Het bijzondere en afwijkende karakter van het werk als kunstprofessional	60	3,6	69	3,6	129	3,6
De vraag naar uw diensten	60	4,1	72	4,0	132	4,0
(Gebrek aan) bereidheid om voor uw diensten te betalen	57	3,4	70	3,4	127	3,4
(On)vermogen om voor uw diensten te betalen	54	3,1	68	3,4	122	3,2
Subsidies	48	3,2	65	3,9	113	3,6
Bezuinigingen door overheden	46	3,3	66	4,1	112	3,8

Concurrentie	50	2,3	72	2,8	122	2,6
Digitalisering	49	3,6	70	3,4	119	3,5
(Gebrek aan) samenwerking en organisatie van kunstprofessionals	48	2,7	69	3,0	117	2,9
(Gebrek aan) regulering van de beroepspraktijk	46	2,7	66	2,9	112	2,8
(Gebrek aan) ondersteuning	46	3,3	69	3,5	115	3,4
Persoonlijke omstandigheden	50	3,5	73	3,5	123	3,5
Anders	9	4,1	7	3,3	16	3,8

Q0036. Wie/welke actoren beïnvloedde(n) uw beroepspraktijk vóór maart 2020? <i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
U zelf	61	4,5	76	4,3	137	4,4
Gemeentelijke overheden	62	2,8	71	2,9	133	2,9
De landelijke overheid	61	2,6	67	2,8	128	2,7
Intermediairs zoals kunstencentra en muziekscholen	62	3,4	72	3,0	134	3,2
Andere kunstprofessionals	62	2,9	72	2,8	134	2,9
Georganiseerde particuliere afnemers van uw diensten zoals amateurverenigingen	59	3,0	73	3,6	132	3,3
Individuele afnemers van uw diensten	66	3,8	73	3,8	139	3,8
Anders	8	4,1	6	3,5	14	3,9

Q0037. Wie/welke actoren beïnvloed(t)(en) uw beroepspraktijk sinds maart 2020? <i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
U zelf	58	4,3	71	4,2	129	4,2
Gemeentelijke overheden	59	3,3	65	3,8	124	3,6
De landelijke overheid	59	3,4	70	4,1	129	3,8
Intermediairs zoals kunstencentra en muziekscholen	56	3,1	68	3,1	124	3,1
Andere kunstprofessionals	57	2,6	65	2,6	122	2,6
Georganiseerde particuliere afnemers van uw diensten zoals amateurverenigingen	54	2,7	67	3,3	121	3,1
Individuele afnemers van uw diensten	61	3,5	68	3,7	129	3,6
Anders	8	4,4	8	3,9	16	4,1

Q0039. Wat zijn de belangrijkste factoren die moeten veranderen om uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers aantrekkelijker te maken?						
<i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Het bijzondere en afwijkende karakter van het werk als kunstprofessional	51	3,3	72	3,1	123	3,2
De vraag naar uw diensten	56	4,1	74	3,9	130	3,9
(Gebrek aan) bereidheid om voor uw diensten te betalen	57	3,8	77	3,8	134	3,8
(On)vermogen om voor uw diensten te betalen	56	3,8	73	3,5	129	3,7
Subsidies	52	3,9	73	4,1	125	4,0
Bezuinigingen door overheden	55	3,9	71	4,1	126	4,0
Concurrentie	49	2,3	68	2,6	117	2,5
Digitalisering	48	2,4	66	2,7	114	2,6
(Gebrek aan) samenwerking en organisatie van kunstprofessionals	50	2,9	66	3,2	116	3,1
(Gebrek aan) regulering van de beroepspraktijk	49	3,1	64	3,2	113	3,1
(Gebrek aan) ondersteuning	50	3,3	70	3,5	120	3,4
Persoonlijke omstandigheden	42	3,0	69	3,1	111	3,1
Anders	7	3,9	7	3,9	14	3,9

Q0040. Wat zijn de belangrijkste werkaspecten die moeten veranderen om uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers aantrekkelijker te maken?						
<i>schaal van 1 (onbelangrijk) tot 5 (zeer belangrijk)</i>						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Inkomsten	56	4,0	74	4,0	130	4,0
Mogelijkheden tot scholing en ondersteuning	57	3,3	73	3,2	130	3,2
Maatschappelijke waardering	61	4,1	78	3,9	139	4,0
Samenwerking met andere kunstprofessionals	59	3,1	73	3,3	132	3,2
Werkzekerheid	61	4,2	77	3,9	138	4,0
Werktijden en -belasting	61	3,2	73	3,3	134	3,3
Werklocatie	60	3,5	72	3,3	132	3,3
Inzet en waardering van leerlingen en/of beoefenaars	60	3,5	75	3,8	135	3,7
Mate waarin u uw artistieke vakmanschap kunt benutten in uw werk	58	4,0	76	4,1	134	4,1
Mate waarin uw werk vraagt om ondernemerschap	58	3,5	76	3,3	134	3,4
Vrijheid en zelfstandigheid	59	3,8	76	4,0	135	3,9
Anders	3	1,0	3	3,7	6	2,3

Q0041. Bent u gestopt of overweegt u om te stoppen met uw werk als zelfstandig kunstprofessionaal?

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Nee	61	88%	69	84%	130	86%
Ja	8	12%	13	16%	21	14%
Totaal	69	100%	82	100%	151	100%

Q0042. Wat bepaalt uw uurtarief?

schaal van 1 (zeer zwak) tot 5 (zeer sterk)

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	Gem.	N.	Gem.	N	Gem.
Concurrentie	58	3,0	73	2,9	131	2,9
Kosten materiaal/werkruimte	61	3,5	70	3,1	131	3,3
Bereidheid van cursisten om te betalen	60	3,4	71	3,5	131	3,5
Subsidie	46	3,0	61	3,3	107	3,2
Duur van de opdracht	63	3,6	72	3,6	135	3,6
Gewenst inkomen	65	3,6	76	3,4	141	3,4
Noodzakelijk inkomen	63	3,6	78	3,7	141	3,7
Opleiding	63	3,7	75	3,4	138	3,5
Ervaring en kwaliteit	65	4,2	77	4,2	142	4,2
Of het werk met individuen of werk met een groep betreft	61	3,8	72	3,3	133	3,5
Anders	13	4,2	12	3,8	25	4,0

Q0043. Is uw gemiddeld uurtarief een reële afspiegeling van al uw kosten en investeringen? Denk daarbij aan vakantiereservering, inkomstenbelasting, inkomensafhankelijke bijdrage, zorgverzekering, onvoorziene kosten, zakelijke kosten, huur ruimte, bedrijfsmiddel

	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ja	11	16%	15	18%	26	17%
Nee, daarvoor zou mijn uurtarief iets hoger moeten zijn	18	26%	24	29%	42	28%
Nee, daarvoor zou mijn uurtarief veel hoger moeten zijn	38	55%	41	50%	79	52%
Weet niet/geen mening	2	3%	2	2%	4	3%
Totaal	69	100%	82	100%	151	100%

Q0044. Is uw gemiddeld uurtarief veranderd sinds de coronapandemie?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Afgenomen	6	9%	17	21%	23	15%
Gelijk gebleven	57	83%	64	79%	121	81%
Toegenomen	6	9%	0	0%	6	4%
Totaal	69	100%	81	100%	150	100%

Q0045. Heeft u binnen uw huishouden aanvullend inkomen, bijvoorbeeld van een partner die ook verdient?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Nee	15	22%	21	26%	36	24%
Ja, en ik ben hoofdkostwinner	7	10%	13	16%	20	13%
Ja, en mijn inkomen is ongeveer de helft van het huishoudinkomen	13	19%	17	21%	30	20%
Ja, en ik ben geen hoofdkostwinner	28	41%	23	28%	51	34%
Weet niet/wil ik niet zeggen	6	9%	7	9%	13	9%
Totaal	69	100%	81	100%	150	100%

Q0046. Wat is de belangrijkste bron van uw persoonlijk inkomen? [VOOR MAART 2020]						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional met amateurs	39	71%	34	59%	73	65%
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional zonder amateurs	21	38%	24	41%	45	40%
Loondienst binnen de cultuursector, als kunstprofessional	8	15%	11	19%	19	17%
Loondienst binnen de cultuursector, niet als kunstprofessional	0	0%	3	5%	3	3%
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional buiten de cultuursector (zonder amateurs)	9	16%	9	16%	18	16%
Mijn werk als zelfstandige buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional	2	4%	5	9%	7	6%
Loondienst buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional	1	2%	5	9%	6	5%
Totaal	55	100%	58	100%	113	100%

Q0046. Wat is de belangrijkste bron van uw persoonlijk inkomen? [SINDS MAART 2020]						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional met amateurs	16	37%	13	35%	29	36%
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional zonder amateurs	6	14%	6	16%	12	15%
Loondienst binnen de cultuursector, als kunstprofessional	8	19%	5	14%	13	16%
Loondienst binnen de cultuursector, niet als kunstprofessional	0	0%	4	11%	4	5%
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional buiten de cultuursector (zonder amateurs)	2	5%	2	5%	4	5%
Mijn werk als zelfstandige buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional	7	16%	7	19%	14	18%
Loondienst buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional	10	23%	9	24%	19	24%
Totaal	43	100%	37	100%	80	100%

Q0047. Wat is uw jaarinkomen over 2019?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Minder dan 10.000 euro	12	19%	8	11%	20	14%
10.000 tot 20.000 euro	23	35%	20	27%	43	31%
20.000 tot 30.000 euro	8	12%	13	17%	21	15%
Meer dan 30.000 euro	11	17%	21	28%	32	23%
Weet niet/wil ik niet zeggen	12	19%	13	17%	25	18%
Totaal	65	100%	75	100%	140	100%

Q0047. Wat is uw jaarinkomen over 2020?						
	Drenthe		Limburg		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Minder dan 10.000 euro	25	37%	24	30%	49	33%
10.000 tot 20.000 euro	15	22%	21	26%	36	24%
20.000 tot 30.000 euro	10	15%	7	9%	17	12%
Meer dan 30.000 euro	7	10%	15	19%	22	15%
Weet niet/wil ik niet zeggen	12	18%	13	16%	25	17%
Totaal	68	100%	80	100%	148	100%

Appendix 2 – Vragenlijst

Onderzoek beroepspraktijk culturele zzp'ers Limburg

De beroepspraktijk van kunstprofessionals verandert. Een belangrijke verandering is de grote groei van het aantal en aandeel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) – fulltime of parttime – onder de kunstprofessionals. Voor sommige kunstprofessionals was dat een bewuste keuze, voor anderen een gedwongen “keuze”. Een andere ontwikkeling betreft de door de wisselwerking tussen professionals en amateurkunst levendige en gevarieerde culturele beroepspraktijk, die steeds meer de samenwerking zoekt met het sociale domein. Deze beroepspraktijk is niet altijd zichtbaar en hoorbaar in het landelijke cultuurdebat. Maar op provinciaal en gemeentelijk niveau is ze van groot belang: niet alleen voor cultuureducatie en cultuurparticipatie, maar ook voor het maatschappelijke leven in bredere zin.

Veranderingen

De veranderingen van de beroepspraktijk hebben verschillende oorzaken en over de gevolgen wordt verschillend gedacht. De zorgen die er al waren zijn versterkt door de coronapandemie. Die heeft de culturele sector en de vele zzp'ers in de sector hard geraakt. Hierdoor komt mogelijk ook de belangrijke maatschappelijke waarde die deze zzp'ers creëren in gevaar. De coronapandemie heeft niet alleen de kwetsbare kanten van de veranderingen van de beroepspraktijk en de risico's daarvan voor de samenleving als geheel nog scherper aan het licht gebracht. Ook blijkt dat de kennis van de beroepspraktijk van kunstprofessionals en met name van de zzp'ers binnen deze beroepsgroep en van het systeem waarbinnen zij werken, onvoldoende is.

Het onderzoek

Daarom hebben Stichting Kunst & Cultuur, Huis voor de Kunsten Limburg, LKCA en Boekmanstichting aan de Universiteit Maastricht en de Rijksuniversiteit Groningen gevraagd om de belangrijkste ontwikkelingen in en rond deze culturele beroepspraktijk beter in kaart brengen, en zo de kwetsbaarheid te verklaren en de maatschappelijke waarde van de beroepspraktijk te beschrijven. Het onderzoek wil zicht bieden op hoe overheden en opdrachtgevers zich verhouden tot deze beroepspraktijk en op andere actoren en factoren die de arbeidsmarktpositie en de maatschappelijke waarde die de culturele zzp'ers creëren, beïnvloeden en veroorzaken. De opgedane kennis moet bijdragen aan het formuleren van oplossingen en handelings- en beleidsperspectieven die zowel de kwetsbaarheid van deze beroepsgroep kan verminderen en de door deze groep gecreëerde maatschappelijke waarde kan borgen.

Voor wie?

De vragenlijst is bedoeld voor kunstprofessionals die momenteel en/of voor het uitbreken van de coronapandemie in maart 2020, fulltime of parttime als zzp'er werkzaam zijn of waren met amateurs, leerlingen op school en/of werk(t)en in het sociaal domein. Daarmee bedoelen we professionals:

- die amateurkunstbeoefenaars artistiek leiden of begeleiden, bijvoorbeeld als dirigent van een amateurkoor of -orkest of als regisseur van amateurtoneel,
- die lesgeven in een of andere kunstvorm aan kinderen en volwassenen in hun vrije tijd (buitenschools),

- die als zzp'er binnenschools actief zijn,
- die participatieve kunstprojecten met en voor bepaalde doelgroepen organiseren en begeleiden zoals ouderen, mensen met een beperking, wijkbewoners en migranten, en dus (ook) actief zijn in het sociale domein.
- Culturele zzp'ers met een gemengde beroepspraktijk – deels uitvoerend en deels werkend met amateurs – worden ook uitdrukkelijk uitgenodigd om de vragenlijst in te vullen.

Praktische informatie

De vragen over de periode vóór de coronapandemie betreffen enkel 2019 en de eerste maanden van 2020. De antwoorden op alle vragen worden strikt vertrouwelijk behandeld en de resultaten van het onderzoek worden geanonimiseerd en niet-individueel herleidbaar gerapporteerd. Het invullen van de vragenlijst kost ongeveer 25 minuten.

Vragenlijst

Deel 1: algemene informatie

* 1. Ik heb de uitnodiging voor het onderzoek begrepen en doe mee

Ja

* 2. Bent u op dit moment als kunstprofessional werkzaam als zelfstandige zonder personeel (zzp'er) met amateurs/leerlingen/deelnemers?

Ja

Nee

* 3. Was u in 2019 en/of 2020 wel als kunstprofessional werkzaam als zzp'er met amateurs/leerlingen/deelnemers?

Indien u bij vraag 2 'nee' heeft ingevuld en bij vraag 3 'nee' of 'ja, maar ik ben gestopt omdat' invult, ben u vervolgens klaar met het invullen van de vragenlijst

Nee

Ja, maar ik ben gestopt omdat:

4. Wat is uw geslacht?

Man

Vrouw

Anders

Wil ik ik niet zeggen

5. Wat is uw leeftijd?

Jonger dan 25 jaar

25 – 40 jaar

41 – 55 jaar

56 – 66 jaar

Ouder dan 66 jaar

6. Wat is de samenstelling van uw huishouden?

Eenpersoonshuishouden

Meerpersoonshuishouden met kinderen

Meerpersoonshuishouden zonder kinderen

7. In welke discipline(s) bent u als zelfstandig kunstprofessional zonder personeel werkzaam met amateurs/leerlingen/deelnemers?

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Muziek
- Theater/toneel
- Dans
- Film & audiovisuele media
- Beeldende kunst
- Creatief schrijven
- Anders, namelijk:

8. Heeft u een opleiding gevolgd voor uw werk als kunstprofessional?

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- HBO-opleiding tot artistiek begeleider (professioneel dirigent, regisseur, beeldend kunstenaar, etc.)
- HBO-opleiding tot docent (muziek- of zangdocent, theaterdocent, dansdocent, etc.)
- HBO-opleiding tot uitvoerend kunstenaar (musicus, acteur, beeldend kunstenaar, etc.)
- MBO-opleiding tot danser, musicus, zanger, dans- of muziekdocent, etc.
- Één- of meerjarige opleiding voor amateurdirigent, amateurregisseur, amateuracteur, amateurkunstenaar, amateurmusicus, amateurchoreograaf, amateurdocent, etc.
- Alleen vakgerichte cursussen
- Ik ben autodidact
- Andere opleiding, namelijk:

9. In welke provincie bent u hoofdzakelijk werkzaam als zelfstandig kunstprofessional?

- Limburg
- Drenthe
- Groningen
- Friesland
- Zeeland
- Noord-Holland
- Zuid-Holland
- Utrecht
- Gelderland
- Flevoland
- Noord-Brabant
- Overijssel

Deel 2: de beroepspraktijk

10. Wat is uw huidige arbeidssituatie? Dit betreft enkel uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers.

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

	Vóór maart 2020	Sinds maart 2020
Loondienst		
Zelfstandige met personeel		
Zelfstandige zonder personeel		
Zelfstandige in een collectief		
Vrijwilliger (onbetaald werk)		
Anders		
Niet van toepassing		

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

11. Hoe wilt u bij voorkeur binnen de cultuursector werken?

- Als zelfstandige
- In loondienst
- In een combinatie van in loondienst en als zelfstandige
- Anders, namelijk:

12. Verricht u naast uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers als zelfstandig kunstprofessional zonder personeel, nog andere betaalde werkzaamheden?

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Nee
- Ja, binnen de cultuursector als zelfstandig kunstprofessional
- Ja, binnen de cultuursector, als kunstprofessional in loondienst
- Ja, binnen de cultuursector, niet als kunstprofessional, in loondienst
- Ja, buiten de cultuursector, als zelfstandig kunstprofessional (zonder amateurs)
- Ja, buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional, maar wel als zelfstandige
- Ja, buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional, in loondienst

13. Hoe is uw werk als zelfstandig kunstprofessional georganiseerd?

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- In groepsverband via een coöperatie/collectief
- Via een Intermediair (bijvoorbeeld een kunstencentrum, zorginstelling of muziekschool)
- Ik werk individueel

14. Hoeveel uur werkt u met amateurs/leerlingen/deelnemers sinds maart 2020 in een gemiddelde week?

- 0
- 1 - 10

- 11 - 20
- 21 - 30
- 31 - 40
- Meer dan 40

15. Werkt u sinds maart 2020 als zelfstandig kunstprofessional meer of minder met amateurs/leerlingen/deelnemers?

- Veel minder
- Iets minder
- Niet meer en niet minder
- Iets meer
- Veel meer
- Niet van toepassing

16. Met betrekking tot uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers: wie waren vóór maart 2020 uw belangrijkste opdrachtgevers?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	n.v.t.
Kunstcentra en muziekscholen						
Welzijns- en zorginstellingen						
Scholen						
Overheden						
Particulieren						
Verenigingen						

Indien u de antwoordoptie 'Overige' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

17. Met betrekking tot uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers: wie zijn sinds maart 2020 uw belangrijkste opdrachtgevers?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	n.v.t.
Kunstcentra en muziekscholen						
Welzijns- en zorginstellingen						
Scholen						
Overheden						
Particulieren						
Verenigingen						
Overige						

Indien u de antwoordoptie 'Overige' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

8. Werkt u als zelfstandig kunstprofessional specifiek voor bepaalde doelgroepen?

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Kinderen/jongeren
- Volwassenen
- Ouderen
- Alle leeftijden
- Ja, specifiek voor personen met een lichamelijke beperking
- Ja, specifiek voor personen met een psychische beperking
- Ja, specifiek voor personen uit aandachtswijken
- Ja, specifiek voor vluchtelingen en asielzoekers
- Nee, niet voor een of meer specifieke doelgroepen
- Ja, specifiek voor:

19. Werkt u ook met amateurs/leerlingen/deelnemers die woonachtig zijn in België, Duitsland of andere landen?

Meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Nee
- Ja, in Nederland met Belgische amateurs
- Ja, in Nederland met Duitse amateurs
- Ja, in België met Belgische amateurs
- Ja, in Duitsland met Duitse amateurs
- Ja, in België met Nederlandse amateurs
- Ja, in Duitsland met Nederlandse amateurs
- Ja, met andere buitenlandse amateurs

20. Ondervindt u momenteel als zelfstandig kunstprofessional concurrentie binnen het werkveld?

- Ja, veel
- Ja, maar niet veel
- Nee/niet merkbaar
- Weet niet/geen mening

21. Waarop wordt volgens u vooral geconcurrereerd in het werkveld?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
Prijs						
Kwaliteit						
Aanbod						
Locatie						
Service						
Bekendheid						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

22. Is de ondervonden concurrentie een probleem voor uw beroepspraktijk?

- Ja, een groot probleem
- Ja, maar geen groot probleem
- Nee, geen probleem
- Weet niet/geen mening

23. Is de concurrentie in het werkveld toe- of afgenomen sinds maart 2020?

- Sterk toegenomen
- Toegenomen
- Gelijk gebleven
- Enigszins afgenomen
- Sterk afgenomen
- Weet niet/geen mening

24. Hoe ervaart u op dit moment de vraag naar uw diensten voor amateurs/leerlingen/deelnemers?

- Er is veel vraag naar mijn diensten
- Er is (redelijk wat) vraag naar mijn diensten
- Er is weinig vraag naar mijn diensten
- Er is nauwelijks of geen vraag naar mijn diensten

25. Is de vraag naar uw diensten voor amateurs/leerlingen/deelnemers toe- of afgenomen sinds maart 2020?

- Sterk toegenomen
- Toegenomen
- Gelijk gebleven
- Enigszins afgenomen
- Sterk afgenomen
- Niet van toepassing

26. Welk deel van uw werkzaamheden met amateurs/leerlingen/deelnemers vindt online plaats?

	Vóór maart 2020	Sinds maart 2020
Mijn werkzaamheden vinden niet online plaats		
Minder dan 25%		
25%-50%		
Meer dan 50%		
Weet niet/geen mening		

27. Hoe wordt uw online aanbod door amateurs/leerlingen/deelnemers gewaardeerd?

- Goed
- Voldoende
- Niet voldoende/niet onvoldoende
- Onvoldoende

- Slecht
- Niet van toepassing/weet niet/geen mening

28. Wilt u uw online werkzaamheden na de coronapandemie voortzetten?

- Ja, en nog meer dan nu
- Ja, op huidige niveau
- Ja, maar minder dan nu
- Nee
- Niet van toepassing/weet niet/geen mening

29. Hoe tevreden bent u momenteel over de verschillende aspecten van uw werk als zelfstandig kunstprofessional?

	Heel ontevreden	Ontevreden	Niet ontevreden, niet tevreden	Tevreden	Heel tevreden	N.v.t.
Inkomsten						
Mogelijkheden tot scholing en ondersteuning						
Maatschappelijke waardering						
Samenwerking met andere kunstprofessionals						
Werkzekerheid						
Werktijden en -belasting						
Werklocatie						
Inzet en waardering van leerlingen en/of beoefenaars						
Mate waarin u uw artistieke vakmanschap kunt benutten in uw werk						
Mate waarin uw werk vraagt om ondernemerschap						
Vrijheid en zelfstandigheid						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

Deel 3: maatschappelijke en andere waarden van uw werk

30. Hoe belangrijk vindt u de waarde(n) die u creëert door uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers?

Bij maatschappelijke waarde kunt u bijvoorbeeld denken aan: participatie en verbinding tussen mensen en groepen mensen, persoonlijke ontwikkeling en gezondheid, bij artistieke waarde aan onder andere ontwikkeling van artistieke vaardigheden, en bij economische waarde aan uw inkomsten. Rangschik de volgende waarden van belangrijkste naar minst belangrijk

	Belangrijkst	Belangrijk	Minst belangrijk	Weet niet/geen mening
Maatschappelijke waarde				
Artistieke waarde (ontwikkeling artistieke vaardigheden)				
Economische waarde (uw inkomsten)				

31. Hoe zou u de waarde omschrijven die u creëert door uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers?

32. Is volgens u de waarde die u als zelfstandig kunstprofessional zonder personeel creëert door uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers, veranderd door de coronapandemie?

- Nee
- Weet niet/geen mening
- Ja, namelijk:

Deel 4: oorzaken en invloeden

33. Welke factoren beïnvloedden volgens u uw beroepspraktijk vóór maart 2020?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk.	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
Het bijzondere en afwijkende karakter van het werk als kunstprofessional (u kunt dit desgewenst toelichten bij vraag 34)						
Devraagnaaruw diensten						
(Gebrek aan) bereidheid om voor uw diensten te betalen						
(On)vermogen om voor uw diensten te betalen						
Subsidies						
Bezuinigingen door overheden						
Concurrentie						
Digitalisering						

(gebrek aan) samenwerking en organisatie van kunstprofessionals						
(gebrek aan) regulering van de beroepspraktijk						
(gebrek aan) ondersteuning						
Persoonlijke omstandigheden						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

34. Welke factoren beïnvloeden volgens u uw beroepspraktijk sinds maart 2020?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk.	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
Het bijzondere en afwijkende karakter van het werk als kunstprofessional (u kunt dit desgewenst toelichten bij vraag 34)						
De vraag naar uw diensten						
(gebrek aan) bereidheid om voor uw diensten te betalen						
(on)vermogen om voor uw diensten te betalen						
Subsidies						
Bezuinigingen door overheden						
Concurrentie						
Digitalisering						
(gebrek aan) samenwerking en organisatie van kunstprofessionals						
(gebrek aan) regulering van de beroepspraktijk						
(gebrek aan) ondersteuning						
Persoonlijke omstandigheden						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

35. Op welke manier beïnvloeden de volgens u belangrijkste factoren uw beroepspraktijk?

36. Wie/welke actoren beïnvloedde(n) uw beroepspraktijk vóór maart 2020?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk.	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
U zelf						
Gemeentelijke overheden						
De landelijke overheid						
Intermediairs zoals kunstcentra en muziekscholen						
Andere kunstprofessionals						
Georganiseerde particuliere afnemers van uw diensten zoals amateurverenigingen						
Individuele afnemers van uw diensten						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

37. Wie/ welke actoren beïnvloed(t)(en) uw beroepspraktijk sinds maart 2020?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk.	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
U zelf						
Gemeentelijke overheden						
De landelijke overheid						
Intermediairs zoals kunstcentra en muziekscholen						
Andere kunstprofessionals						
Georganiseerde particuliere afnemers van uw diensten zoals amateurverenigingen						
Individuele afnemers van uw diensten						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

38. Op welke manier beïnvloeden de volgens u belangrijkste actoren uw beroepspraktijk?

39. Wat zijn de belangrijkste factoren die moeten veranderen om uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers aantrekkelijker te maken?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk.	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
Het bijzondere en afwijkende karakter van het werk als kunstprofessional						
De vraag naar uw diensten						
(gebrek aan) bereidheid om voor uw diensten te betalen						
(on)vermogen om voor uw diensten te betalen						
Subsidies						
Bezuinigingen door overheden						
Concurrentie						
Digitalisering						
(gebrek aan) samenwerking en organisatie kunstprofessionals						
(gebrek aan) regulering van de beroepspraktijk						
(gebrek aan) ondersteuning						
Persoonlijke omstandigheden						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

40. Wat zijn de belangrijkste werkaspecten die moeten veranderen om uw werk met amateurs/leerlingen/deelnemers aantrekkelijker te maken?

	Onbelangrijk	Enigszins belangrijk.	Redelijk belangrijk	Belangrijk	Zeer belangrijk	N.v.t.
Inkomsten						
De mogelijkheid tot scholing en ondersteuning						
Maatschappelijke waardering						
Samenwerking met andere kunstprofessionals						
Werkzekerheid						
Werktijden en werkbelasting						
Werklocatie						
Inzet en waardering van leerlingen en/of beoefenaars						
Mate waarin u uw artistieke vakmanschap kan benutten in uw werk						
Mate waarin uw werk vraagt						

om ondernemerschap						
Vrijheid en zelfstandigheid						
Anders						

Indien u de antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

41. Bent u gestopt of overweegt u om te stoppen met uw werk als zelfstandig kunstprofessional?

Nee

Ja

Graag toelichten:

Deel 5: inkomen

Indien u een of meer vragen in dit deel van de vragenlijst niet wilt beantwoorden, kunt u dit als optie kiezen bij de betreffende vraag of vragen. De antwoorden op de overige vragen blijven voor het onderzoek van groot belang.

42. Wat bepaalt uw uurtarief?

	Zeer zwak	Zwak	Niet zwak, niet sterk	Sterk	Zeer sterk	N.v.t.
Concurrentie						
Kosten materiaal/werkruimte						
Bereidheid van cursisten om te betalen						
Subsidie						
Duur van de opdracht						
Gewenst inkomen						
Noodzakelijk inkomen						
Opleiding						
Ervaring en kwaliteit						
Of het werk met individuen of werk met een groep betreft						
Anders						

Indien u e antwoordoptie 'Anders' heeft aangevinkt, gaarne toelichting:

43. Is uw gemiddeld uurtarief een reële afspiegeling van al uw kosten en investeringen? Denk daarbij aan vakantiereservering, inkomstenbelasting, inkomensafhankelijke bijdrage, zorgverzekering, onvoorzien kosten, zakelijke kosten, huur ruimte, bedrijfsmiddelen, zakelijke verzekeringen, ervaring, vakmanschap, etc.

Ja

Nee, daarvoor zou mijn uurtarief iets hoger moeten zijn

Nee, daarvoor zou mijn uurtarief veel hoger moeten zijn

Weet niet/geen mening

44. Is uw gemiddeld uurtarief veranderd sinds de coronapandemie?

- Afgenomen
- Gelijkgebleven
- Toegenomen

45. Heeft u binnen uw huishouden aanvullend inkomen, bijvoorbeeld van een partner die ook verdient?

- Nee
- Ja, en ik ben hoofdkostwinner
- Ja, en mijn inkomen is ongeveer de helft van het huishoudinkomen Ja, en ik ben geen hoofdkostwinner
- Weet niet/wil ik niet zeggen

46. wat is de belangrijkste bron van uw persoonlijk inkomen?

	Vóór maart 2020	Sinds maart 2020
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional met amateurs		
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional zonder amateurs		
Loondienst binnen de cultuursector ,als kunstprofessional		
Loondienst binnen de cultuursector, niet als kunstprofessional		
Mijn werk als zelfstandig kunstprofessional buiten de cultuursector (zonder amateurs)		
Mijn werk als zelfstandige buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional		
Loondienst buiten de cultuursector, niet als kunstprofessional		

47. Wat is uw jaarinkomen (bruto persoonlijk inkomen) over 2020 en over 2019? Het bruto persoonlijk inkomen is het totaalbedrag van uw inkomen waarover nog belasting en premies betaald moeten worden. U hoeft niet 'in de papieren' te kijken: u mag de vraag 'uit het hoofd' beantwoorden.

	2020	2019
Minder dan 10.000 euro		
10.000 tot 20.000 euro		
20.000 tot 30.000 euro		
Meer dan 30.000 euro		
Weet niet/wil ik niet zeggen		

48. heeft u nog eventuele opmerkingen?

49. mogen wij contact u opnemen voor eventuele aanvullende/verdiepende vragen? (Uw e-mailadres wordt uitsluitend gebruikt voor dit onderzoek).

Nee

Ja, mijn e-mailadres is:

50. wilt u geïnformeerd worden over de resultaten van dit onderzoek (verwacht zomer 2021)?

Nee

Ja, mijn e-mailadres is:

Hartelijk dank voor het invullen van de vragenlijst!

Dit onderzoek wordt uitgevoerd door de Universiteit Maastricht, de Rijksuniversiteit Groningen, LKCA en de Boekmanstichting in opdracht van Stichting Kunst & Cultuur, Huis voor de Kunsten Limburg, LKCA en Boekmanstichting, en wordt mede gefinancierd door het VSBfonds.

Colofon

“Kunstenaars stoppen niet”.....maar de positie van veel culturele zzp’ers is wel precair

Onderzoek naar de beroepspraktijk en biotoop van zelfstandige kunstdocenten en artistiek begeleiders.

In opdracht van Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (penvoerder), Huis voor de Kunsten Limburg, Stichting Kunst & Cultuur (Drenthe) en de Boekmanstichting

Voor meer informatie kun je contact opnemen met [Jan van den Eijnden](#)

Onderzoek en auteurs

Dr. Joop de Jong, Maastricht University

Dr. Johan Kolsteeg, Rijksuniversiteit Groningen

Nathalie Schram, Rijksuniversiteit Groningen

Met medewerking van

Rogier Brom MA, Boekmanstichting

Sandra Helden MA, Maastricht University

Marijn Nagel (BA), Rijksuniversiteit Groningen

Dr. Arno Neele, LKCA

Ward Schoonbrood MA, Maastricht University

Contactadres

LKCA

Lange Viestraat 365

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

LKCA probeert publicaties zo toegankelijk mogelijk aan te bieden. Neem contact met ons op bij ontoegankelijke informatie via info@lkca.nl.

©LKCA Utrecht, oktober2021

